

6 Försöksverksamheten med medling vid ungdomsbrott

6.1 Brottsförebyggande rådets uppdrag m.m.

Brottsförebyggande rådet fick den 16 april 1998 regeringens uppdrag att inleda en försöksverksamhet med medling för unga lagöverträdare. I uppdraget ingick även att följa och samordna de projekt som omfattades av försöksverksamheten samt att utvärdera den.

I uppdraget angavs att regeringen ansåg att det var angeläget att den medlingsverksamhet som redan finns fortsätter att utvecklas och att medlingsverksamheten utvidgas. Vidare ansågs det angeläget att de erfarenheter som redan finns tas till vara. Syftet med försöksverksamheten skulle enligt regeringen vara – förutom att stimulera att medlingsverksamheten utvecklas och utvidgas – att skapa underlag för att kunna ta ställning till frågan om medlingens roll i rättssystemet.

Enligt regeringsuppdraget skulle Brottsförebyggande rådet i samråd med Kommittén för brottsförebyggande arbete och utredningen, med utgångspunkt från de medlingsprojekt som då fanns, bestämma vilka typer av medlingsprojekt som borde omfattas av försöksverksamheten. För att få ett så brett underlag som möjligt ansåg regeringen att försöksverksamheten skulle omfatta flera typer av medlingsprojekt. Enligt regeringen borde verksamheten omfatta projekt som bedrivs inom socialtjänsten, polisen och brottsofferjourerna, men den kunde även omfatta projekt som bedrivs inom ramen för någon annan verksamhet. Vidare borde försöksverksamheten omfatta projekt där medling äger rum såväl före som efter lagföring. En förutsättning för att projekten skulle kunna omfattas var att de kunde bedrivas inom ramen för gällande lagstiftning.

Vidare i uppdraget angavs att försöksverksamheten i första hand borde vara inriktad på unga lagöverträdare, företrädesvis åldersgruppen 15–17 år. Den borde också främst omfatta sådana fall där det finns en

målsägande som har lidit skada av brottet och där mötet mellan gärningsman och målsägande är det väsentliga. I första hand borde medling enligt regeringen komma i fråga vid erkända brott som inte var av alltför allvarligt slag. Vidare skulle försöksverksamheten endast omfatta medling där såväl gärningsman som brottsoffer deltar frivilligt. Det betonades att det är särskilt viktigt att varken gärningsman eller brottsoffer genom något slag av påtryckningar förmås att delta. Det var också enligt regeringen viktigt att medlingsverksamheten bedrevs på ett sätt som gör att både gärningsmannens och brottsoffrets integritet respekteras.

Enligt uppdraget skulle försöksverksamheten påbörjas under hösten 1988 och pågå under ett år. Under denna period skulle Brottsförebyggande rådet fungera som samordnare och stöd för de projekt som omfattades av försöksverksamheten. Vidare skulle rådet enligt uppdraget verka för att kontakter etablerades såväl mellan de olika projekten som mellan de myndigheter och organisationer som berördes av försöksverksamheten.

Kommittén för brottsförebyggande arbete fick genom tilläggsdirektiv (dir. 1998:31) i uppdrag att i samråd med Brottsförebyggande rådet och utredningen välja ut de projekt som skulle omfattas av försöksverksamheten samt fördela ekonomiskt stöd (sammantaget 6,5 miljoner kr) till dessa. Vidare angavs i tilläggsdirektiven att kommittén skulle sprida kunskap om de typer av projekt som försöksverksamheten skulle omfatta samt verka för att nya projekt initierades runt om i landet efter modell av de olika projektyperna.

Den 1 januari 1999 övertog Brottsförebyggande rådet kommitténs arbetsuppgifter. I samband därmed fick Brottsförebyggande rådet i uppdrag att avsluta kommitténs del av medlingsuppdraget.

6.2 Beskrivning av försöksverksamheten

I det följande ges en kortfattad beskrivning av försöksverksamheten. Brottsförebyggande rådet har i sina rapporter "Medling vid brott. Rapport från en försöksverksamhet" BRÅ-rapport 1999:12 och "Medling vid brott. Slutrapport från en försöksverksamhet" BRÅ-rapport 2000:8 närmare beskrivit försöksverksamheten. De resultat som framkommit genom rapporterna redovisas i kapitel 7.

Försöksverksamheten inleddes under hösten 1998 och omfattade 32 medlingsprojekt (se bilaga 2) runt om i landet. Av dessa hade 30 tilldelats medel från kommittén. Cirka tio projekt hade vid starten redan en pågående medlingsverksamhet, medan cirka 20 projekt hade sökt medel för att starta en sådan verksamhet. Uppgifterna om

försöksverksamheten bygger främst på de medlingsprotokoll som de olika projekten kontinuerligt skickat in till Brottsförebyggande rådet avseende alla ärenden där det har varit projektets avsikt att genomföra en medling.

Den stora majoriteten av de projekt som har ingått i försöksverksamheten drivs i kommunal regi. Ett projekt är organiserat inom polisen och två drivs av ideella föreningar. (Ett projekt som drevs som ideell förening lades ned under försökstiden.) De kommunalt drivna projekten är i de flesta fall inordnade direkt under socialtjänstens individ- och familjeomsorg, vanligen inom den enhetens specialiserade ungdomsarbete. Vissa projekt sköts av en eller flera socialsekreterare som parallellt med medlingsarbetet även arbetar med andra uppgifter inom socialtjänsten. Några projekt är helt fristående från övrig verksamhet inom kommunen eller socialtjänsten och arbetar endast med medling, ibland dock kombinerat med liknande andra arbetsuppgifter.

Medlingsprojekten har samarbetat med olika myndigheter och organisationer. Samtliga projekt har samarbetat med polisen. Vidare har nästan alla projekt samarbetat med eller haft socialtjänsten som huvudman. Ungefär hälften av projekten har haft ett samarbete med kyrkan eller något annat religiöst samfund. I tre fall har samarbete skett med privata företag. I några fall har projekten samarbetat med kommunala trafikbolag, köpmannaföreningar, frivården eller skolor. Några projekt har haft ett samarbete med den lokala brottsofferjouren på orten.

Antalet genomförda medlingar under försöksåret (tidsperioden fr.o.m. den 15 oktober 1998 t.o.m. 14 oktober 1999) som Brottsförebyggande rådet har undersökt uppgår till 414. Efter försöksåret fram till årsskiftet 1999/2000 genomfördes ytterligare 123 medlingar i projekten. Av de 414 medlingar som genomfördes under försöksåret skedde närmare 70 procent i fyra av projekten, nämligen i Hudiksvall/Nordanstig, Skövde, Uppsala och Örnsköldsvik. Några projekt genomförde inte några medlingar under försöksåret. Dessa har emellertid börjat medla efter försöksårets utgång.

Det är inte i alla ärenden som lämnas över till medlingsprojekten som en medling har kunnat genomföras. I cirka 30 procent av de inkomna ärendena under försöksåret har medling av olika orsaker inte kommit till stånd. Orsakerna till detta varierar, men den vanligaste orsaken är att brottsoffret av något skäl avböjt att medverka. I sju fall har brottsoffret uppgett att han eller hon inte vill delta på grund av rädsla för gärningsmannen. Det är vanligare att projekt som medlar i något mer allvarliga brott får en större andel medlingar som inte kommer till stånd, eftersom ärendena då är mer känsliga. Vid

våldsbrott var det närmare 60 procent av ärendena som inte ledde till ett direkt medlingsmöte på grund av att brottsoffret inte ville delta.

Rutinerna för hur ärenden skall överföras till medlingsverksamheten varierar mellan de olika projekten. Polisen är den instans som har överlämnat klart flest ärenden till medling. I de fall medling har genomförts har ärendet överlämnats till medling av polisen i 69 procent av fallen. Relativt vanligt har också varit att socialtjänsten (12 procent) eller polisen och socialtjänsten i samråd (10 procent) lämnat över ärenden till medling.

Gärningsmännen var i åldersgruppen 15–17 år i drygt 50 procent av de genomförda medlingarna. Den genomsnittliga åldern på gärningsmännen var 15 år. Cirka 30 procent av medlingarna genomfördes med en gärningsman under 15 år.

Vad gäller gärningsmännens vårdnadshavares medverkan var cirka 50 procent närvarande vid medlingen i de fall gärningsmannen var över 15 år. När gärningsmannen var under 15 år medverkade vårdnadshavarna vid 80 procent av medlingarna.

De vanligaste brotten där medling skett under försöksverksamheten har varit snatteri (41 procent), skadegörelse (14 procent) och stöld (13 procent). Medling har även skett vid vålds- och hotbrott som misshandel (8 procent), olaga hot (4 procent) och rån (2 procent). I cirka 60 procent av fallen har brottet riktat sig mot ett företag eller en organisation. Vid övriga brott har brottsoffren varit privatpersoner. Vålds- och hotbrotten har dock i de flesta fall riktats mot privatpersoner. De våldsbrott som har riktats mot företag har uteslutande varit rån.

När det gäller i vilket skede av rättsprocessen som medlingen har skett synes de praktiska förutsättningarna ha varit styrande snarare än någon teori om vid vilken tidpunkt en medling är mest effektiv. Det avgörande för om det finns tid för ett medlingsmöte före den rättsliga prövningen är en kombination av hur snabbt ett ärende överförs till medlingsverksamheten och reglerna om korta handläggningstider för ungdomsmål.

Av de cirka 100 ärenden där det framgår om ärendet på något sätt har behandlats i rättsprocessen har åtalsunderlåtelse meddelats i 40 fall. I cirka två tredjedelar av dessa fall har medlingen skett innan åklagaren prövat åtalsfrågan. I 51 fall prövades ärendet i domstol och i dessa har medling skett före domstolsprövningen i cirka hälften av ärendena. I 140 fall har gärningsmannen varit under 15 år, varför det inte har varit aktuellt med någon rättslig prövning. I övriga medlingsprotokoll har det inte funnits uppgifter om när i tiden medlingen har skett i förhållande till prövningen av åtalsfrågan eller domstolsprövningen. Protokollen ger vidare endast knapphändiga besked om och i så fall i vilken

utsträckning det har tagits hänsyn till medlingen vid den rättsliga prövningen.

Lekmannamedlare har medlat i cirka 13 procent av de genomförda medlingarna inom försöksverksamheten. De har medlat i alla typer av ärenden, men ärenden som avser egendomsbrott mot företag dominerar. Andelen medlingar som har utförts av lekmän har ökat under försöksverksamhetens gång. I vissa projekt har uteslutande lekmän fungerat som medlare. Det vanligaste har dock varit att alla medlingar har hanterats av en socionom eller någon annan anställd vid projektet. Det finns också projekt där både professionella och lekmän fungerat som medlare. I dessa projekt har det varit vanligt att lekmännen medlar i enklare ärenden och de anställda hanterar de allvarligare fallen.

Det är ett vanligt syfte med medling att gärningsmannen skall gottgöra brottsoffret genom att delta i medlingssamtalet, be om ursäkt och om möjligt kompensera brottsoffret materiellt. Vid cirka en tredjedel av de genomförda medlingarna slöts någon form av avtal mellan gärningsmannen och brottsoffret. Två tredjedelar av avtalen gällde någon form av ekonomisk uppgörelse där gärningsmannen antingen direkt betalade till brottsoffret eller arbetat av skulden. I de fall brottsoffret är en privatperson har det varit vanligare att gärningsmannen betalar till brottsoffret. Är däremot brottsoffret ett företag eller organisation är det vanligare att avtalet innebär att gärningsmannen skall utföra någon form av arbete. Den resterande tredjedelen av avtalen reglerade gärningsmannens fortsatta beteende. Sådana avtal är vanligare när brottsoffret är en privatperson än en juridisk person.

7 Brottsförebyggande rådets utvärdering av försöksverksamheten

7.1 Inledning

Som tidigare har nämnts fick Brottsförebyggande rådet den 16 april 1998 regeringens uppdrag att inleda en försöksverksamhet med medling för unga lagöverträdare. I uppdraget ingick även att följa och samordna de projekt som omfattas av försöksverksamheten samt att utvärdera denna. Försöksverksamheten har beskrivits i det föregående kapitlet Försöksverksamheten med medling vid ungdomsbrott.

Brottsförebyggande rådet har redovisat resultaten från försöksverksamheten i fyra rapporter. I den första rapporten ”Medling vid brott. Rapport från en försöksverksamhet” BRÅ-rapport 1999:12 behandlades framför allt organisationen av de olika projekten i försöksverksamheten. Den andra rapporten ”Medling vid brott. Gärningsmännen berättar” BRÅ-rapport 1999:14 byggde framför allt på intervjuer som hade genomförts med 22 gärningsmän som deltagit i medling. Ytterligare en rapport behandlar brottsoffers upplevelser av medling, ”Medling vid brott. Brottsoffren berättar”. Det främsta underlaget för rapporten är en intervjuundersökning med 20 brottsoffer som har deltagit i medling. (Denna rapport har inte getts ut i tryckt form, men finns tillgänglig på Brottsförebyggande rådets hemsida, <http://www.bra.se>.)

Slutligen finns slutrapporten, ”Medling vid brott. Slutrapport från en försöksverksamhet” BRÅ-rapport 2000:8, där medlingar genomförda under perioden fr.o.m. den 15 oktober 1998 t.o.m. den 14 oktober 1999 har utvärderats.

I det följande redovisas vad som framkommit genom de olika rapporterna.

7.2 Medling vid brott. Rapport från en försöksverksamhet. BRÅ-rapport 1999:12

I rapporten, som redovisades i augusti 1999, angavs att det förlopp som en medlingsverksamhet genomgår från idé till fungerande verksamhet kan delas in i sex faser; idéfasen, förankringsfasen, organisationsfasen, genomförandefasen, verksamhetsfasen och upprätthållandefasen.

Enligt rapporten är viljan och engagemanget från en eller helst ett par personer, som är beredda att omsätta idé till praktik och själva agera medlare, en viktig förutsättning för att verksamheten skall komma i gång. När försöksverksamheten startade hade en handfull projekt kommit så långt som till verksamhetsfasen och några befann sig i genomförandefasen, dvs. de hade börjat att genomföra medlingar. Flertalet av projekten hade dock under det första halvåret gått från idéfasen eller förankringsfasen till organisationsfasen, dvs. de hade gått från en idé till att ha en organisation med de flesta förutsättningarna klara för att kunna bedriva en löpande medlingsverksamhet. Ett fåtal av dessa projekt hade börjat att medla, vilket innebar att ungefär hälften av projekten i försöksverksamheten hade börjat genomföra medlingar. Sammantaget hade cirka 170 medlingar genomförts under det första halvåret av försöksverksamheten.

I rapporten konstaterades att majoriteten av de genomförda medlingarna utgjordes av snatteriärenden, där brottsoffret var ett företag och gärningsmannen inte sällan under 15 år. Cirka 15 procent av medlingarna hade gällt våldsbrott, främst misshandel.

Enligt rapporten borde man sätta sig in i ortens kriminalstatistik för att kunna avgöra vilket underlag som finns för att verksamheten skall kunna hållas på en meningsfull nivå. Vidare borde man formulera syftet och målsättningen med verksamheten på grundval av erfarenheter från andra projekt, utvärderingar av dessa och forskning på området. Det sades vidare att syften och målsättningar är nödvändiga för att kunna driva en tydlig och välgrundad verksamhet. Det möjliggör även utvärdering av arbetet, vilket kan ligga till grund för förändringar av verksamheten och dessutom är värdefullt för erfarenhetsutbyte mellan projekt. Utvärderingar krävs också som underlag för politiska eller organisatoriska beslut.

Medlingsverksamheten i Sverige har enligt rapporten utvecklats spontant och utan reglering, vilket har inneburit att den har organiserats på olika sätt. De flesta projekt inom försöksverksamheten är emellertid organiserade inom kommunernas socialtjänst och sker antingen parallellt med övrig verksamhet eller fristående från denna. Enstaka

projekt har bedrivits av polisen eller av en ideell förening. Den stora variationen mellan projekten utgörs av med vilka andra myndigheter och organisationer projekten samarbetar samt på vilket sätt samarbetet sker.

Den enskilt viktigaste faktor som enligt rapporten avgör om en medlingsverksamhet skall kunna fungera fortlöpande är om ärenden i tillräcklig utsträckning hänvisas till projektet, vilket i sin tur beror på hur samarbetet med andra myndigheter fungerar. Enligt rapporten är ett väl utbyggt samarbete med polisen en förutsättning för en fungerande medlingsverksamhet. Vidare beror tillströmningen av medlingsärenden även på lokala förhållanden och enskilda tjänstemäns inställning. Finns det inte någon formaliserad överföring av ärenden till medling, varierar tillströmningen över tid och mellan olika kommuner.

7.3 Medling vid brott. Gärningsmännen berättar. BRÅ-rapport 1999:14

Syftet med denna rapport, som redovisades i oktober 1999, var att undersöka de effekter som medling kan ha på unga lagöverträdare. Studien behandlar gärningsmännens upplevelser av och uppfattning om medling, deras insikter i brottets konsekvenser för brottsoffret samt frågorna om gärningsmännen anser att de deltog frivilligt och om de anser att de blev respektfullt behandlade. 22 gärningsmän har intervjuats. Dessa har delats in i två grupper; en där gärningsmännen vid medlingsmötet har mött en person som har företrätt en affärsverksamhet som har drabbats av brott och en där gärningsmännen vid medlingsmötet har mött en privatperson som utsatts för brott.

Enligt rapporten visar resultaten att en klar majoritet av ungdomarna uppfattade sitt deltagande i medlingen som frivilligt. Vid medling där brottsoffret var en privatperson ansåg samtliga ungdomar att de hade deltagit frivilligt. Dessa ungdomar uppfattade inte heller medlingen som ett straff. Av de ungdomar som mött en företrädare för en affärsverksamhet som utsatts för brott var hälften osäkra på om medlingen var någon form av straff. Särskilt de yngre deltagarna var även osäkra på om medlingen var frivillig. Enligt rapporten har liknande resultat framkommit också i tidigare studier.

Av rapporten framgår vidare att de gärningsmän som mött en privatperson vid medlingen angav som skäl för sitt deltagande att de kände skuldkänslor gentemot brottsoffret. De ungdomar som mött en affärsföreträdare hade snarare skuldkänslor för själva brottet. Flertalet av gärningsmännen var nervösa inför mötet med brottsoffret. Den

känslan försvann för dem som mötte en privatperson för att så småningom övergå till ett utbyte mellan parterna på ett personligt plan.

Enligt rapporten uppfattade majoriteten av ungdomarna medlaren som rättvis och neutral. Helhetsintrycket från båda grupperna av gärningsmän är enligt rapporten att de tyckte att deras integritet hade respekterats, att de hade blivit lyssnade till och att båda parter hade getts utrymme att prata. Medlingarna med privatpersoner verkar enligt rapporten ha varit mer innehållsrika och gärningsmännen förefaller ha varit mer aktiva i dessa fall. Det framgår dock att ungdomarna i ett par fall var kritiska till hur de hade blivit behandlade under medlingen; de ansåg att de hade blivit misstrodda och att de inte hade getts tillfälle att uttrycka sig. I rapporten sägs att det torde vara mycket viktigt att gärningsmännen ges möjlighet att uttrycka sig för att uppfatta händelsen som utagerad och för att kunna säga förlåt på ett tillfredsställande sätt.

Av rapporten framgår vidare att resultatet av medlingarna oftast innebar en icke-materiell gottgörelse för brottet, dvs. att gärningsmannen bad brottsoffret om ursäkt. Vid medlingar med privatpersoner talade man även om hur parterna skulle förhålla sig till varandra i framtiden. När det gäller gärningsmän som begått brott mot en affärsverksamhet förekom konkret gottgörelse i form av avgifter, arbete m.m. Att de medlingar som gällde privatpersoner inte behandlade den praktiska gottgörelsen vid medlingen berodde främst på att flertalet av fallen behandlades i domstol.

I rapporten anges att en återanpassning av gärningsmännen antas bygga på deras insikt i brottets konsekvenser. Med insikt menas här att den intellektuella förståelsen är känslomässigt förankrad.

Gärningsmännen har enligt rapporten ombetts att beskriva vilka konsekvenser de trodde att brottet hade fått för offret. Majoriteten av ungdomarna som hade begått brott mot en affärsverksamhet kunde redogöra för en rad konsekvenser. Cirka hälften av dem som hade snattat eller stulit uppgav att de inte hade tänkt på konsekvenserna av sina handlingar före brottet, men att de hade fått nya kunskaper genom medlingen och/eller gottgörelsen. De gärningsmän som hade mött privatpersoner hade enligt rapporten fått en mer djupgående insikt i konsekvenserna i och med medlingen. När det gällde biltillgrepp insåg de att brottet innebar att bilägaren hade fått praktiska besvär och påverkats känslomässigt. Beträffande våldsbrott hade de t.ex. kommit till insikt om att brottsoffret hade blivit rädd i samband med brottet. Enligt rapporten är förutsättningarna för denna typ av insikter större vid medling där brottsoffret är en privatperson. Gärningsmän som har mött en privatperson har vidare enligt rapporten efter medlingen haft en mindre konfliktfylld inställning till offret. För gärningsmän som mött

en affärsföreträdare har däremot de personliga relationerna förändrats endast marginellt.

Slutsatserna av undersökningen är att gärningsmän som vid medlingen mött en företrädare för affärsverksamhet i högre grad upplever medlingen som ofrivillig och som ett straff än de ungdomar som mött en privatperson. Vidare tycks de förstnämnda inte få samma insikt i brottets konsekvenser. Det anges också att åldern på flera av de gärningsmän som begått brott mot affärsverksamhet och deltagit i medling var yngre än vad regeringen avsåg att försöksverksamheten skulle omfatta. Enligt rapporten kan det generellt ifrågasättas om medling är en adekvat åtgärd vid så lindriga brott som t.ex. snatteri av en läsk. Medling vid allvarigare brott, med en högre grad av konflikt-nivå mellan parterna, tycks i högre utsträckning påverka ungdomarna. Emellertid ställer dessa medlingar högre krav på förberedelserna inför medlingen och i synnerhet på medlarens kunskaper i brottsoffer-problematik.

7.4 Medling vid brott. Brottsoffren berättar

I rapporten, som publicerades i mars 2000, redovisas två studier, en intervju- och en enkätundersökning, som skall belysa vilken effekt medling har på brottsoffer. Intervjuundersökningen består av intervjuer med 20 privatpersoner som har utsatts för brott och medverkat vid medling. Den andra undersökningen, enkätundersökningen, bygger på 27 enkätsvar från företrädare för företag eller organisationer som har drabbats av brott och deltagit i medlingsverksamhet. Enligt rapporten kan de resultat som redovisas i rapporten inte generaliseras till alla brottsoffer som har deltagit i medlingsverksamheten eftersom urvalen är selektiva och rapporten gör inte heller anspråk på representativitet.

Enligt rapporten kan medling anses vara värdefull för brottsoffret på flera sätt. Bland annat kan några av de känslomässiga behov som har uppstått till följd av brottet tillfredsställas, t.ex. genom att få svar på frågor så att inte felaktiga bilder av det inträffade eller gärningsmannen målas upp. Vidare upplever brottsoffer ibland att de genom brottet har förlorat sitt självbestämmande. I rapporten anges att brottsoffer genom att delta i medling kan få visa att vad gärningsmannen har gjort är fel, vilket kan bidra till att brottsoffret återfår kontrollen över sin egen situation. Även delaktigheten i samhällets arbete med att förebygga brott kan vara ett skäl för brottsoffer att delta i medling. Det anges också att brottsoffret genom medlingen kan få kompensation för eventuellt lidande eller erhålla någon annan form av gottgörelse som parterna kommer överens om.

Resultaten av de båda undersökningarna visar enligt rapporten att de brottsoffer som utsatts för brott som de upplevt som allvarliga ville delta i medlingen för sin egen skull, medan de som drabbats av vad de ansåg som ett lindrigare brott deltog mer för gärningsmannens skull. Detta beror förmodligen på att det finns ett större behov hos brottsoffer som har utsatts för grova brott att på olika sätt bearbeta händelsen och därmed få ett känslomässigt avslut på händelsen. Vidare anges att för de brottsoffer som representerade företag var skälet till att de deltog i medlingen att de ville förhindra att gärningsmannen skulle begå fler brott och de oroades över hur brotten påverkar företaget ekonomiskt. Andra skäl till att de medverkade var att de ville reda ut situationen, få se gärningsmannen och gå vidare.

Enligt rapporten kände sig de privatpersoner som medverkade mycket delaktiga i medlingen och ansåg att de fick stort utrymme att framföra egna åsikter. Vidare hade de också en mycket positiv inställning till medlaren och beskrev denne med ord som professionell, seriös och mycket bra. Liknande beskrivningar av medlaren har även framförts av de brottsoffer som representerar företag. Det anges att privatpersonerna uppgett att mötet med gärningsmannen inte varit traumatiskt eller påfrestande samt att de upplevde ett övertag och en säkerhet vid medlingen. De brottsoffer som representerat företag har inte heller uppgett att de känt någon rädsla för gärningsmannen.

I rapporten anges att de flesta av privatpersonerna kände en lättnad efter medlingen, vilket bland annat berodde på att de fått reda ut händelsen med gärningsmannen och erhållit en ursäkt. Även de brottsoffer som har representerat ett företag har fått en ursäkt från gärningsmannen och de flesta tyckte att den kändes äkta. Utmärkande för den sistnämnda gruppen är dock att de ansåg sig ha ont om tid och att de tyckte att medling var en tidskrävande process.

Majoriteten av privatpersonerna har enligt rapporten uppgett att de inte kände någon rädsla för att utsättas för brott igen, varken före eller efter medlingen. För några få privatpersoner gav dock brottet upphov till en ökad rädsla för att på nytt utsättas för brott och i dessa fall bedöms medlingen ha bidragit till att rädslan försvunnit. Enligt rapporten är det dock troligen den tid som förflutit efter brottet som mest har bidragit till att minska rädslan. När det gäller brottsoffer som representerat företag kände ingen av dem otrygghet på sin arbetsplats till följd av brottet.

Privatpersonerna har i undersökningen fått uppge vem de ansåg att medlingen var till för. Enligt rapporten varierade svaren beroende på hur allvarligt de upplevt att brottet varit. De som upplevt att de utsatts för ett lindrigt brott kände att medlingen inte i så stor utsträckning var till för dem utan snarare för gärningsmännen, medan de som upplevt

brottet som allvarligt i högre utsträckning ansåg att medlingen var till för dem.

Resultaten från undersökningarna stöder enligt rapporten antagandet att medling är en metod som ger brottsoffren möjlighet att på ett konstruktivt sätt tillfredsställa en del av de känslomässiga behov som uppstår efter ett brott. Detta gäller särskilt behovet av information, vilket anses värdefullt i den s.k. bearbetningsfasen efter brottet. Vidare sägs att brottsoffren vid medling också ges möjlighet att, genom ett tillrättavisande av gärningsmannen, återta en del av den självkontroll som ett brottsoffer ibland upplever sig ha förlorat efter att ha utsatts för brott. Vidare anges att medlingen även upplevs som ett unikt tillfälle att delta i samhällets arbete med att förebygga brott samt att de brottsoffer som representerade företag ansåg att medling var en konstruktiv metod att tillrättavisa ungdomar som begår brott. Dessa brottsoffer ansåg att det var viktigt att vara den i gärningsmannens tillvaro som visar vilka värderingar och normer som råder i samhället. I rapporten anges också att det inte av brottsoffren upplevs som de viktigaste med medlingen att bli kompenserad för ekonomiska förluster.

7.5 Medling vid brott. Slutrapport från en försöksverksamhet. BRÅ-rapport 2000:8

I rapporten, som utkom i mars 2000, beskrivs medling vid brott som en metod att sammanföra en gärningsman med sitt brottsoffer i närvaro av en opartisk medlare. Den teoretiska utgångspunkten för medlingen är att gärningsmannen skall ges tillfälle att förstå och ta ansvar för brottets konsekvenser. Vidare skall brottsoffret ges tillfälle att bearbeta sin upplevelse och närsamhället stärka sin sociala kontroll. I olika länder, verksamheter och även inom en och samma medlingsverksamhet kan dock syftet med medlingen variera.

Som tidigare har nämnts har Brottsförebyggande rådet inlett och utvärderat en försöksverksamhet med medling för unga gärningsman på olika orter i hela landet. Verksamheten har pågått i drygt ett år, vilket enligt rapporten är en alldeles för kort tid för en utvärdering i strikt bemärkelse. I försöksverksamheten har 32 projekt ingått – alla med olika förutsättningar vad gäller tid, medel och förkunskaper. Av utvärderingen framgår att drygt 400 medlingar genomfördes under försöksåret fr.o.m. den 15 oktober 1998 t.o.m. den 14 oktober 1999. Antalet medlingar var dock mycket ojämnt fördelat över projekten.

Fyra projekt stod, under försöksåret, för över 70 procent av medlingarna. Tolv projekt genomförde fem medlingar eller färre under samma period och tre projekt genomförde inga medlingar över huvud taget.

Av rapporten framgår vidare att mer än hälften av de brott som behandlats i medling under försöksåret var snatterier eller skadegörelser mot företag. Vid brott mot företag deltog oftast ägaren eller butikschefen i medlingen. Drygt en tiondel av medlingarna gällde enligt rapporten våldsbrott riktade mot privatpersoner. Rapporten visar också att en tredjedel av medlingarna har genomförts med gärningsmän som var under 15 år och alltså under straffbarhetsåldern. Vid drygt hälften av medlingarna var gärningsmännen 15–17 år, dvs. i den åldersgrupp som avsågs i regeringsuppdraget.

Enligt rapporten är de flesta projekt inom försöksverksamheten organiserade inom kommunernas socialtjänst, antingen som en fristående verksamhet eller skötta parallellt med ordinarie verksamhet. Ett projekt bedrivs av polisen och ett som ideell förening. Projekt som bedrivs ideellt har svårt att få tillgång till ärenden, oftast på grund av sekretessregler. I rapporten anges också att projekt som bedrivs parallellt med annan verksamhet ofta får avstå från medlingsuppgiften till förmån för mer akuta göromål.

Ett väl fungerande samarbete med olika myndigheter och organisationer är enligt rapporten avgörande för att en medlingsverksamhet ska fungera. I sin dagliga verksamhet har projekten samarbetat närmast med polisen (framför allt utredare av ungdomsbrott), socialtjänsten (framför allt ungdomshandläggare) samt åklagare. I rapporten konstateras att samarbetet är viktigt ur flera aspekter men främst för att medlingsprojektet ska få medlingsbara ärenden hänvisade till sig.

Av rapporten framgår vidare att flera av projekten har haft en medlare eller ansvarig som ofta vistas i polishuset eller har eget rum där. Några projekt hade dock till en början svårt att få till stånd ett fungerande samarbete. Detta verkar emellertid successivt ha förändrats till det bättre under försöksåret. Svårigheterna berodde enligt rapporten bland annat på brist på föreskrifter. Rapporten visar att polisen är den instans som hänvisat flest ärenden (69 procent) till försöksverksamheten. Vidare anges att även samarbetet med socialtjänsten har fungerat utan större problem. De svårigheter som funnits har bestått i att myndigheten varken engagerat sig i eller prioriterat utvecklingen av medlingsprojektet. Efter polisen har dock socialtjänsten varit den instans som hänvisat flest ärenden (12 procent) till försöksverksamheten. Så få som tre ärenden har hänvisats till medling från åklagarna. Det sägs i rapporten att åklagarna inte uppfattar de bestämmelser som finns (t.ex. i LUL) som tillräckligt tvingande för att de ska beakta att en

medling skett eller ta initiativ till att en sådan genomförs. Vidare har vissa åklagare motsatt sig att medling sker innan den rättsliga processen är över. Andra samarbetspartners som projekten har samarbetat med är brottsofferjourer, tingsrätter och religiösa samfund.

Enligt rapporten visar utvärderingen att det finns tendenser till två olika inriktningar av medlingsverksamheten i Sverige. Beträffande den ena bygger verksamheten på tanken att ”stämna i bäcken” och man medlar främst vid egendomsbrott mot företag. Gärningsmännen är där unga, ofta under straffbarhetsåldern. I dessa fall är medlingarna korta, har ett informativt innehåll och fokuserar på brottets materiella konsekvenser. Den andra inriktningen anges vara mer fokuserad på själva mötet och vad som sker i dialogen mellan parterna. Här gäller medlingarna främst brott mot privatpersoner och gärningsmännen är i allmänhet något äldre. Medlingarna är i allmänhet långa och föregås ofta av ett förmöte med brottsoffret. Majoriteten av projekten, särskilt de nystartade, har dock enligt rapporten en obestämd inriktning som ligger någonstans mellan de två ovannämnda.

Brottsförebyggande rådet gör i slutrapporten vissa bedömningar, som redovisas i det följande.

Inledningsvis anges att det finns goda skäl att tro att utvecklingen av medlingsverksamheten kommer att fortsätta i landet oavsett lagstiftning. Det finns därför anledning att fråga sig vilken instans i samhället som är bäst lämpad att driva medlingsverksamhet. Brottsförebyggande rådet menar att det är lämpligt att organisera medlingsverksamhet i kommunernas socialtjänst, eftersom det där finns förutsättningar för en verksamhet med god kvalitet, såsom utbildning och vana att handskas med denna typ av problem. Vidare visar Brottsförebyggande rådets utvärdering också att projekt, där medlingen bedrivs frikopplad från övrigt arbete inom socialtjänsten, bäst etablerar en fungerande verksamhet.

Ett annat resultat av utvärderingen är att åklagarna, och i viss mån även polisen, är i behov av ett tydligare regelverk för hur man skall förhålla sig till medlingsverksamhet. Det finns redan idag bestämmelser i lagstiftningen som syftar till att den som begått brott skall göra rätt för sig, eller som antyder att medlingsliknande åtgärder skall genomföras, t.ex. i LUL. Brottsförebyggande rådet anser att ett förtydligande i dessa bestämmelser skulle kunna ge medlingsverksamheten ökad legitimitet och genomslagskraft.

Vid ett övervägande av en eventuell lagstiftning på området är det enligt Brottsförebyggande rådet viktigt att medlingsbegreppet och verksamhetens syften tydligt definieras. De två syften som kommit mest till uttryck i försöksverksamheten, och som enligt rådet är de som bör understrykas i eventuell lagstiftning, är att minska återfall i brott

och att minska brottsoffers lidande, dvs. verksamheten bör utformas så att både brottsoffer och gärningsman kan ha nytta av den.

Om det huvudsakliga syftet med medlingen är att förhindra återfall i brott, kan medling som en generell åtgärd vid t.ex. snatteri enligt Brottsförebyggande rådet ifrågasättas. Om verksamheten riktas mot hela gruppen av ungdomar som snattar och ”åker fast” är det troligt att en stor andel av dem som blir föremål för åtgärden ändå aldrig skulle begått ett nytt brott, än mindre påbörjat en kriminell karriär. Det bästa sättet att rikta åtgärden till den grupp där behovet är som störst borde enligt rådet vara att utföra medling efter strategiska urval av brottstyper som bättre förutsäger kriminella karriärer, tillsammans med en översyn av den unge gärningsmannens livssituation. Därmed är dock inte sagt att medling med unga gärningsmän som begått lindriga brott inte är förtjänstfull. I enskilda ärenden kan det sannolikt bedömas som lämpligt, särskilt när hänsyn tas till gärningsmannens övriga situation. Brottsförebyggande rådet anser dessutom att vårdnadshavare som regel bör närvara vid medlingen, särskilt om gärningsmannen är under 15 år.

Vid grova brott, där det huvudsakliga syftet ofta är att tillgodose brottsoffers behov, skall de som arbetar med medlingen enligt Brottsförebyggande rådet vara väl insatta i brottsofferproblematiken. Det är därför viktigt att höja brottsofferfrågorna på dagordningen inom medlingsverksamheten, särskilt i utbildning av medlare m.m.

I utvärderingen framkom att försöksverksamhetens projekt i ringa utsträckning utvecklat sitt arbete utifrån någon underbyggd tanke om hur denna påverkar deltagarna. Deras verksamhet är inte heller i någon högre utsträckning formad utifrån en analys av problemen med ungdomsbrottslighet i området. Arbetet har således enligt Brottsförebyggande rådet snarare varit förankrat i sunt förnuft än i kunskap, vilket projekten trots allt kommit långt med. Verksamheten är ung och outvecklad. Vid en eventuell utvidgning av medlingsverksamheten kommer det därför enligt rådet att finnas ett samlat behov av kunskapsutveckling och utbildning. Dessutom kommer det att finnas ett utökat behov av erfarenhetsutbyte projekten emellan.

I slutrapporten finns vidare avslutningsvis ett diskussionsavsnitt, varav vissa delar redovisas i det följande.

Eftersom nästan alla projekt inom försöksverksamheten är organiserade inom kommunernas socialtjänst, antingen som en fristående verksamhet eller parallell med övrig verksamhet, har Brottsförebyggande rådet enligt rapporten haft begränsade möjligheter att studera hur andra instanser skulle ha arbetat med medling. Det som trots allt framkommit är att helt ideellt drivna projekt har svårt att få ärenden hänvisade till sig på grund av sekretessregler. Emellertid bidrar frivilligorganisatio-

ner, främst brottsofferjourer och religiösa samfund, till kommunalt drivna medlingsprojekt på ett förtjänstfullt sätt.

Enligt rapporten framstår det inte som främmande för socialtjänsten att arbeta med medling. Den utbildning och de erfarenheter från arbetslivet som en socionom har ger goda förutsättningar att förstå problematiken och tillämpa metoden. Dessutom är förutsättningarna för samarbete med rättsväsendet goda bland annat på grund av att sekretessreglerna inte utgör något hinder för överföring av ärenden. Utvärderingen visar dock att projekt där medling bedrivs parallellt med övrig verksamhet inom socialtjänsten ofta får avstå från medlingsuppgiften till förmån för mer akuta göromål, varför medlingsverksamhet som bedrivs fristående från det ordinarie arbetet inom socialtjänsten har bäst förutsättningar att fungera.

Utan stöd och aktivt samarbete från rättsväsendets sida, främst åklagare och polis, är det enligt rapporten svårt för projekten att få full legitimitet och genomslagskraft, vilket överensstämmer med erfarenheter från andra länder. En slutsats av utvärderingen är att dessa myndigheter är i behov av tydligare regelverk om hur de skall förhålla sig till medlingen. Detta gäller bland annat hur ärenden skall överföras till medling och hur den ordinarie rättsprocessen påverkas av att medling ägt rum eller planeras. Medling är i dag ett komplement till rättsprocessen och äger i de flesta fall rum helt eller delvis oberoende av denna. Men det finns redan idag utrymme för t.ex. åklagarna att ta hänsyn till om en medling ägt rum, nämligen i bestämmelserna om åtalsunderlåtelse i LUL. Där anges att åklagaren särskilt skall beakta den unges vilja att avhjälpa eller begränsa skadan eller på annat sätt gottgöra målsäganden. Enligt rapporten skulle ett förtydligande av de inslag av medlingskaraktär som finns i lagtext redan idag kunna ge medlingsverksamheten bättre förutsättningar och ökad legitimitet. Dessutom skulle åklagarna, genom sin kompetens och centrala funktion, kunna ha den överblick som krävs för att hänvisa ärenden till medling.

I rapporten anges att för många medlingsverksamheter är syftena med verksamheten gemensamma men olika aspekter betonas, t.ex. att sätta stopp för en kriminell karriär, att lösa konflikter mellan parterna, att hjälpa brottsoffren, att stärka den sociala kontrollen eller att tillrättaföra ungdomar. Medlingsbegreppet är oklart och det blir därför nödvändigt att i daglig medlingsverksamhet begrunda och förtydliga sina syften. Om man undviker att reflektera över detta finns det enligt rapporten risk för att verksamheten får ett felaktigt innehåll eller felaktig form eller blir missriktad, dvs. att den inte fullgott uppnår något av syftena.

För syftet att minska återfall i brott krävs enligt rapporten en mer fokuserad verksamhet än den nuvarande. Medling som en generell

åtgärd vid brott som exempelvis snatteri kan ifrågasättas, särskilt när gärningsmannen är under 15 år. Brottsförebyggande rådets utvärdering visar att gärningsmännens ålder i merparten av brott mot affärsverksamhet varit under den som regeringen avsåg att försöksverksamheten skulle omfatta (15–17 år). Större delen av dessa medlingar gäller snatterier. Studien av gärningsmännen som genomgått medling pekade mot att, när brottet inte inneburit några känslomässiga konsekvenser för brottsoffret, förutsättningen är mindre för att känslomässigt kunna förankra kunskapen om brottets konsekvenser för brottsoffret hos gärningsmannen, medan förutsättningarna är större vid brott som drabbat en privatperson. Medlingar vid sådana brott ger därför större möjligheter till insikt om brottets konsekvenser.

För syftet att minska brottsoffrets lidande krävs enligt rapporten ökad kunskap. Vid brott mot privatpersoner kan medling vara till stor hjälp för brottsoffret, men denna måste utföras med största försiktighet. Den som medlar i denna typ av ärenden måste därför besitta kunskaper om bland annat brottsoffrets reaktioner och behov. Det är därför viktigt att denna typ av kunskap når dem som bedriver medlingsverksamhet och medlar. Socialtjänsten är traditionellt inriktad på att arbeta med den unges personliga problem och orsaker till kriminalitet såsom eventuellt missbruk, familjeproblematik osv. Om medling skall organiseras inom socialtjänsten behövs det enligt rapporten kompetensutveckling.

Enligt rapporten är det bästa sättet att forma och bedriva en verksamhet utifrån ett väl definierat syfte att ha stor kunskap på området. I utvärderingen framkom att försöksverksamhetens projekt i liten utsträckning utvecklade sin verksamhet utifrån någon underbyggd, teoretisk tankegång om hur verksamheten påverkar brottsoffer respektive gärningsman. Det anges att det är viktigt att den bakomliggande tanken med metoden finns med i arbetet och att verksamheten inte bedrivs bara för att metoden i sig är tilltalande.

Vidare sägs i rapporten att projektets verksamhet inte heller i någon högre utsträckning är formad utifrån en analys av ungdomsbrottslighet i området där man verkar. Till exempel kan underlaget för en medlingsverksamhet vara för litet för att ett projekt skall kunna bedrivas i en kommun. I sådana fall skulle det enligt rapporten kunna vara bra att samordna verksamheten med närliggande kommuner. Vissa områden kan också ha en särskild struktur på ungdomsbrottsligheten (t.ex. säsongrelaterad) som gör att verksamheten bör ha en särskild inriktning. Vidare anges att få utvärderingar av enskilda projekt har initierats, trots att detta underströks i Brottsförebyggande rådets utbildning. Enligt rapporten är utvärderingar nödvändiga som underlag

för organisatoriska eller politiska beslut. De är också värdefulla för erfarenhetsutbyte mellan projekten.

8 Familjerådslag

8.1 Inledning

Familjerådslag (eller familjegruppskonferenser efter engelskans Family Group Conferences) utvecklades på Nya Zeeland under 1980-talet och bygger på ursprungsbefolkningen maoriernas sätt att lösa konflikter och fatta beslut. Enligt maoriefolkets tradition samlas familjen, släkten och stammen och diskuterar problemet tills de finner en lösning som alla kan enas om. Modellen har spritt sig och används på olika håll i världen. Tillämpningen av familjerådslagsmodellen kan variera mellan olika länder, men det finns fyra gemensamma grundsatser:

1. Föräldrarna och den unge skall bjuda in sin utvidgade familj att delta i familjerådslaget. Med den utvidgade familjen avses inte bara de allra närmaste utan även släktingar, grannar och vänner som finns på lite längre avstånd från familjens vardag, men som har en betydelsefull relation till framför allt den unge.
2. Den utvidgade familjen skall ha en privat överläggning där inga tjänstemän ("professionella") är närvarande för att komma fram till en handlingsplan.
3. Mötet skall förberedas och ledas av en mötesledare kallad samordnare som skall vara fristående från socialtjänsten och oberoende av familjen.
4. Familjerådslaget skall leda fram till en handlingsplan som skall godkännas av socialtjänsten förutsatt att den garanterar den unges skydd och omsorg.

Om familjerådslaget har föranletts av att den unge har begått brott kan även brottsoffret bjudas in till rådslaget.

Den lagstiftning om familjerådslag som infördes år 1989 på Nya Zeeland utvärderades år 1993 (Maxwell, G.M. & Morris, A., *Families, Victims and Culture: Youth Justice in New Zealand*, Social Policy Agency and Institute of Criminology, Victoria University of Wellington, 1993). Utvärderingen visade inte någon minskning av ungdomsbrottsligheten, men antalet åtal väckta mot ungdomar i åldersgruppen 17–19 år hade minskat med 30 procent. Vidare hade antalet omhändertagna unga brottslingar på statliga institutioner halverats. Även antalet institutioner hade minskat från 28 till 4. I 85 procent av fallen var familjerna nöjda med resultatet av rådslaget. Brottsoffer medverkade vid 40 procent av rådslagen. Av dessa var tvåtredjedelar nöjda efteråt, men en tredjedel uppgav motsatsen. De vanligaste orsakerna till brottsoffrens missnöje var att de inte upplevde att gärningsmannen ångrade sig, att de kände att hans familj försökte ursäkta honom och att de inte fick ersättning för den skada som de hade lidit.

Familjerådslag har prövats i två projekt i Sverige med olika inriktning. Det första projektet, som pågick mellan åren 1995 och 1997 och prövades i tio kommuner, var inte primärt inriktat på ungdomar som hade begått brott. Verksamheten har utvärderats i tre rapporter (Lilja, Ingrid, Rapport från projektet familjerådslag i Sverige 1995–1997, Svenska kommunförbundet, 1998, Sundell, Knut & Haeggman, Ullalena, Familjerådslag i Sverige. En utvärdering av Svenska kommunförbundets försöksverksamhet, Stockholms stad, FOU-rapport 1999:1 samt Andersson, Britt & Bjerkman, Anders, Mellan myndighet och familj. En kvalitativ undersökning av familjerådslagen i Sverige, Stockholms stad, FOU-rapport 1999:27).

I det andra projektet prövades familjerådslagsmodellen för ungdomar som hade begått brott. Projektet, som genomfördes i Svenska kommunförbundets regi, pågick från år 1998 till år 1999 i tio kommuner (Kiruna, Luleå, Skellefteå, Söderhamn, Västerås, Norrköping, Nässjö och Halmstad samt stadsdelarna Liljeholmen i Stockholm och Centrum i Göteborg). Verksamheten har nyligen utvärderats (Lilja, Ingrid, Rapport från projektet Familjerådslag för unga som begått brott, Svenska kommunförbundet, 2000).

Med hänsyn till denna utrednings uppdrag är främst det senare projektet av intresse. Nedan följer en beskrivning av detta projekt. Uppgifterna om verksamheten är främst hämtade från den nämnda rapporten.

8.2 Familjerådslag för unga lagöverträdare

Enligt rapporten är målen med familjerådslag för ungdomar som har begått brott att engagera den unges föräldrar, släkt och andra i det privata nätverket för att förhindra fortsatt brottslighet och komma till rätta med övriga problem i den unges livssituation. På detta sätt får den utvidgade familjen ett ökat ansvar, dess idéer och resurser tas till vara och syftet är att den skall hitta lösningar för den unge som är hållbara på sikt. Ett annat mål är att brottsoffret skall få respekt och förståelse, inte bara från den unge gärningsmannen utan också från den unges utvidgade familj. Ytterligare ett mål med denna typ av familjerådslag är att den unge skall ta ansvar för sin gärning och försöka ställa till rätta efter sitt brott. Slutligen anges som mål att samarbetet mellan familj, socialtjänst och rättsväsende skall förbättras.

Det finns både likheter och skillnader mellan medling och familjerådslag. I båda fallen är deltagandet för både gärningsman och brottsoffer frivilligt. Medling är normalt aktuellt endast om den unge har erkänt brottet. Vid familjerådslag måste den unge ha erkänt brottet om brottsoffret skall bjudas in, men ett familjerådslag kan hållas även utan brottsoffrets medverkan. Medlaren kan vara både en lekman eller en tjänsteman; det vanligaste i Sverige är dock att medlaren arbetar inom socialtjänsten. Samordnaren för ett familjerådslag är nästan alltid en lekman som är fristående från och oberoende av socialtjänst och polis. Vid ett medlingsmöte deltar i första hand brottsoffret och gärningsmannen medan föräldrarnas medverkan diskuteras från fall till fall. När det är fråga om ett familjerådslag deltar, förutom gärningsmannens utvidgade familj, som regel stödpersoner till brottsoffret.

Målgruppen för familjerådslagsprojektet har i första hand varit gärningsmän i åldersgruppen 15–17 år, men både yngre och äldre ungdomar har kunnat komma i fråga. En förutsättning för brottsoffrets medverkan har varit att brottet varit erkänt, vilket inneburit att familjerådslaget har fått inslag av medling mellan brottsoffer och gärningsman.

Ett familjerådslag med inslag av medling består av tre delar. Den första är en informationsdel där information lämnas om brottshändelsen och därefter om den unges sociala situation. Det är polisen som informerar om brottet. Samordnaren har till uppgift att ge brottsoffret och den unge möjlighet att kommentera polisens beskrivning. Därefter får brottsoffret berätta om sina upplevelser av brottet och framföra eventuella önskemål om gottgörelse. Vanligen leder brottsoffrets berättelse till en dialog mellan brottsoffret och den unge. Brottsoffret kan välja att berätta om sina upplevelser inför en mindre grupp, t.ex. samordnaren, brottsoffrets stödperson samt den

unge och hans föräldrar. Denna fråga tar brottsoffret ställning till under förberedelserna inför familjerådslaget. Informationen om den unges sociala situation lämnas av socialtjänsten och eventuellt andra inbjudna informatorer, t.ex. skolpersonal.

Andra delen av rådslaget är familjens privata överläggning om brottet och dess konsekvenser, varefter resultatet av överläggningen presenteras. Det väntade resultatet är att den unge ber brottsoffret om ursäkt samt ett förslag till gottgörelse. Kommer man överens om en gottgörelse upprättas ett skriftligt avtal som undertecknas av brottsoffret och gärningsmannen samt, i förekommande fall, av deras vårdnadshavare.

Den tredje delen av rådslaget är en fortsatt privat överläggning om den unges framtid och en presentation av familjens handlingsplan. Socialtjänsten skall ta ställning till handlingsplanen.

Om socialtjänsten har bedömt att den unges situation är så allvarlig att hans hälsa och utveckling påtagligt riskerar att skadas, skall planen godkännas endast under förutsättning att den klart visar att den unges behov blir tillgodosedda. En handlingsplan utarbetad av den utvidgade familjen och godkänd av socialtjänsten kan jämföras med en vårdplan som socialtjänsten utarbetat. Det är en fördel om handlingsplanen följs upp av ytterligare ett familjerådslag. Om familjen inte föreslagit någon uppföljning i sin handlingsplan, bör den erbjudas möjlighet till uppföljning och revidering av planen vid ett nytt rådslag.

Efter anmälan om brott inleder socialtjänsten en utredning. Om familjen och den unge tackar ja till familjerådslag tillsätter socialtjänsten en samordnare. Socialtjänstens utredning skall innehålla en bedömning av den unges och föräldrarnas behov och resurser, men inte några förslag om åtgärder för att komma till rätta med problemen. Utifrån utredningen formuleras några frågor till familjen och nätverket som en hjälp i arbetet med att utforma en handlingsplan. Vid familjerådslaget redogör socialtjänsten för utredningen. Socialtjänsten kan bjuda in även andra informatorer till rådslaget, t.ex. den unges lärare. Efter att familjens handlingsplan har godkänts skickas denna och ett eventuellt avtal om gottgörelse tillsammans med socialtjänstens utredning till åklagaren eller tingsrätten i form av ett yttrande. Av yttrandet skall framgå att den handlingsplan som den unges utvidgade familj har upprättad är godkänd och gäller som en vårdplan.

Samordnaren har en central roll vid familjerådslag. Han eller hon skall hjälpa den unge och familjen att kartlägga nätverket, tillsammans med familjen gå igenom vilka som skall bjudas in, förbereda alla inbjudna inklusive brottsoffer och stödperson samt hålla i själva mötet. Själva familjerådslaget skall äga rum i en neutral lokal och samordnaren skall ordna alla praktiska förberedelser. Samordnaren skall

företrädesvis vara lekmän och åta sig uppdraget vid sidan av sitt ordinarie arbete. De får en kort utbildning för att kunna hantera sitt uppdrag. De rekryteras och arvodas av socialtjänsten, men är fristående från denna. De skall även vara fristående från den unge och familjen liksom från brottsoffret. Samordnaren har tystnadsplikt.

Om det är aktuellt med brottsoffermedverkan vid rådslaget är det oftast polisen som förmedlar kontakten mellan brottsoffer och samordnare. Innan samordnaren kontaktar brottsoffret skall den unge gärningsmannen och hans familj ha tackat ja till att hålla familjerådslag. Vidare skall den unge ha erkänt brottet och ha förklarat sig villig att möta brottsoffret. Brottssoffret får ett erbjudande att delta vid rådslaget. Samordnaren förbereder brottsoffret vid ett eller flera personliga besök och informerar om syftet med familjerådslag samt hur det går till. Det är helt frivilligt för brottsoffret att delta och det är viktigt att brottsoffret får veta att familjerådslaget kan hållas även om han inte vill medverka. Om brottsoffret inte vill delta men ändå vill framföra sina synpunkter kan han lämna en skriftlig redogörelse som läses upp vid rådslaget av samordnaren eller en företrädare för brottsoffret. Brottssoffret uppmanas att ha med sig stödpersoner om han skall medverka. Det kan vara fråga om föräldrar eller andra anhöriga eller en företrädare för brottsofferjouren. Samordnaren har ansvaret för att brottsoffret får ge sin egen bild av det inträffade utan att bli ifrågasatt. Samordnaren skall också väcka frågan om vad brottsoffret skulle önska för gottgörelse. Gottgörelsen kan vara av symbolisk natur eller en arbetsinsats som den unge skall utföra. En sådan arbetsinsats kan vara riktad direkt till brottsoffret eller av mer allmän karaktär. Gottgörelsen kan även vara av ekonomisk art.

Det har stor betydelse att det finns ett upparbetat samarbete mellan polis och socialtjänst för att ett familjerådslag skall kunna hållas snabbt. Socialtjänsten bör informeras så snart som möjligt om polisanmälningar avseende ungdomar. Det underlättar också den fortsatta handläggningen om socialtjänsten medverkar vid förhöret med den unge. Om den unge har erkänt brottet är det lämpligt att polisen ger brottsoffret den första informationen om familjerådslag och frågar om brottsoffret kan tänka sig att bli kontaktad av en samordnare.

8.3 Erfarenheter från familjerådslagsprojektet för unga lagöverträdare

Under projekttiden genomfördes 40 familjerådslag efter erkända ungdomsbrott. Brottsoffer medverkade i 17 av rådslagen. Den övervägande delen av ungdomarna var i åldersgruppen 15–17 år. De flesta rådslagen har gällt egendomsbrott (13), skadegörelse (9) och våldsbrott (9).

Tre unga gärningsmän har intervjuats och de var samtliga nöjda med sina rådslag.

Av de 17 brottsoffer som har medverkat vid rådslagen har tio varit drabbade i egenskap av privatperson och i sju av dessa fall har det rört sig om våldsbrott. De brottsoffer som har varit utsatta för våldsbrott har valt att komma till rådslaget för att få se gärningsmannen och för att få en förklaring till varför man har blivit utsatt. Dessa brottsoffer har i högre utsträckning än andra haft med sig anhöriga eller nära vänner som stödpersoner till rådslaget. Brottsoffer som inte har upplevt en så stark personlig kränkning har vanligen valt att komma till rådslaget utan stödpersoner i huvudsak med föresatsen att hjälpa den unge till rätta.

Det genomgående intrycket är att den unges brottslighet inte är huvudorsaken till att föräldrarna tackar ja till att hålla ett familjerådslag utan den sammantaget ohållbara situation som den unge och familjen befinner sig i. Få familjer har direkt tackat ja till ett erbjudande om familjerådslag utan behövt viss betänketid. Ett vanligt skäl till att den unge och föräldrarna tackar nej till familjerådslag är att man inte vill blanda in släkt och nätverk i sina problem utan vill försöka klara upp situationen på egen hand. Många har också varit oroliga för att ingen vill komma till mötet. Majoriteten av de inbjudna kommer emellertid till rådslaget.

Flertalet av samordnarna rekryterades och utbildades under projekttiden. Endast ett fåtal hade tidigare erfarenheter av familjerådslag. Förberedelsetiden för ett rådslag är cirka 30 timmar under en tre – fyra veckorsperiod. Enligt rapporten är det inte tillrådligt att försöka pressa in de 30 timmarna på kortare tid än tre veckor. En av samordnarens viktigaste uppgifter under förberedelsen är att hålla den unge och föräldrarna underrättade om hur förberedelserna fortskrider. I de fall brottsoffret väljer att medverka krävs att samordnaren blir en garant för att offret inte utsätts för ytterligare kränkning. Även om brottsoffret vill delta är det inte säkert att han vill berätta om sina upplevelser av brottet inför det församlade nätverket utan samordnaren måste vara beredd på individuella lösningar. Det kan t.ex. vara lämpligt

att hålla ett medlingsmöte med gärningsman och brottsoffer i anslutning till familjerådslaget.

För att arbetet med familjerådslag skall komma igång och bli en metod som används krävs en fortlöpande diskussion inom socialtjänsten om familjerådslagets värdegrund och socialtjänstens förhållningssätt. Det är också viktigt att socialtjänstens samarbetspartners deltar i denna diskussion. Hur väl man har lyckats genomföra projektet i de olika kommunerna beror till en del på vilket stöd och vilka resurser som projektledaren har haft till sitt förfogande.

I de flesta kommuner har socialtjänsten rapporterat att man har ett bra samarbete med polisen. Få kommuner har dock lyckats att upprätthålla personkontinuitet i samarbetet. Detta synes bero främst på omorganisationer och personalomsättning. I en del kommuner får socialtjänsten vetskap om att den unge har begått brott först i samband med att åklagaren begär in yttrande, trots att socialnämnden enligt 6 § LUL genast skall underrättas om att någon som inte har fyllt 18 år skäligen kan misstänkas för ett brott på vilket fängelse kan följa. När åklagaren begär in yttrande är det för sent att påbörja förberedelserna för ett familjerådslag om man vill att rådslaget skall ske tidigt i rättsprocessen. Vidare utgör reglerna om särskilda skyndsamhetskrav för ungdomsmål i 4 och 29 §§ LUL ett hinder för att hålla familjerådslag. Innehållet i dessa bestämmelser har redovisats i avsnitt 3.3.2. De korta tiderna gör att socialsekreteraren ofta måste välja att yttra sig till åklagaren på ”traditionellt” sätt i stället för att erbjuda familjerådslag.

Polisen har endast vid några få tillfällen informerat den unge och föräldrarna om möjligheten till familjerådslag vid den första kontakten efter brottet. Det har dock varit ett större intresse än förväntat från polisens sida att medverka som informatörer vid familjerådslagen. Polisens medverkan har uppskattats av familj och nätverk som på det sättet fått en tydligare bild av hur allvarlig situationen är.

I de fall familjerådslag har hållits innan åklagaren har fattat beslut i åtalsfrågan har den unge och föräldrarna omgående bestämt sig för att acceptera socialtjänstens erbjudande om familjerådslag. I några fall har åklagaren förlängt tiden för socialtjänsten att inkomma med yttrande på grund av att det skall hållas familjerådslag. 14 rådslag ägde rum innan åklagaren prövade åtalsfrågan. I nio av dessa medverkade brottsoffret. Åklagaren beslöt att inte väcka åtal i fem av fallen. I tre av dessa fall var brottet stöld och de två övriga avsåg olaga hot respektive grov skadegörelse. Flera åklagare har uttalat att de lägger stor vikt vid familjernas handlingsplaner. Det har emellertid inte undersökts närmare i vilken utsträckning resultatet av rådslaget har påverkat åklagarens beslut.

Tingsrätten har haft resultatet av ett familjerådslag som en del av underlaget för prövningen av påföljdsfrågan i 14 fall. I hälften av fallen har rådslaget ägt rum före åklagarens åtalsprövning och i den andra hälften skedde rådslaget mellan åtalsprövningen och rättegången. I elva av dessa fall har tingsrätten dömt den unge till överlämnande till vård inom socialtjänsten. Tingsrätten har i tre fall dömt till enbart böter. I dessa fall har familjernas handlingsplaner inte innehållit några åtgärder från socialtjänsten.

I tio fall har familjerådslag hållits efter tingsrättsförhandlingen. Ungdomarna har i samtliga fall dömts till överlämnande till vård inom socialtjänsten och i hälften av fallen har det angetts i domen att familjerådslag skall hållas.

Handlingsplanerna från familjerådslagen innehåller t.ex. stöd i skolarbetet, stöd i att ta upp fritidsaktiviteter, planerade helger och lov, ordnat feriearbete, regler för hemkomst samt stöd till föräldrarna i deras uppfostrarroll. Därtill kommer insatser från socialtjänsten i form av t.ex. missbruksbehandling, ekonomiskt bistånd och familjesamtal. Ofta är handlingsplanerna handlingskraftiga och konstruktiva dokument, men inte alltid. Enligt rapporten måste det dock vara bättre med en inte fullt så bra handlingsplan som nätverket står bakom än en vårdplan från socialtjänsten som ingen i nätverket ens känner till och som i bästa fall föräldrarna och den unge står bakom.

När det gäller gottgörelse till brottsoffret har man vid familjerådslagen utan större problem kommit fram till överenskommelser som parterna har varit nöjda med. För brottsoffren tycks den ekonomiska ersättningen ha kommit i andra hand. I stället har gärningsmannens ånger och uppriktiga ursäkt varit det viktigaste för offret.

8.4 Slutsatser av familjerådslagsprojektet för unga lagöverträdare

I rapportens slutsatser anges att färre familjerådslag än förväntat med erkända brott och brottsoffermedverkan kunde genomföras under projekttiden. Anledningarna till detta anges vara bland annat att projekttiden var kort, att få ungdomsbrott begåtts i vissa kommuner, att personalomsättning gjort att kompetens har försvunnit samt att många ungdomar och föräldrar har avböjt erbjudandet om familjerådslag.

Enligt rapporten kan medling och familjerådslag komplettera varandra. Om den unge gärningsmannen har en relativt stabil social situation är det knappast aktuellt att samla nätverket till ett familjerådslag. För ungdomar som återfaller i brott efter medling kan ett

familjerådslag vara nästa steg. Det sägs vidare i rapporten att om ett brottsoffer inte vill medverka vid ett familjerådslag kan ett alternativ vara att först ordna ett medlingsmöte och därefter hålla ett familjerådslag utan brottsoffermedverkan.

Vad gäller gottgörelsernas omfattning och rimlighet anges i rapporten att flera skäl talar för att i huvudsak förespråka symboliska gottgörelser. För att undvika att familjerådslaget blir ett forum för att diskutera och avgöra om avsevärda belopp är skäliga bör som regel sådana anspråk avgöras i domstol.

I rapporten sägs att det är olyckligt om strävan att hålla de tidsfrister som gäller i ungdomsmål går ut över möjligheten att hålla ett familjerådslag före åtalsbeslut och rättegång. Det anges att familjerådslag är en väl så kraftfull reaktion som kan vara värd att invänta. Vidare sägs att den unges vilja att ställa till rätta och den utvidgade familjens handlingsplan för den unges framtid bör vara delar av det underlag som åklagare och domstol har att ta ställning till. Enligt rapporten är det inte helt lyckat att skriva in i domen att ett familjerådslag skall hållas, eftersom det innebär att familjerådslaget kommer att uppfattas som en ”insats” i stället för ett sätt att komma fram till vilka insatser som behövs. Det är bättre enligt rapporten att skjuta upp domstolsförhandlingen tills familjerådslaget har hunnit genomföras.

I flera fall har åklagaren gått med på att ge socialtjänsten längre tid för att inkomma med sitt yttrande på grund av att ett familjerådslag skall hållas. Enligt rapporten kan bestämmelserna om tidsfrister för ungdomsmål tolkas på så sätt att denna får överskridas om det skall hållas ett familjerådslag.

I rapporten anges att när socialtjänsten har godkänt familjens handlingsplan är det åtgärderna i den planen som utgör socialtjänstens underlag till tingsrätten, dvs. den vårdplan avseende den unge som socialtjänsten skall ge in till tingsrätten. Enligt rapporten har lagstiftaren inte förutsett att några andra än socialtjänsten skall kunna göra en plan för den unges framtid som skulle kunna vara likvärdig med en vårdplan. Vidare bygger det svenska rättssystemet på att det allmänna ensamt svarar för sanktioner på brott. Av rapporten framgår att familjernas handlingsplaner ofta innehåller en blandning av insatser från socialtjänsten och från den utvidgade familjen. Socialtjänsten har dock inte någon skyldighet att följa upp de åtgärder som familjen svarar för annat än om den unge av domstolen överlämnas till vård inom socialtjänsten och rätten har meddelat en föreskrift att denne skall genomgå vård eller åtgärd som anges i familjens handlingsplan. I sådana fall har socialtjänsten enligt rapporten skyldighet att följa upp

åtgärderna och underrätta åklagarmyndigheten om åtgärderna i planen inte kommer till stånd.

Har då de mål (jfr avsnitt 8.2) man hade med familjerådslagsprojektet kunnat uppnås? Enligt rapporten har familjerådslagen utan tvekan engagerat de ungas nätverk. Det har dock inte gått att kontrollera hur hållbara de lösningar som rådslagen kommit fram till är på sikt. De brottsoffer som har valt att medverka har enligt rapporten gjort detta för att de vill bidra till att en ung människa skall kunna gå vidare i livet med en ny insikt. Genom att den unge har visat vilja att göra rätt för sig har även brottsoffren fått ut något av rådslagen för egen del, vilket flera av dem inte hade förväntat sig. Det sägs också i rapporten att i de fall brottsoffret önskat en gottgörelse har den unge och dennes familj kunnat gå brottsoffret till mötes och man har enats om en lösning som brottsoffret har varit nöjt med. Vidare verkar gärningsmännen enligt rapporten ha tagit intryck av situationens allvar och många har varit nervösa och spända inför att möta reaktionerna från de församlade på vad de ställt till med. Enligt rapporten har gärningsmännen i de flesta fall känt tillfredsställelse efter att de har bett brottsoffret om ursäkt och träffat ett avtal om gottgörelse. Slutligen anges att utgångsläget för samarbete mellan familj, socialtjänst och rättsväsende är bättre när en handlingsplan, som har antagits av den unge och den utvidgade familjen, har godkänts av socialnämnden än när socialtjänsten i samråd med endast föräldrarna och den unge har fattat beslut om insatser.

I rapporten sägs att för att familjerådslag skall bli en naturlig del av socialtjänstens arbete krävs att socialtjänsten hyser tilltro till den utvidgade familjens förmåga och engagemang samt är redo för att släppa ifrån sig makt och kontroll. Det sägs också att om socialtjänsten ställer sina generella expertkunskaper och sina resurser till den utvidgade familjens förfogande och ger dem ansvaret att finna lösningar, kan den privata och den professionella kompetensen sammansmälta till ett optimalt utgångsläge för en samverkan mellan familj och myndighet. Enligt rapporten ifrågasätts uppifrån och nedperspektivet allt mer och diskussioner som förs om framtidsvisioner för socialtjänsten kan tolkas så att familjerådslagsmodellen har framtiden för sig.

Enligt rapporten är ungdomar som har begått brott en alltför smal målgrupp för att hålla arbetet med familjerådslag i en kommun vid liv. Det anges att när man startar arbetet med familjerådslag är det klokt att börja med grunden och infoga medlingsdelen efter hand. De kommuner som har deltagit i projektet utan tidigare erfarenhet av familjerådslag har alla utom en utvidgat målgruppen till att omfatta olika typer av barn- och ungdomsären. Detta har enligt rapporten skett inte bara för att ungdomar som har begått brott är en alltför begränsad målgrupp

utan även för att man anser att fler familjer skall få tillgång till detta sätt att planera och fatta beslut.

9 Utredningens överväganden och förslag

9.1 Är medling en lämplig åtgärd vid ungdomsbrott?

Utredningen anser att medling är en åtgärd som bör användas i större utsträckning vid ungdomsbrott. De syften som bör vara vägledande för medlingsverksamheten är att den skall leda till en ökad insikt om brottets konsekvenser hos den unge gärningsmannen och att den skall ge brottsoffret en möjlighet att bearbeta sina upplevelser av brottet. Även andra syften, t.ex. att avlasta rättsväsendet, kan uppfyllas genom medlingsförfarandet.

Som tidigare har framgått används medling som metod inom flera områden (se avsnitt 2.1). Utredningens uppdrag är emellertid begränsat till att avse medling för unga lagöverträdare.

Enligt den utvärdering som Brottsförebyggande rådet har genomfört av försöksverksamheten med medling för unga lagöverträdare kan medling ha en positiv inverkan på både gärningsmän och brottsoffer. Internationella undersökningar visar samma resultat. Utredningen gör för sin del samma bedömning. Även enligt utredningens mening visar försöksverksamheten med medling vid ungdomsbrott att medling kan vara värdefull både för de unga gärningsmännen och för deras brottsoffer. Utredningen anser därför att medling är en metod som bör användas i större utsträckning i Sverige än som för närvarande sker.

Utredningen ser således positivt på att använda medling vid ungdomsbrott. Det finns emellertid vissa omständigheter förknippade med medling som särskilt måste beaktas vid bedömningen om och i vilken utsträckning det är lämpligt att använda medling i samband med brott. Ett medlingsförfarande bygger på att både gärningsman och brottsoffer medverkar frivilligt. Det har påpekats för utredningen att

brottsoffer av olika skäl kan känna sig tvingade att delta och en risk att de upplever medlingen som en ytterligare kränkning. Det kan också finnas risk att även unga gärningsmän känner sig tvingade in i ett förfarande som de egentligen inte förstår eller vill delta i. En annan risk är att vissa gärningsmän ställer upp på medling endast för att de räknar med att då få en mildare behandling i rättsligt hänseende, vilket gör att syftet med medlingsförfarandet kan förfaras. Enligt utredningens mening måste medlingsverksamheten därför utformas så att framför allt brottsoffren, men även gärningsmännen, känner att de har en verklig möjlighet att vägra att delta. Ju mer omfattande medlingsverksamheten blir och ju större genomslag den får i rättsprocessen, desto större blir riskerna att en del av dem som deltar inte gagnas av medlingen utan i stället upplever den som negativ.

Det bör också hållas i minnet att medling vid ungdomsbrott utgör en del av vad som kallas Restorative Justice eller reparativ rättvisa (se avsnitt 2.2). Internationellt har användandet av och hänvisningar till denna rättsfilosofi vuxit under senare år. Det skulle emellertid behövas långtgående förändringar av det svenska straffsystemet för att anpassa det till den reparativa rättvisan. Vissa delar av den reparativa rättvisan kan även ses som främmande för svensk rätt. Som exempel kan nämnas synen på vem som betraktas som målsägande, vilken skiljer sig stort mellan det svenska rättssystemet och ett system med reparativ rättvisa på så sätt att kretsen av målsägande är betydligt större enligt teorierna om reparativ rättvisa. Sammanfattningsvis menar utredningen att även om teorierna om reparativ rättvisa innehåller positiva inslag måste beaktas att ett sådant system är mycket långt från det nuvarande nyklassicistiskt präglade svenska straffsystemet.

Som tidigare redovisats i betänkandet kan medling ha flera olika syften. Utredningen anser att de syften som bör vara vägledande för den svenska medlingsverksamheten är att den skall leda till en ökad insikt om brottets konsekvenser hos den unge gärningsmannen och att den skall ge brottsoffret en möjlighet att bearbeta sina upplevelser av brottet. Dessa huvudsyften utesluter inte att även andra syften med medling kan uppfyllas. Detta gäller t.ex. att rättsväsendet kan avlastas genom ett medlingsförfarande.

Ett syfte som brukar framhållas är att medling skall ha en brottsförebyggande effekt genom att minska risken för att gärningsmannen återfaller i brott. I utredningens direktiv sägs också att medling bör belysas utifrån ett brottsförebyggande perspektiv. Enligt Brottsförebyggande rådets bedömning är ett av de syften som kommit mest till uttryck i försöksverksamheten och som bör understrykas i en eventuell lagstiftning att medling skall minska återfall i brott. Rådet har dock av förklarliga skäl inte genomfört någon studie för att undersöka

om medling verkligen innebär en minskad risk för återfall. Något egentligt stöd för ett antagande att medling leder till färre återfall finns egentligen inte, annat än några begränsade internationella studier samt vissa uppskattningar som har gjorts av några av de projekt som ingått i den svenska försöksverksamheten. Det är också utomordentligt svårt att göra några säkra studier av återfallsfrekvenser, eftersom det finns så många olika omständigheter som påverkar om en ungdom återfaller i brott. Det måste anses vara i princip omöjligt att säga att det är just den omständigheten att den unge har deltagit i medling som gjort att han inte har återfallit i brott. Även om någon minskning av de ungas brottslighet inte kan visas, har dock medling enligt utredningens uppfattning många andra fördelar som gör att metoden måste anses värdefull.

9.2 Gärningsmännens upplevelser av medling

Försöksverksamheten får anses ha visat att medlingen påverkar gärningsmännen på ett positivt sätt. Enligt utredningen kan medling ha en rehabiliterande effekt på den unge.

Enligt utredningens direktiv bör medling belysas utifrån det perspektivet att medling kan utgöra ett led i rehabiliteringen av unga lagöverträdare inom ramen för såväl rättsväsendets som socialtjänstens verksamhet.

Brottsförebyggande rådets undersökning av gärningsmännens upplevelser av medling visar att medling i de allra flesta fall påverkar gärningsmannen på ett positivt sätt, särskilt när brottsoffret har varit en privatperson. Av undersökningen framgår bland annat att gärningsmännen genom medlingen har fått ökad insikt om konsekvenserna av sina brott och att de efter medling har haft en mindre konfliktfylld inställning till offret. Även vid de studiebesök som utredningen har genomfört har framförts att medling har haft en gynnsam inverkan på de unga gärningsmännen. Utredningen anser det därför klarlagt att medling kan ha en rehabiliterande effekt på den unge och att detta gäller inom ramen för både rättsväsendets och socialtjänstens verksamhet.

9.3 Familjerådslag

Den försöksverksamhet som har genomförts med familjerådslag med inslag av medling har varit alltför begränsad för att det skall gå att dra några mer långtgående slutsatser. Utredningen menar dock att sådana familjerådslag kan ha en positiv inverkan på gärningsmännen.

I direktiven sägs att utredningen även skall belysa frågan om familjerådslag.

Utredningen har i kapitel 8 redovisat den utvärdering som har gjorts av det projekt med familjerådslag med inslag av medling som har genomförts i Sverige. Enligt utvärderingen är erfarenheterna goda. Bland annat har gärningsmännen i de flesta fall känt tillfredsställelse efter att ha bett brottsoffret om ursäkt och träffat ett avtal om gottgörelse. Vidare anges i utvärderingen att utgångsläget för samarbete mellan familj, socialtjänst och rättsväsende är bättre när socialnämnden har godkänt en handlingsplan som har antagits av den unge och den utvidgade familjen än när socialtjänsten i samråd med endast föräldrarna och den unge har fattat beslut om insatser. Det synes således som om denna typ av familjerådslag kan vara positiv för unga lagöverträdarens rehabilitering.

Utredningen anser att underlaget för den nu nämnda utvärderingen (cirka 40 rådslag, varav 17 med brottsoffermedverkan) är alltför litet för att man skall kunna dra några mer långtgående slutsatser. Utredningen menar ändå att familjerådslag med inslag av medling kan ha en positiv inverkan på gärningsmannen. Familjerådslag kan framstå som särskilt lämpligt när den unge har en svår social situation. Det kan även vara lämpligt, såsom anges i utvärderingens slutsatser, att hålla familjerådslag om den unge återfaller i brott efter att ha deltagit i vanlig medling. Detta är dock en fråga som måste bedömas i varje särskilt fall. Att familjerådslag tidigare har hållits, utesluter enligt utredningens mening inte medling i ett senare skede. I stället kan och bör de båda metoderna komplettera varandra. Det är dock väsentligt att det vid familjerådslag med inslag av medling tas tillräcklig hänsyn till brottsoffren. Det kan därför enligt utredningens mening vara en fördel om själva medlingsmötet äger rum separat från det stora rådslaget, eftersom det kan upplevas som obehagligt för brottsoffret att möta hela den unges nätverk. Detta är emellertid något som får avgöras från fall till fall. Utredningen vill dock framhålla som något mycket väsentligt att samordnaren vid familjerådslag med inslag av medling har goda kunskaper om brottsoffers reaktioner och behov.

9.4 Brottsoffrens upplevelser av medling

Enligt utredningen har brottsoffren under försöksverksamheten getts en betydelsefull roll och deras intressen har beaktats. Utredningen anser att medling i många fall är positivt för brottsoffer.

Enligt direktiven skall utredningen belysa medling utifrån ett brottsofferperspektiv. Utredningen skall analysera vilken roll brottsoffren ges och hur deras intressen tas till vara inom olika medlingsverksamheter.

Utredningen har i denna fråga samrått med Brottsoffermyndigheten och Brottsofferjourenas riksförbund och fått synpunkter på hur medlingen bör gå till för att brottsoffrens intressen skall bli tillgodosedda.

Brottsförebyggande rådets rapport om brottsoffrens upplevelser av medling får anses visa att flertalet av brottsoffren upplever medlingsmötet positivt. Detta gäller särskilt de som i egenskap av privatpersoner har varit utsatta för brott. Dessa brottsoffer har känt sig mycket delaktiga i medlingen och har fått stort utrymme att framföra sin åsikt. De har inte upplevt medlingsmötet som traumatiskt eller påfrestande. Vidare har de upplevt ett övertag och en säkerhet vid medlingen. Som tidigare har nämnts visar även internationella studier att brottsoffer har positiva upplevelser av medling vid brott. Det bör dock beaktas att det internationellt vanligen är svårare för brottsoffren att föra en skadeståndstalan i samband med brottmålsprocessen än i Sverige och att medling därför i många länder ses som ett sätt att snabbt och enkelt få ersättning för de skador som brottet orsakat.

Det kan också nämnas att det har framkommit vid flera av de studiebesök som utredningen har gjort vid olika medlingsverksamheter att de medlingsansvariga från början såg medling som en åtgärd för de unga gärningsmännen, men efterhand upptäckt vilken väsentlig roll brottsoffren har i medlingsprocessen och hur viktigt det är att förbereda och behandla dessa på ett bra sätt. Det har också framhållits från vissa projekt att de numera anser att medlingen är till lika mycket för brottsoffren som för gärningsmännen.

En slutsats som utredningen tycker sig kunna dra av hittills vunna erfarenheter är att medling vid allvarigare brott ofta är till mer för brottsoffren än för gärningsmannen. Detta gäller framför allt om brottsoffret har drabbats av brottet som privatperson. På motsatt sätt förhåller det sig med medling vid lindrigare brott och då särskilt om brottsoffret är en juridisk person, dvs. medling är i dessa fall normalt inriktad på och till störst gagn för den unge gärningsmannen.

Sammanfattningsvis anser utredningen att utvärderingens resultat och övriga uppgifter från medlingsprojekten tyder på att brottsoffren under försöksverksamheten har getts en betydelsefull roll och att deras intressen har tagits till vara inom medlingsverksamheten.

Enligt direktiven skall utredningen även analysera och bedöma medling vars primära syfte är att rehabilitera offer för brott. Det har emellertid i försöksverksamheten inte ingått något projekt med ett uttalat sådant syfte. Utredningen har därför inte haft underlag för att göra någon sådan analys eller bedömning.

9.5 Är dagens möjligheter att beakta medling tillräckliga?

Utredningen anser att de möjligheter som finns i dag att i rättsprocessen beakta att medling har skett eller skall ske inte är tillräckliga för att främja verksamheten.

Som utredningen tidigare har uttalat bör medling vid ungdomsbrott användas i större utsträckning än som sker för närvarande. Enligt direktiven skall utredningen överväga om de möjligheter som i dag finns att beakta att en ung lagöverträdare har deltagit eller kommer att delta i medling bör förändras.

Försöksverksamheten har enligt utredningens mening visat att de möjligheter som i dag finns att beakta att medling har skett eller skall ske inte är tillräckliga för att främja medlingsverksamheten, varför medling vid ungdomsbrott i högre grad än för närvarande bör beaktas i den ordinarie rättsprocessen. Den enkätundersökning som genomfördes av Utredningen om handläggning av ungdomsmål (SOU 1999:108) tyder på att medling beaktas vid åtalsprövningen, men att den inte har någon avgörande betydelse utan endast utgör en omständighet vid helhetsbedömningen. Även Brottsförebyggande rådets utvärdering från försöksverksamheten tyder på att medling inte beaktas i någon större utsträckning.

Brottsförebyggande rådets utvärdering tyder på att det finns ett behov hos främst åklagarna men även hos polisen av tydligare regelverk för hur rättsväsendet skall förhålla sig till medlingsverksamheten. Utredningen delar denna bedömning och återkommer nedan med förslag till en sådan ordning.

9.6 Bör medlingsverksamheten regleras eller på annat sätt göras enhetlig?

Enligt utredningen finns det ett behov av tydligare regler för hur rättsväsendet skall förhålla sig till medling.

Enligt direktiven skall utredningen ta ställning till om medlingsverksamheten bör regleras eller på annat sätt göras enhetlig.

Som utredningen har anfört ovan finns det ett behov av tydligare regler för hur rättsväsendet skall förhålla sig till medling. Det behövs också en viss reglering av själva medlingsverksamheten. Detta är väsentligt från bland annat rättssäkerhets- och rättvisesynpunkt. Att medlingsverksamheten i viss utsträckning regleras och görs enhetlig torde även ha betydelse för att främja användandet av medling och ge verksamheten legitimitet.

Medlingen i Sverige är emellertid fortfarande under utveckling och finner successivt nya former. Som exempel kan nämnas den försöksverksamhet med familjerådslag med inslag av medling som nyligen har avslutats. Även internationellt är det vanligt att medling med tiden ändrar karaktär. Vid utredningens studiebesök i den amerikanska delstaten Minnesota framkom att flera projekt som startat med medlingsmöten mellan gärningsman och brottsoffer efterhand övergått till att bjuda in alltför deltagare till mötena, bland annat representanter för kommunen och skolan. Många medlingsmöten där påminner därför numera i stället om någon slags utvidgade familjerådslag. Enligt utredningens mening är det viktigt att en reglering tillåter en sådan utveckling även i Sverige och inte låser verksamheten eller gör den alltför formbunden. Försöksverksamheten har inte heller gett ett tillräckligt underlag för att det skall kunna sägas exakt vilken form av medling som är den bästa modellen. Utredningen anser därför att det är mindre lämpligt att alltför detaljerat reglera medlingsverksamheten.

Utredningen föreslår att det införs en särskild lag om medling vid ungdomsbrott. Med hänsyn till vad ovan sagts bör lagstiftningen ha karaktären av en ramlag. Närmare föreskrifter om lagens tillämpning bör meddelas av regeringen eller av den myndighet som regeringen bestämmer.

9.7 Hur skall medling förhålla sig till rättsprocessen?

9.7.1 Inledning

Enligt direktiven skall utredningen utreda frågan om medlingens ställning i rättssystemet. Som ovan konstaterats anser utredningen inte att de möjligheter som i dag finns att beakta medling i rättsprocessen är tillräckliga. Frågan är då hur medling i större utsträckning och på ett mer påtagligt sätt skall kunna beaktas av rättsväsendet. I direktiven sägs vidare att utredaren bör pröva möjligheten att införa medling som en sorts alternativ reaktionsform.

9.7.2 Medling som påföljd

Utredningen anser inte att det är lämpligt att införa medling som en påföljd i straffsystemet.

Utredningen har övervägt om medling vid ungdomsbrott bör införas som en påföljd i straffsystemet. När Justitieutskottet har behandlat frågan om medling har utskottet bland annat framhållit (bet. 1997/98:Ju21 s. 18 ff.) att utskottet har en positiv inställning till åtgärder som syftar till att åstadkomma alternativ till fängelse och att den uppfattningen självfallet omfattar medlingsverksamheten. Detta uttalande kan tyda på att utskottet anser att medling vid ungdomsbrott bör utgöra en form av påföljd för unga lagöverträdare.

Om medling skulle införas som en påföljd uppstår en mängd problem. Medling förutsätter att målsäganden, dvs. brottsoffret, är villig att medverka. Att så att säga döma ett brottsoffer till medling kan inte komma i fråga. Brottsoffret skulle därför i vissa fall få ett helt avgörande inflytande över valet av påföljd för den unge. Ett sådant system ter sig främmande för svensk straffrätt. Det finns också risk för att ett brottsoffer i ett sådant system skulle kunna känna sig tvingat att ställa upp i ett medlingsförfarande. Att det skulle krävas samtycke från gärningsmannen bedömer utredningen som ett mindre problem, eftersom sådant redan krävs vid flera andra påföljder, nämligen vid samhällstjänst, ungdomstjänst och kontraktsvård.

Man skulle visserligen kunna tänka sig s.k. indirekt medling i de fall brottsoffret inte vill medverka. Systemet skulle i så fall bli mer ”rättvist”. Emellertid går viktiga syften med medlingen därmed förlorade. Ett av de väsentligaste syftena med ett medlingsförfarande är

enligt utredningen det personliga mötet mellan gärningsmannen och brottsoffret. Detta uppnås inte vid indirekt medling. Om medling skall ses som en påföljd för brott, bör den också ses som ett slags obehag eller en belastning som gärningsmannen utsätts för. Denna belastning blir inte densamma vid indirekt medling som vid ett personligt möte.

Medling är också en del av Restorative Justice (reparativ rättvisa), ett system som inte präglar det svenska straffsystemet (se avsnitten 2.2 och 9.1). Eftersom medlingen enligt direktiven enbart skall avse unga lagöverträdare, framstår ”systembrottet” kanske inte som alltför stort. Unga lagöverträdare särbehandlas redan i svensk rätt. De s.k. klassiska straffrättsgrunderna gäller dock även för unga lagöverträdare, vilket bland annat framkommit i förarbetena till de senaste ändringarna av lagstiftningen rörande påföljder för unga. Där anges (prop. 1997/98:96 s. 142 ff.) att de straffrättsligt motiverade kraven på förutsebarhet, konsekvens och proportionalitet skall ges större utrymme även när det gäller unga lagöverträdare. Eftersom medling bygger på brottsoffrets medverkan och medlingens innehåll kan vara mycket skiftande från fall till fall, kan medling som påföljd inte uppfylla kravet på förutsebarhet. Medling som påföljd kan inte heller sägas uppfylla kravet på konsekvens, eftersom dess innehåll endast i mycket begränsad utsträckning kan bestämmas på förhand. Av samma skäl uppfyller medling i regel inte heller kravet på proportionalitet. Medling som påföljd för brott kan således svårligen förenas med de grundläggande principer som styr straffsystemets utformning.

Ytterligare en omständighet som gör det olämpligt att se medlingen som en straffrättslig påföljd är att ungdomar under 15 år i sådant fall utesluts från verksamheten. Enligt 1 kap. 6 § brottsbalken får inte dömas till påföljd för brott som någon har begått innan han fyllt 15 år. Att använda medling både som en straffrättslig påföljd och som en behandlingsåtgärd för lagöverträdare under 15 år kan inte logiskt försvaras.

Sammanfattningsvis anser utredningen att det inte är lämpligt att införa medling som en påföljd i straffsystemet.

9.7.3 Villkorade åtalsunderlåtelse

Enligt utredningen är ett system med villkorade åtalsunderlåtelse mindre lämpligt och bör därför inte införas.
--

Vid prövningen av möjligheten att införa medling som en alternativ reaktionsform bör enligt direktiven särskilt frågan om villkorade åtals-

underlåtelse övervägas. Villkorade åtalsunderlåtelse skulle innebära att åklagaren beslutar om åtalsunderlåtelse med villkoret att den unge skall delta i ett medlingsförfarande. Att den unge inte uppfyller villkoret resulterar då i att åklagaren väcker åtal.

Frågan om villkorade åtalsunderlåtelse har övervägts i flera andra sammanhang. I det följande redovisas tidigare överväganden som gjorts beträffande denna fråga.

Redan Strafflagberedningen tog i SOU 1948:40 upp frågan om åtalsunderlåtelse borde kunna förenas med villkor. Beredningen fann sammanfattningsvis att ett sådant system skulle strida mot åklagarmyndighetens traditionella ställning i svensk process och dessutom bryta ramen för institutet åtalsunderlåtelse.

Åtalsrättskommittén behandlade frågan i sitt betänkande ”Färd brottmål” (SOU 1976:47). Kommittén förde fram tanken att åklagaren i samband med ett beslut om åtalsunderlåtelse skulle kunna förordna om övervakning, ålägga straff i form av tilläggsböter, överlämna till viss vård eller meddela särskilda föreskrifter. Kommittén avvisade emellertid ett sådant system bland annat på den grunden att det skulle innebära att åklagaren i princip skulle få samma befogenheter som en domare. Kommittén framförde vidare en rad principiella skäl mot att åtalsunderlåtelse skulle kunna förenas med föreskrifter av olika slag. Bland annat påpekade kommittén att det var inkonsekvent att avstå från lagföring och samtidigt till beslutet knyta ett typiskt straffrättsligt ingripande. Vidare underströk kommittén att det vid en åtalsunderlåtelse inte föreligger något rättskraftigt avgörande av skuldfrågan, att den misstänkte befinner sig i ett tvångsläge om han har att välja på att godta föreläggandet eller att bli åtalad, att den misstänkte kan behöva anlita en försvarare och att åklagaren skulle bli tvungen att väcka åtal i de fall föreläggandet inte godkänns. Även det i huvudsak skriftliga förfarandet och bristen på offentlighet var enligt kommittén skäl emot ett sådant system.

Åtalsrättskommittén föreslog emellertid en speciell form av villkorade åtalsunderlåtelse i de fall den misstänkte underkastade sig vård eller andra åtgärder i rehabiliteringssyfte. Enligt förslaget fick åklagaren möjlighet att vilandeförklara frågan om åtalsunderlåtelse i avvaktan på att resocialiseringsåtgärder skulle komma till stånd, dock längst under tre månader.

Sistnämnda förslag avvisades dock i departementspromemorian ”Ändrade regler om åtalsunderlåtelse för unga lagöverträdare, m.m.” (Ds Ju 1987:11). I promemorian angavs att förslaget förutsätter att åklagaren ges befogenhet att förelägga den unge bestämda regler för hur han skall leva och att starka principiella skäl talar mot att ge åklagaren sådana befogenheter när det gäller ungdomar under 18 år.

Enligt promemorian var detta ett område där i första hand socialtjänstens regler bör tillämpas. Vidare uttalades att de sociala myndigheterna har betydligt bättre förutsättningar att göra bedömningar av det här slaget och dessutom har resurser för att stödja den unge på olika sätt. Vidare sades i promemorian att den unge skulle försättas i en svår valsituation och att den enda sanktionsmöjlighet som skulle stå till buds vid misskötsamhet var att åklagaren väcker åtal om villkoren för åtalsunderlåtelsen inte följs. Det påpekades också att det kan bli fråga om svåra avvägningar om villkoren endast delvis uppfylls samt att ett system av detta slag ger utrymme för ett stort mått av godtycke och även av det skälet är betänkligt från rättssäkerhetssynpunkt. Enligt promemorian synes villkorad åtalsunderlåtelse också förutsätta att åklagaren fattar två beslut; ett första beslut där villkoren för en eventuellt åtalsunderlåtelse anges och ett senare beslut där åtalsunderlåtelsen formellt meddelas. Ett system med villkorad åtalsunderlåtelse skulle således innebära att själva beslutet om åtalsunderlåtelse hålls svävande en kortare eller längre tid. I promemorian framhölls att när det gäller unga lagöverträdare bör man sträva efter att samhället så snabbt som möjligt reagerar mot brottsligheten, varför ett system med villkorade åtalsunderlåtelser har nackdelar även från den synpunkten. Sammanfattningsvis angavs i promemorian att starka skäl talar mot att införa ett sådant system.

I departementspromemorian togs vidare upp alternativet att ge åklagare möjlighet att meddela föreskrifter i samband med beslut om åtalsunderlåtelse. Den typ av föreskrifter som enligt promemorian skulle kunna komma i fråga var föreskrifter som kan åläggas den som döms till villkorlig dom eller skyddstillsyn, dvs. föreskrifter om betalning av skadestånd och liknande. Det konstaterades i promemorian att de principiella invändningar som Åtalsrättskommittén redovisade (se ovan) i och för sig alltså torde ha giltighet. Emellertid hade kommittén utgått från att föreskrifterna skulle vara mycket ingripande och en viktig fråga var därför enligt promemorian vilken typ av föreskrifter som skulle kunna förenas med ett beslut om åtalsunderlåtelse.

Det gjordes i promemorian en jämförelse med villkorlig dom och skyddstillsyn. Sammanfattningsvis uttalades att skyddstillsynen kunde förenas med mer långtgående föreskrifter än en villkorlig dom och att det inte var lämpligt att låta åklagare besluta om sådana föreskrifter. Enligt promemorian var det inte heller lämpligt att införa en rätt för åklagare att i samband med beslut om åtalsunderlåtelse meddela föreskrifter om betalning av skadestånd, dvs. den föreskriftsrätt som då förelåg för domstolen vid villkorlig dom.

Promemorian innehöll dock ett förslag som innebar att åklagaren vid beslut om åtalsunderlåtelse skulle ha rätt att samtidigt utfärda ett strafföreläggande för brottet, om det var påkallat för den unges tillrättaförande eller av allmän laglydnad. Förslaget att kombinera åtalsunderlåtelse med böter ledde emellertid inte till lagstiftning.

Ungdomsbrottskommittén gjorde i sitt betänkande "Reaktion mot ungdomsbrott" (SOU 1993:35) vissa överväganden beträffande villkorade åtalsunderlåtelser. Kommittén konstaterade att den främsta fördelen med att ge åklagarna möjlighet att meddela någon form av villkorad åtalsunderlåtelse är att det skulle innebära ökade möjligheter att undvika ett åtal, varigenom färre ungdomar skulle behöva ställas inför domstol. Kommittén ansåg att, förutom den fördel detta innebär för ungdomarna själva, vissa processekonomiska vinster kunde göras. Vidare uttalade kommittén att en villkorad åtalsunderlåtelse ytterligare skulle kunna förstärka åtalsunderlåtelsernas funktion som en varning från samhällets sida och det skulle också kunna uppnås vissa tidsvinster. Dessa fördelar menade kommittén måste vägas mot de kritiska synpunkter som redovisats tidigare i detta avsnitt. Enligt kommittén motsvarade de villkor som skulle kunna komma i fråga i huvudsak sådana föreskrifter som domstolarna kan meddela i samband med en villkorlig dom eller en dom på skyddstillsyn. Som exempel nämndes skyldighet att betala skadestånd eller föreskrift att den misstänkte skall undergå viss vård eller behandling i rehabiliteringssyfte eller ställas under övervakning eller betala tilläggsböter.

Ungdomsbrottskommittén ansåg för sin del att de argument som tidigare framförts mot en sådan utvidgning av åklagarnas befogenhet fortfarande har stor bärkraft. Enligt kommittén var det kanske starkaste skälet att åklagarna, om de tilldelades rätt att meddela beslut om villkorade åtalsunderlåtelser, skulle komma att i princip spela samma roll som en domstol. Kommittén påpekade att domstolsförfarandet med sitt starka inslag av medverkan av nämndemän garanterar bland annat att offentlighetsprincipen upprätthålls. Vidare ansåg kommittén att det inte bör vara ett självändamål att unga lagöverträdare inte ställs inför domstol. Kommittén framhåll vidare att en åtalsunderlåtelse inte innebär något rättskraftigt avgörande i skuldfrågan. Kommittén menade också att det var av särskild betydelse att man bör undvika att försätta unga personer i en situation där de anser sig tvingade att godta villkoret för att undvika ytterligare reaktioner som kanske i verkligheten skulle vara mindre ingripande. Bland annat mot denna bakgrund måste det enligt kommittén antas att den unge i många fall skulle behöva anlita en offentlig försvarare. Ytterligare en nackdel med ett system med villkorade åtalsunderlåtelser var enligt kommittén att det förutsätter någon form av prøvotid för den unge.

Oavsett om man väljer en modell med vilandeförklaring av beslut om åtalsunderlåtelse eller en modell där villkoren fastställs i beslutet om åtalsunderlåtelse ansåg Ungdomsbrottskommittén att åklagarens slutliga ställningstagande i åtalsfrågan skulle komma att hållas svävande en kortare eller längre tid. Vidare konstaterade kommittén att den enda sanktion som kan tillgripas vid misskötsamhet är att åklagaren väcker åtal samt att en sådan ordning motverkar en snabb och smidig handläggning. Till de nämnda nackdelarna kom enligt kommittén den principiella tveksamhet som ligger i att avstå från lagföring och samtidigt till beslutet knyta ett typiskt straffrättsligt ingripande. Kommittén menade att denna synpunkt gör sig särskilt starkt gällande beträffande möjligheten att förena en åtalsunderlåtelse med tilläggsböter. Ett sådant system innebar enligt kommittén en logisk inkonsekvens som inte är acceptabel.

Sammanfattningsvis ansåg således Ungdomsbrottskommittén att de skäl som kan anföras till stöd för ett system med villkorade åtalsunderlåtelser inte är tillräckliga för att motverka nackdelarna med ett sådant system.

Enligt utredningen kan ett system med beslut om åtalsunderlåtelse förenat med villkor om att den unge skall delta i ett medlingsförfarande och uppfylla det eventuella avtal som parterna kommer överens om innebära vissa fördelar. Vikten av att genomföra medlingen och uppfylla det avtal som träffats skulle bli väldigt tydlig för den unge. Även konsekvensen av att inte uppfylla villkoret kommer för den unge att framstå som klar. Vidare torde vissa processekonomiska fördelar kunna vinnas genom att färre åtal väcks. Systemet torde också främja användandet av medling. Utredningen anser emellertid att i vart fall vissa skäl som tidigare har anförts mot villkorade åtalsunderlåtelser alltför har stor tyngd. Detta gäller framför allt om man bör undvika att försätta de unga i en situation där de anser sig tvingade att godta ett villkor om medling för att slippa åtal. Det har vidare framförts av flera medlingsprojekt att det inte får vara alltför stora fördelar i rättsligt hänseende för gärningsmannen att delta i ett medlingsförfarande, eftersom det då finns risk att den unge deltar av "fel" anledning och inte är uppriktigt ångerfull och beredd att be om ursäkt. Denna synpunkt bör enligt utredningen beaktas. Om den unge slipper åtal genom att acceptera ett villkor att delta i medling, finns det uppenbara risker att inte alltför få gärningsmän ställer upp på medling enbart för att undvika åtal. Med ett sådant system kan man utsätta brottsoffer för risk att utsättas för en ytterligare kränkning. Det finns också risk att brottsoffer kan känna sig tvingade att delta för att den unge inte skall komma att åtalas. Det finns en uppenbar risk att ett sådant system kan leda till ytterligare konflikter mellan gärningsman och brottsoffer.

Utredningen anser sammantaget att ett system med villkorade åtalsunderlåtelse är mindre lämpligt och därför inte bör införas.

9.7.4 Medling som en särskild grund för åtalsunderlåtelse

Utredningen föreslår att den omständigheten att den unge har deltagit i medling skall utgöra en särskild grund för åtalsunderlåtelse. Om den unge inte uppfyller det avtal som har träffats med brottsoffret under medlingen, skall åklagaren kunna återkalla beslutet om åtalsunderlåtelse. Även om det enligt utredningens mening är väsentligt att ungdomsmål handläggs skyndsamt, föreslås att tidsfristen för beslut i åtalsfrågan får förlängas i de fall medling är aktuellt. För att åstadkomma en enhetlig rättstillämpning när det gäller beslut om åtalsunderlåtelse bör Riksåklagaren utfärda nya allmänna råd om den närmare tillämpningen av den föreslagna bestämmelsen.

Utredningen har vidare övervägt att låta medling utgöra ett särskilt skäl för att meddela åtalsunderlåtelse, dvs. att det uttryckligen i lagen anges att åklagaren vid prövningen av om åtalsunderlåtelse skall meddelas skall beakta att medling har skett eller skall ske. Redan i dag finns det enligt 17 § LUL möjlighet för åklagaren att vid prövningen av åtalsfrågan väga in den unges vilja att ersätta målsäganden för den skada som har uppkommit genom brottet eller att avhjälpa eller begränsa skadan. I förarbetena (prop. 1994/95:12 s. 78) anges bland annat att den omständigheten att den unge har deltagit i medling kan beaktas. Det sägs emellertid också att den omständigheten inte bör vara av avgörande betydelse för om ett beslut om åtalsunderlåtelse skall meddelas. Den tidigare redovisade enkätundersökningen som genomfördes av Utredningen om handläggningen av ungdomsmål (se avsnitt 9.5) tyder på att bestämmelsen tillämpas på detta sätt.

I Riksåklagarens rapport (se avsnitt 2.5.2) föreslogs en ändring av 17 § LUL som innebar att den omständigheten att den unge har deltagit i medling skulle utgöra en självständig grund för åtalsunderlåtelse. Som skäl för förslaget angavs bland annat att det kunde antas medföra ökade krav på åklagarens observans och möjligen en ökad användning av medlingsinstitutet.

Enligt utredningen är det mer lämpligt att låta medling utgöra en särskild grund för åtalsunderlåtelse än att införa ett system med villkorade åtalsunderlåtelse. Flera fördelar som kan uppnås med en

villkorad åtalsunderlåtelse kan även nås på detta sätt, bland annat torde antalet åtalsunderlåtelser öka och domstolarna avlastas. Utredningen föreslår därför att medling uttryckligen skall anges vara en särskild grund för åtalsunderlåtelse för unga lagöverträdare. Förslaget föranleder ett tillägg till 17 § LUL.

Fråga är om grunden för åtalsunderlåtelse skall vara att medling har genomförts och ett eventuellt avtal har uppfyllts eller om det kan vara tillräckligt att medling skall ske. Enligt utredningen bör det inte vara tillräckligt att en medling är planerad. Åtalsbeslutet skulle då komma att fattas på en alltför osäker grund. Att den unge verkligen har en vilja att delta i medling bör i stället ha manifesterats på det sättet att medlingen faktiskt har ägt rum. Däremot bör det inte ställas upp något krav på att ett eventuellt avtal också har uppfyllts. För att undvika en alltför lång fördröjning innan åtalsfrågan avgörs, bör det vara tillräckligt att den unge har genomfört medlingen innan åklagaren fattar sitt beslut. Om det visar sig att den unge sedan inte uppfyller avtalet, bör åklagaren ha möjlighet att återkalla beslutet om åtalsunderlåtelse och i stället väcka åtal. Enligt 22 § andra stycket LUL får ett beslut om åtalsunderlåtelse återkallas, om särskilda omständigheter föranleder det. Vid bedömningen av om återkallelse skall ske skall särskilt beaktas om den unge har återfallit i brott inom sex månader från beslutet om åtalsunderlåtelse. För att det klart skall framgå att åklagaren har möjlighet att återkalla ett beslut om åtalsunderlåtelse om den unge inte uppfyller medlingsavtalet föreslår utredningen ett tillägg av den innebörden till 22 § andra stycket LUL.

Som redovisats i avsnitt 3.3.2 skall ungdomsmål handläggas skyndsamt och i de flesta sådana mål gäller att förundersökningen skall vara avslutad och beslut i åtalsfrågan fattat senast inom sex veckor från dagen då den unge delgavs brottsmisstanken. I många fall torde det bli svårt att genomföra medlingen så snabbt att sexveckorsfristen kan hållas. Det är självklart viktigt att ungdomsmål handläggs med största skyndsamhet. Enligt utredningens mening har medling vid ungdomsbrott emellertid sådana fördelar att de i regel uppväger nackdelen att handläggningen av dessa ungdomsmål kan bli något långsammare. Dessutom innebär medlingen att den unge på ett påtagligt sätt relativt snabbt får se konsekvenserna av brottet. Det bör därför anges i 4 § LUL att tidsfristen får förlängas om den unge skall delta i ett medlingsförfarande.

Utredningen om handläggning av ungdomsmål föreslog att Riksåklagaren skulle utfärda nya allmänna råd beträffande åtalsunderlåtelse för att åstadkomma en mer enhetlig rättstillämpning. Eftersom denna utredning nu föreslår en ny grund för åtalsunderlåtelse framstår det som än mer angeläget att Riksåklagaren utfärdar nya

allmänna råd och där även ger anvisningar om den närmare tillämpningen av den nu föreslagna grunden för åtalsunderlåtelse.

Sammanfattningsvis anser således utredningen att det mest lämpliga sättet att beakta medling i samband med åtalsunderlåtelse är att den omständigheten att den unge har deltagit i medling får bli en särskild grund för åklagaren att meddela åtalsunderlåtelse i kombination med att åklagaren ges rätt att förlänga den tidsfrist som gäller för handläggning av ungdomsmål när medling skall äga rum.

17 § LUL avser åtalsunderlåtelse för ungdomar som begått brott före 18 års ålder. För äldre ungdomar gäller i stället de vanliga reglerna om åtalsunderlåtelse i 20 kap. 7 § rättegångsbalken. Av skäl som närmare utvecklas i avsnitt 9.9.2 anser utredningen att det inte finns tillräckliga skäl att i denna bestämmelse föreslå att deltagande i medling skall utgöra en särskild grund för åtalsunderlåtelse. Givetvis bör dock det förhållandet att gärningsmannen har deltagit i medling ändå beaktas av åklagaren vid prövningen enligt 20 kap. 7 § rättegångsbalken om åtalunderlåtelse skall meddelas.

9.7.5 Möjligheten att beakta medling i domstol

Utredningen föreslår att domstolarna vid straffmätning och påföljdsval skall beakta att medling har ägt rum. Ett medlingsförfarande kan också beaktas av domstolen när den unge överlämnas till vård inom socialtjänsten, om medlingen ingår i den vårdplan som socialtjänsten har utarbetat för den unge.

Som framgår av tidigare avsnitt (3.4.4 och 3.4.5) finns det enligt gällande rätt möjlighet för domstol att vid påföljdsval och straffmätning beakta om den tilltalade efter förmåga sökt förebygga eller avhjälpa eller begränsa skadliga verkningar av brottet. Av Brottsförebyggande rådets utvärdering av försöksverksamheten med medling framgår inte i vilken utsträckning domstolarna beaktar att den tilltalade har deltagit i medling. Vid studiebesök som utredningen har gjort hos vissa medlingsverksamheter har dock framförts att domstolarna inte beaktar medling i någon nämnvärd utsträckning.

Enligt utredningens mening bör domstolarna vid påföljdsvalet och vid straffmätningen beakta att medling har skett. För att åstadkomma detta föreslår utredningen ett tillägg till 29 kap. 5 § brottsbalken av vilket skall framgå att medling är en sådan omständighet som rätten i skälig omfattning skall beakta vid påföljdsbestämningen. För att särskilt kunna beaktas bör enligt utredningens mening medlings-

förfarandet vara genomfört. Skälen härför är de samma som de som nämnts ovan i samband med utredningens överväganden beträffande medling som en grund för åtalsunderlåtelse. En genomförd medling bör beaktas oavsett vilken påföljd som är aktuell. Utredningen återkommer i författningskommentaren till de närmare övervägandena rörande frågan i vilken omfattning en genomförd medling bör beaktas vid påföljdsbestämningen.

Även ett planerat medlingsförfarande kan emellertid inverka på domstolens påföljdsbestämning. Det är nämligen fullt möjligt för socialnämnden att låta medling bli ett inslag i den vårdplan som nämnden normalt redovisar till åklagaren och domstolen. Enligt 31 kap. 1 § första stycket brottsbalken får överlämnande till vård inom socialtjänsten ske endast om socialtjänstens planerade åtgärder, i förekommande fall i förening med böter eller med en särskild föreskrift om ungdomstjänst, kan anses tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och art samt den tilltalades tidigare brottslighet. Om den unge enligt vårdplanen skall genomgå ett medlingsförfarande kan domstolen då göra den bedömningen att de planerade åtgärderna i vårdplanen inklusive medlingen är tillräckligt ingripande för att välja att överlämna den unge till vård inom socialtjänsten.

Om medling ingår i vårdplanen när domstolen dömer till överlämnande till vård inom socialtjänsten, följer det av 31 kap. 1 § andra stycket brottsbalken att domstolen skall meddela en föreskrift om att den unge skall genomgå medling eftersom den åtgärden ingår i vårdplanen. Om den unge sedan vägrar att medverka vid medlingen, bör detta i enlighet med vad som gäller för andra sådana föreskrifter leda till en reaktion från rättsväsendet. Ytterst bör det leda till att överlämnandepåföljden undanröjs och ersätts av en annan påföljd. Med hänsyn till lagstiftningens nuvarande utformning krävs det enligt utredningens mening inte några lagändringar för att åstadkomma att domstolen beaktar medling i nu ifrågavarande situationer.

Utredningen har övervägt om det är lämpligt att domstolen fastställer ett medlingsavtal som parterna har träffat. Försöksverksamheten har visat att många av de avtal som träffas mellan gärningsman och brottsoffer går ut på hur parterna skall förhålla sig till varandra i framtiden. Sådan avtal kan enligt utredningen inte fastställas av domstol. Vad gäller avtal om ersättning till brottsoffret hänvisas till avsnitt 9.9.8. Skall gärningsmannen enligt avtalet fullgöra visst arbete finns det möjlighet för domstolen att meddela en sådan föreskrift enligt 31 kap. 1 § femte stycket brottsbalken, vilken behandlas nedan i avsnitt 9.7.6.

9.7.6 Övriga möjligheter att beakta medling

Utredningen har inte funnit skäl att föreslå några ändringar beträffande de övriga möjligheter att beakta medling som finns i dag.

I avsnitt 3.4 har utredningen redogjort för de möjligheter som i dag finns att beakta medling. Förutom de möjligheter som redovisats i avsnitten 9.7.4 och 9.7.5 finns institutet anmodan i 13 § LUL, innebärande att polisen får anmoda den som har eller kan antas ha fyllt 15 men inte 18 år att så snart som möjligt vidta åtgärder för att avhjälpa eller begränsa skada på grund av brott, om den unge har erkänt brottet eller om det annars med hänsyn till omständigheterna är uppenbart att han har begått brottet. Målsägandens samtycke skall i dessa fall inhämtas om det inte är uppenbart obehövligt.

I Riksåklagarens rapport (se avsnitt 2.5.2) föreslogs ändringar i 13 § LUL som gick ut på dels att anmodan under de i paragrafen angivna förutsättningarna skulle bli obligatorisk, dels att polismannen skulle anmoda den unge att inställa sig för medling om det kunde antas finnas förutsättningar för medling.

I förarbetena till 13 § LUL (prop. 1987/88:135 s. 26 ff. och s. 41 ff.) anges flera begränsningar för tillämpningen av bestämmelsen. Det gäller bland annat krav på dels att arbetsuppgiften fyller en funktion för den skadelidande, dels står i den unges förmåga att utföra. Vidare anges i propositionen att det i princip endast kan bli skador till följd av egendomsbrott som kan komma i fråga samt att målsägandens inställning är av avgörande betydelse. Med hänsyn till de begränsningar som gäller för institutet anmodan anser utredningen att bestämmelsen endast kan ha en ringa betydelse i förhållande till medling. En sådan utvidgning av tillämpningsområdet som föreslogs i Riksåklagarens rapport anser utredningen inte behövlig. Inte heller anser utredningen att det i detta sammanhang är lämpligt att införa en regel om att en polisman skall anmoda den unge att delta i medling. En annan sak är att polisen skall kunna tillfråga gärningsmannen om han eller hon vill delta i medling. Denna fråga behandlar utredningen i avsnitt 9.9.6. Utredningen anser således inte att det finns skäl att föreslå några ändringar i 13 § LUL.

En annan möjlighet att beakta medling är att vid övervägande om rapportteftergift skall meddelas ta hänsyn till att den unge vill ställa till rätta. Reglerna om rapportteftergift återfinns i 9 § andra stycket polislagen (1984:387) och 4 kap. 5 § polisförordningen (1998:1558). Som huvudregel skall en polisman rapportera ett brott som faller under

allmänt åtal. I 9 § första stycket polislagen föreskrivs att en polisman, när han får kännedom om ett brott som hör under allmänt åtal, skall lämna rapport om det till sin förman så snart det kan ske. Enligt andra stycket får dock en polisman lämna rapporteftergift, om brottet med hänsyn till omständigheterna i det särskilda fallet är obetydligt och det är uppenbart att brottet inte skulle leda till annan påföljd än böter. Rapporteftergift kan meddelas antingen direkt på plats av en polisman (omedelbar rapporteftergift) eller i ett senare skede efter viss utredning av en polisman i befälsställning eller förundersökningsledaren (rapporteftergift i efterhand). De brott som kommer i fråga för rapporteftergift skall anses vara av bagatellartad karaktär. Enligt uppgift från Brottsförebyggande rådet har antalet rapporteftergifter minskat drastiskt under 1990-talet (från cirka 9 000 i början av 1990-talet till mindre än 2 000 år 1998).

Enligt förarbetena till de lagändringar avseende unga lagöverträdare som skedde år 1988 (prop. 1987/88:135 s. 29) kan den unges vilja att ställa till rätta även vägas in vid polisens bedömning om rapporteftergift bör meddelas. Enligt utredningens mening torde medling inte få någon större betydelse för bestämmelserna om rapporteftergift, i vart fall inte vid omedelbar rapporteftergift. I detta skede lär det normalt vara för tidigt att bedöma om medling kan vara aktuellt. Möjligen kan omständigheten att den unge har deltagit eller skall delta i medling få betydelse vid rapporteftergift i efterhand. Utredningen anser inte att några ändringar behövs i bestämmelserna om rapporteftergift för att medling skall kunna beaktas i dessa fall.

Slutligen bör även nämnas den möjlighet domstolen har att meddela föreskrift enligt 31 kap. 1 § femte stycket brottsbalken. I lagrummet anges att, om det uppkommit skada på egendom genom ett brott som har begåtts av den som är under 21 år, och det bedöms vara ägnat att främja den dömdes anpassning i samhället, rätten får i samband med en dom på överlämnande till vård inom socialtjänsten föreskriva att den dömda på tid och sätt som anges i domen skall biträda den skadelidande med visst arbete, som syftar till att avhjälpa eller begränsa skadan eller som annars i belysning av brottets och skadans art framstår som lämpligt. En sådan föreskrift får meddelas endast med den skadelidandes samtycke.

Enligt utredningens mening bör denna bestämmelse kunna tillämpas i de fall det före rättegången har ägt rum en medling i anledning av ett egendomsbrott och denna resulterat i ett avtal om att den unge skall fullgöra vissa arbetsuppgifter åt brottsoffret. Till skillnad från de fall där domstolen föreskriver att medling skall äga rum som en del i en vårdplan har i dessa fall medlingen redan skett och ett avtal om arbetsskyldighet träffats. Genom föreskriften i domen blir medlings-

avtalets betydelse tydligare och avtalet får en större tyngd. Eftersom relativt få medlingar under försöksverksamheten resulterade i avtal om arbetsskyldighet torde dock bestämmelsen inte komma att få någon större betydelse.

Sammanfattningsvis finner utredningen således inte skäl att föreslå några ändringar i de nu angivna stadgandena.

9.8 Hur bör medlingsverksamheten organiseras?

Utredningen anser att verksamheten för medling vid ungdomsbrott skall organiseras inom kommunernas socialtjänst. Det främsta skälet härför är att medlingen på så sätt kan bli tillgänglig över hela landet. Enligt utredningen är det nödvändigt att göra medlingsverksamhet obligatorisk för kommunerna. Utredningen föreslår därför ett särskilt stadgande om detta i socialtjänstlagen (1980:620). Utredningen föreslår också en särskild lag om medling vid ungdomsbrott som anger ramarna för verksamheten. Socialstyrelsen föreslås få rollen som en samordnande nationell enhet.

Brottsförebyggande rådet har i sin utvärdering av försöksverksamheten gjort bedömningen att det är lämpligt att medlingsverksamhet organiseras inom kommunernas socialtjänst, eftersom det där finns förutsättningar för en verksamhet av god kvalitet, såsom utbildning och vana att handskas med denna typ av problem. Vidare anser rådet att det är att föredra att medlingsverksamhet bedrivs fristående från socialtjänstens övriga arbete.

Under försöksverksamheten har medling också i huvudsak bedrivits inom ramen för kommunal socialtjänst. Endast i ett par fall har medling förekommit i annan regi. Utredningen har således ett mycket begränsat underlag för att göra en bedömning av medling inom andra organisationer än socialtjänsten. Utredningen har dock övervägt om medlingsverksamhet kan drivas i polisens regi, men funnit att medlingsverksamhet ter sig relativt främmande för polisens övriga verksamhet. Vidare kan det bli svårt för främst gärningsmännen att uppfatta medlaren som opartisk om det är polisen som ansvarar för medlingen. Utredningen har vidare gjort bedömningen att det är mindre lämpligt att medlingsverksamhet bedrivs av ideella organisationer, eftersom det under försöksverksamheten har visat sig att en sådan medlingsverksamhet har svårt att få ärenden hänvisade till sig bland annat på grund av sekretessreglerna.

Enligt utredningens mening finns det många fördelar med att medlingsverksamheten organiseras inom den kommunala socialtjänsten. Framför allt kan verksamheten på detta sätt bli tillgänglig över hela landet. Som utredningen ser det får en allmän tillgänglighet till medling av rättviseskäl anses vara en förutsättning för de förslag som utredningen lämnar. Som Brottsförebyggande rådet har påpekat finns det inom socialtjänsten en vana att hantera problem på grund av ungdomsbrottslighet. Medlingsverksamhet ligger vidare väl i linje med annan verksamhet som socialtjänsten bedriver för ungdomar som har begått brott. Det finns också personal med utbildning som är väsentlig i dessa sammanhang. Vidare har den del av socialtjänsten som handlägger ungdomsärenden ofta ett uppbyggt samarbete med polis och åklagare. Hanteras medlingsverksamheten inom socialtjänsten finns det vidare tillämpliga sekretessregler. Utredningen anser därför att medlingsverksamheten skall organiseras inom kommunernas socialtjänst.

Som nyss nämnts är det enligt utredningens mening av främst rättviseskäl väsentligt att medlingsverksamhet finns överallt. Utredningen har övervägt om detta skulle kunna åstadkommas på frivillig väg, dvs. utan ett formellt åläggande i lag för kommunerna att anordna medlingsverksamhet. Det skulle vara tänkbart att genom statsbidrag och på andra sätt främja den kommunala medlingsverksamhet som redan finns och få övriga kommuner att starta sådan verksamhet. Ett sådant förfarande kan dock inte garantera att medlingsverksamhet verkligen kommer till stånd i alla kommuner, med följd att medling inte kommer att kunna erbjudas samtliga aktuella gärningsmän och brottsoffer. Utredningen anser därför att det är nödvändigt att göra medlingen obligatorisk för kommunerna, dvs. i lag föreskriva att det inom kommunens socialtjänst skall finnas medlingsverksamhet. En reglering med detta innehåll bör tas i socialtjänstlagen (1980:620). Som tidigare har nämnts (avsnitt 9.6) bör denna bestämmelse kompletteras med en särskild lag om medling vid ungdomsbrott som anger ramarna för verksamheten. Där nämndes också att det inte är lämpligt att alltför detaljerat reglera hur medlingsverksamheten skall organiseras. Kommunerna har alltför skiftande storlek och uppbyggnad för att en sådan reglering skulle framstå som meningsfull. Enligt utredningens mening bör det vara tillräckligt att i lag föreskriva att medlingsverksamhet skall finnas i varje kommun. Utredningen anser emellertid liksom Brottsförebyggande rådet att det framstår som lämpligt om medlingsverksamheten bedrivs fristående från den övriga verksamhet som förekommer inom kommunernas socialtjänst. Det finns annars risk för att medlingsverksamheten får stå tillbaka för andra uppgifter inom socialtjänsten.

Vissa mindre kommuner med låg ungdomsbrottslighet kan behöva samarbeta med andra kommuner för att få till stånd en fungerande medlingsverksamhet. I 4 § tredje stycket socialtjänstlagen sägs att kommunen får sluta avtal med någon annan att utföra kommunens uppgifter inom socialtjänsten. Genom ett sådant avtal får en kommun tillhandahålla tjänster åt en annan kommun. Uppgifter som innefattar myndighetsutövning kan dock inte med stöd av denna bestämmelse överlämnas till en förening, en samfällighet, en stiftelse eller en enskild individ. Således kan verksamhet som innefattar myndighetsutövning utföras av en annan kommun. Skall kommunen ha möjlighet att träffa avtal med t.ex. en förening eller liknande om att den skall driva medlingsverksamhet behövs ett särskilt bemyndigande i lag.

Eftersom medlingsverksamhet enligt utredningens förslag skall ske inom socialtjänsten behövs således inte någon särskild reglering i lag om kommuners möjlighet att samarbeta på detta område.

Som utredningen tidigare påpekat är medling en ny verksamhet under utveckling. Utredningen anser att det behövs en samordnande, nationell enhet som ansvarar för frågor om utbildning, metodutveckling och kvalitetssäkring m.m. Brottsförebyggande rådet skulle kunna utgöra en sådan enhet. För detta talar kanske främst den omständigheten att försöksverksamheten med medling vid ungdomsbrott leddes, samordnades och utvärderades av rådet. Vidare kan medlingen anses vara en brottsförebyggande åtgärd. En annan tänkbar ansvarig myndighet är Socialstyrelsen. För detta talar det förhållandet att medlingsverksamheten föreslås ske inom socialtjänsten. Socialstyrelsen har tillsynsansvar över den kommunala socialtjänsten och har därför den kompetens som krävs. Vidare har styrelsen möjlighet att efter bemyndigande utfärda de eventuella föreskrifter som kan komma att behövas. Styrelsen kan också utfärda allmänna råd och tillhandahålla handböcker för verksamheten. Sammantaget anser utredningen att det är mest lämpligt att Socialstyrelsen ges rollen som samordnande nationell enhet för medlingsverksamheten vid ungdomsbrott.

9.9 Formerna för medlingsverksamheten

9.9.1 Allmänna utgångspunkter för medlingsverksamheten

Utredningen anser att vissa grundläggande krav bör ställas på medlingsverksamheten. Bland annat bör den syfta till att leda till ökad insikt om brottets konsekvenser hos gärningsmannen och ge brottsoffret en möjlighet att bearbeta sina upplevelser av brottet. Andra grundläggande utgångspunkter är att medlingen skall vara frivillig för båda parter och att medlaren skall vara opartisk.

Den modell för medling för unga lagöverträdare som utredningen föreslår utgår från den verksamhet med medling som i dag bedrivs runt om i landet och från de handläggningsregler som gäller för ungdomsmål. Utredningen anser att det är lämpligt att ta vara på den verksamhet och kompetens som redan finns. Med det förhållande till rättssystemet som utredningen föreslår att medlingen skall få, blir medlingen i många fall ett komplement till den ordinarie rättsprocessen för ungdomar. I andra fall när medlingen sker efter rättegången och ingår i en vårdplan är medling närmast att se som en behandlings- och rehabiliteringsåtgärd för unga lagöverträdare. För brottsoffrens del kan medlingen innebära fördelar oavsett när i rättsprocessen den äger rum.

Utredningen anser att det bör ställas upp vissa grundläggande krav på en medlingsverksamhet. För det första måste den självklart uppfylla i vart fall något av de syften som utredningen tidigare har framhållit, dvs. att den skall leda till en ökad insikt om brottets konsekvenser hos den unge och att den skall ge brottsoffret en möjlighet att bearbeta sina upplevelser av brottet. Det kan mycket väl vara så att huvudsyftet med medling kan variera från fall till fall. Oavsett vilket syfte som framstår som mest angeläget i ett enskilt fall gäller dock att både gärningsmannen och brottsoffret måste behandlas med respekt och visas tillbörlig hänsyn.

Vidare skall medlingen vara frivillig för båda parter. Utredningen anser att det är väsentligt att båda parter medverkar av fri vilja för att det skall bli ett meningsfullt medlingsmöte. Kravet på frivillighet gör sig särskilt starkt gällande när det gäller brottsoffret. Inget brottsoffer skall behöva känna sig tvingat att delta.

Ytterligare en grundläggande utgångspunkt är att brottet skall vara erkänt av den unge. I vart fall måste den unge ha tagit på sig ansvaret för de huvudsakliga delarna av brottet även om han inte fullt ut erkänner allt vad målsäganden lägger honom till last. Medlingsmötet

skall inte vara någon slags mindre rättegång och det bör i princip inte förekomma någon diskussion kring skuldfrågan vid mötet.

I vissa fall kan det vara tillräckligt att parterna får träffas och prata om händelsen. Den unge gärningsmannen bör också ges möjlighet att be brottsoffret om ursäkt vid medlingsmötet. Mötet bör även om möjligt mynna ut i någon form av avtal mellan parterna. Det kan vara fråga om skälig ersättning eller någon annan form av gottgörelse till brottsoffret. Avtalet kan också gälla hur parterna skall förhålla sig till varandra i framtiden. Ett medlingsförfarande är dock inte någon rättegång och vad som framkommit vid medlingen, annat än själva resultatet, får inte beaktas i den rättsliga processen.

Slutligen är det en grundläggande utgångspunkt att medlaren skall vara opartisk och hjälpa båda parter i den utsträckning som det behövs.

9.9.2 Vilken åldersgrupp bör komma i fråga för medling?

Enligt utredningen bör ungdomar i åldersgruppen 15–17 år främst komma i fråga för medling. Medling bör också kunna äga rum med gärningsmän i åldern 18–20 år. Gärningsmän som inte är straffmyndiga, dvs. barn under 15 år, bör kunna komma i fråga för medling i behandlingssyfte.

Utredningen anser att de gärningsmän som främst bör komma i fråga för medling är ungdomar i åldersgruppen 15 till och med 17 år. Försöksverksamheten har varit inriktad på denna åldersgrupp. För denna åldersgrupp gäller vidare särskilda handläggningsregler i brottmål och även ett speciellt påföljdssystem, vilket bör kunna underlätta användandet av medling. Möjligheten att påverka gärningsmannen och ge honom en större insikt och en ökad förståelse för brottets konsekvenser torde också vara större när gärningsmannen är ung. Vidare torde brottsoffren i allmänhet vara mer villiga att möta en ung gärningsman än en äldre.

Utredningen vill emellertid inte utesluta att även gärningsmän i åldersgruppen 18–20 år kan komma i fråga. Även för dessa ungdomar gäller i vissa hänseenden särskilda handläggnings- och påföljdsbestämmelser. I dessa fall föreslår utredningen dock inte att det införs någon särskild bestämmelse om åtalsunderlåtelse (se avsnitt 9.7.4). Deltagande i medling bör dock ändå kunna beaktas av åklagaren vid prövningen enligt 20 kap. 7 § rättegångsbalken om åtalsunderlåtelse skall meddelas. Vidare får de föreslagna bestämmelserna om att

medling skall beaktas vid påföljdsval och straffmätning givetvis betydelse även för denna åldersgrupp.

I försöksverksamheten har medling i relativt stor omfattning (en tredjedel av de genomförda medlingarna) förekommit när gärningsmannen har varit under 15 år, dvs. inte har varit straffmyndig. Ett av medlingens syften är att vara en rehabiliterande åtgärd. Om en medling genomförs med syfte att vara en behandlingsåtgärd, finns det enligt utredningen inte något som hindrar att medling genomförs även i fall då gärningsmannen är under 15 år. Eftersom andra handläggningsregler gäller för dessa ärenden (se avsnitt 3.3.3), kommer medlingen i dessa fall att ha ett annat förhållande till rättssystemet än vid medling för straffmyndiga ungdomar. Eftersom åtgärder från det allmännas sida på grund av brott av barn under 15 år i princip ankommer på socialtjänsten, torde det normalt bli socialtjänsten som initierar medling i dessa fall.

Brottsförebyggande rådets utvärdering av gärningsmännens upplevelser av medling tyder på att gärningsmannen bör ha uppnått en viss ålder för att helt kunna förstå vad medlingen går ut på. Utredningen anser därför att det bör finnas en nedre åldersgräns under vilken det bör krävas synnerliga skäl för att medling skall kunna bli aktuell. En lämplig gräns är enligt utredningen tolv år. Denna åldersgräns återfinns i 31 § andra stycket LUL, som föreskriver att en utredning rörande brott får inledas endast om det finns synnerliga skäl om den unge inte har fyllt tolv år. Även brottsoffret bör givetvis ha uppnått en tillräcklig ålder och mognad för att det skall vara lämpligt med medling. Någon särskild bestämmelse om detta torde dock inte vara nödvändig.

9.9.3 Vilka brott bör komma i fråga för medling?

För att medling skall vara aktuell bör krävas att brottet är polisanmält, att den unge har erkänt brottet eller i vart fall tagit på sig det huvudsakliga ansvaret för brottet samt samtyckt till medling. Givetvis krävs också att brottsoffret vill medverka för att ett medlingsförfarande skall komma till stånd. Det är enligt utredningen inte lämpligt att i lag utesluta några brott från medling. Vid sexualbrott och s.k. brottsofferlösa brott är det dock normalt inte lämpligt eller ens möjligt med medling. Ju allvarliga brottet är, desto större hänsyn måste tas till brottsoffret.

För att det skall vara aktuellt att anmäla ett ärende till medling bör enligt utredningen krävas att brottet är polisanmält, att den är unge har

erkänt brottet eller i vart fall tagit på sig det huvudsakliga ansvaret för brottet samt samtyckt till medling. Skall medling komma till stånd krävs vidare självfallet att brottsoffret samtycker till att medverka.

Som tidigare nämnts har det från åklagarhåll framförts att medling inte bör komma i fråga innan förundersökningen och en eventuell rättegång har avslutats, eftersom medlingen kan medföra att parterna tar tillbaka eller ändrar sina uppgifter vid den kommande rättegången. Utredningen anser för sin del att dessa invändningar inte har sådan tyngd att de förtar de fördelar som en tidig medling kan innebära. Den lösning av konflikten mellan parterna som ett medlingsförfarande kan bidra till måste anses ha ett sådant värde att det uppväger de eventuella störningar av rättsprocessen som kan följa. Till detta kommer att skuldfrågan väsentligen skall vara klarlagd vid de brott som kan bli aktuella för medling. Det torde därför normalt inte bli några problem från bevissynpunkt även om medlingen äger rum i ett tidigt skede.

Brottsförebyggande rådet gör i sin utvärdering av försöksverksamheten med medling bedömningen att, om det huvudsakliga syftet med medlingen är att förhindra återfall i brott, det är bäst att rikta åtgärden mot de ungdomar som har störst behov av den genom att utföra medling efter strategiska urval av brottstyper som kan förutsäga kriminella karriärer. I en rapport "Strategiska brott. Vilka brott förutsäger en fortsatt brottskarriär?" (BRÅ-rapport 2000:3) anges tre debutbrott som indikerar en hög risk för fortsatt brottskarriär, nämligen tillgrepp av fortskaffningsmedel, rån och stöld. Utredningen anser att, även om det inte har utvisats att medling direkt minskar risken för återfall i brott, det många gånger kan vara viktigt att medling kommer till stånd vid sådana brott. Vidare anser utredningen att medling kan ha en stor betydelse vid våldsbrott, givetvis under förutsättning att brottsoffret vill medverka.

Enligt utredningens mening bör man inte genom lagreglering utesluta några brott från medling. Brott där medling normalt dock inte är möjlig eller kan anses lämplig är s.k. brottsofferlösa brott (t.ex. många trafikbrott och narkotikabrott) och sexualbrott. Allmänt får dessutom anses gälla att större hänsyn måste tas till brottsoffret ju allvarligare brottet är. I vissa fall kan man tänka sig att redan erbjudandet om att delta i ett medlingsförfarande kan innebära en ytterligare kränkning för brottsoffret. Vid allvarliga och integritetskränkande brott bör man därför avstå från att kontakta brottsoffret och tala om medling, såvida inte offret själv uttrycker önskemål om eller på annat sätt tar initiativ till medling.

Utvärderingen av försöksverksamheten har visat att upplevelserna av medling är olika för både gärningsman och brottsoffer beroende på vilken karaktär brottet har haft. Allmänt kan sägas att resultatet är mer

positivt när det varit fråga om brott som har riktat sig mot en privatperson än när brottet har drabbat en juridisk person, t.ex. ett företag. Utredningen anser dock att utvärderingen ändå tyder på att medling kan ha en viktig funktion även när det är fråga om brott mot juridiska personer. Medlingen har dock en mer brottsofferorienterad prägel när det är fråga om brott mot en privatperson. Detta gäller särskilt om det är fråga om något mer allvarliga brott.

Under försöksverksamheten har snatteri varit det vanligaste brottet för medling. Snatterierna har stått för drygt 40 procent av medlingarna. Brottsförebyggande rådet har i sin bedömning ifrågasatt medling vid snatteri som en generell åtgärd, om det huvudsakliga syftet med medlingen är att förhindra återfall i brott. Som utredningen ovan uttalat är det inte lämpligt att i lag undanta vissa brott från möjligheten till medling. Utredningen anser att medling vid snatteri kan vara en lämplig åtgärd. Emellertid torde medlingsförfarandet i dessa fall bli något förenklat, framför allt på grund av att brottsoffret i många fall inte har behov av en så omfattande förberedelse som i andra ärenden. Om medlingsverksamheten har behov av att prioritera ärenden, bör dock enligt utredningens mening sådana brott som har drabbat en privatperson ha företräde, eftersom det är vid dessa brott som de mest positiva effekterna av medling har visat sig för både gärningsmän och brottsoffer. På vissa orter har man utvecklat en modell vid snatteri som i korthet innebär att den unge får gå tillbaka till affären, be om ursäkt och få ett intyg påskrivet av affärsinnehavaren om att han har varit där. Den unge gärningsmannen får på så sätt konfronteras med brottsoffret. Enligt utredningens mening torde ett sådant förfarande i många fall vara en tillräcklig åtgärd vid okomplicerade snatterier mot större affärsföretag.

Utredningen återkommer i författningskommentaren till frågan om vilka brott som kan bli föremål för medling.

9.9.4 Medling vid återfall i brott?

Enligt utredningen bör medling främst komma i fråga för ungdomar som är att betrakta som förstagångsbrottslingar. Utredningen vill emellertid inte utesluta att medling kan vara aktuell även för ungdomar som återfaller i brott.

Försöksverksamheten har främst varit inriktad på ungdomar som för första gången har gjort sig skyldiga till brott. Enligt utredningen bör medling främst komma i fråga för ungdomar som är att betrakta som

förstagångsbrottslingar. Att begränsa användandet av medling till uteslutande gärningsmän som tidigare inte har ertappats med att ha begått brott anser utredningen dock inte är lämpligt. Det får avgöras från fall till fall när medling kan vara lämpligt för en gärningsman som har återfallit i brottslighet. Om det bedöms som om medlingen kan ha positiva effekter för den unge och/eller för brottsoffret, bör medling kunna komma i fråga även vid återfall och även om gärningsmannen tidigare har deltagit i medling och fullföljt medlingsavtalet. Om den unge inte fullföljt ett tidigare träffat medlingsavtal bör detta innebära att medling vid återfall inte kan komma i fråga annat än i rena undantagsfall.

Om brottsoffret vill att medling skall genomföras är även detta ett skäl att låta den unge delta i medling, trots att detta annars hade varit tveksamt. Om medling tidigare har förekommit bör det dock enligt utredningens mening övervägas om inte medlingen skall kombineras med någon annan åtgärd, t.ex. familjerådslag.

9.9.5 När i rättsprocessen bör medlingen ske?

Utredningen anser att medling bör kunna äga rum i alla stadier av rättsprocessen. Oavsett när medlingen sker är det viktigt att själva medlingsförfarande sker skyndsamt.

Enligt Brottsförebyggande rådets slutrapport synes det mer vara praktiska förutsättningar som styr när i rättsprocessen medlingen äger rum än någon teori om vilken tidpunkt som är lämpligast. Som tidigare har angetts har det från vissa åklagare framförts att medling inte bör få ske innan den rättsliga processen är slutligt avgjord. Skälet för den ståndpunkten synes främst vara att medlingen kan påverka förundersökningen och den efterföljande rättegången genom att målsäganden och gärningsmannen ändrar sina uppgifter.

Utredningen anser inte att det generellt går att säga i vilket skede av rättsprocessen som medling bör ske. Det skiftar från fall till fall. Framför allt kan brottsoffret behöva tid på sig för att kunna avgöra om han eller hon vill medverka vid ett medlingsförfarande. Vid lindrigare brott av inte alltför integritetskränkande natur torde det dock vara en fördel att medlingen sker i så nära anslutning till brottet som möjligt. För detta talar vidare vikten av att ungdomsmål handläggs skyndsamt och att konsekvenserna av brottet kommer i nära anslutning till detta. Enligt utredningens mening bör medling kunna ske i alla stadier av rättsprocessen. Ett sådant synsätt stämmer också överens med

Europarådets rekommendationer om medling (jfr avsnitt 4.2). Den modell för medlingsverksamheten som utredningen föreslår bygger dock på att medling främst skall ske innan ärendet har blivit rättsligt avgjort. Syftet med detta är att den omständigheten att medling har skett skall kunna beaktas vid åklagarens åtalsprövning samt vid påföljdsval och straffmätning i domstol. Som tidigare nämnts anser utredningen att de synpunkter som har framförts från åklagarhåll om att medling bör ske efter rättsprocessen inte har sådan tyngd att de överväger de fördelar som en tidig medling kan innebära. Som tidigare har nämnts är det dock fullt möjligt att medlingen sker efter rättegången. Oavsett när medlingen äger rum i rättsprocessen är det emellertid viktigt att själva medlingsförfarandet sker skyndsamt.

9.9.6 Vem skall initiera medling och hur skall det ske?

Enligt utredningen är polisen, åklagaren och socialtjänsten de mest lämpliga initiativtagarna till medling. Även domstolen bör i vissa fall kunna initiera medling. Polisen bör regelmässigt, om det inte är olämpligt, fråga gärningsmannen om han är villig att delta i medling. Kontakten med brottsoffret bör däremot tas av medlingsverksamheten. Om medling inte aktualiserats tidigare, bör åklagaren i sin begäran om yttrande ange att socialtjänsten skall undersöka förutsättningarna för medling. Socialtjänsten kan även på eget initiativ ta upp frågan om medling. Slutligen kan domstolen i samband med att yttrande inhämtas från socialnämnden initiera medling.

För många projekt i försöksverksamheten har det varit ett problem att de har fått för få ärenden att arbeta med. Enligt utredningen bör det därför formaliseras vilken eller vilka instanser som skall anmäla fall till medling. Utredningen anser att polis, åklagare eller socialtjänst framstår som de mest lämpliga initiativtagarna till medling. I vissa fall kan det även bli aktuellt att domstolen initierar medling i samband med inhämtande av yttrande från socialnämnden. I de fall offret eller gärningsmannen vill att medling skall komma till stånd är det naturligt att denne framför detta vid sina kontakter med någon av dessa instanser. Om gärningsmannen eller brottsoffret i stället tar kontakt med medlingsverksamheten direkt för att denne vill att medling skall ske, får verksamheten kontakta polis, åklagare eller socialtjänst

beroende på var i handläggningskedjan ärendet befinner sig och diskutera om medling bör ske.

För att det skall vara aktuellt att anmäla ett ärende till medling bör som tidigare nämnts krävas att brottet är polisanmält, att den är unge har erkänt brottet eller i vart fall har tagit på sig ansvaret för de huvudsakliga delarna av brottet samt samtyckt till medling.

Försöksverksamheten utvisade att det var polisen som hänvisade det stora flertalet fall till medling. Fördelen med att polisen hänvisar fall till medling är framför allt att medlingsförfarandet kan ske snabbt. Polisen bör därför om det inte är olämpligt regelmässigt tillfråga gärningsmän mellan 15 och 17 år om han är villig att delta i medling. Utredningen återkommer i författningskommentaren till i vilka fall det kan vara mindre lämpligt att ta upp frågan om medling. Om den unge samtycker till att delta i medling skall polisen underrätta socialtjänsten om ärendet. Polisen har enligt 6 § LUL skyldighet att underrätta socialnämnden om någon som är under 18 år skäligen är misstänkt för ett brott på vilket fängelse kan följa. Utredningen anser att det är lämpligt att polisen i det sammanhanget även uppger om den unge har samtyckt till medling. Det bör också framgå av underrättelsen om den unge har tillfrågats men avböjt att medverka vid medling. Enligt utredningen bör bestämmelser om polisens skyldighet att undersöka förutsättningarna för medling och underrätta socialtjänsten om detta tas in i LUL.

Utredningen har vidare övervägt om det är lämpligt att föreskriva att polisen tillfrågar även brottsoffret om han eller hon vill delta i medling. Enligt utredningens mening är det dock lämpligare att kontakten med brottsoffret tas av medlingsverksamheten, i vart fall om brottsoffret är en privatperson. Det bör dessförinnan vara helt klart att den unge gärningsmannen verkligen vill ställa upp på medling och dessutom har rätt attityd till medlingsförfarandet. Någon från medlingsverksamheten bör därför ha tagit kontakt med gärningsmannen innan brottsoffret kontaktas. Risken är annars att brottsoffret tillfrågas i onödan eller kan uppleva medlingen som obehaglig. I vissa fall, t.ex. när det är fråga om ett okomplicerat och erkänt snatteri i en större affär eller en skadegörelse som drabbat en stor organisation, är det dock i och för sig inte olämpligt att polisen frågar brottsoffret om intresset att medverka vid medling. Att föreskriva att polisen endast under vissa förutsättningar skall tillfråga brottsoffret om viljan att delta i medling anser utredningen dock inte vara lämpligt. I stället framstår det som enklast att kontakten med brottsoffret alltid tas av medlingsverksamheten.

Om polisen inte har kontrollerat med gärningsmannen om denne samtycker till medling eller om socialtjänstens medlingsverksamhet av någon annan anledning inte har underrättats, bör åklagaren, om han

anser det lämpligt, underrätta socialtjänsten om ärendet. Detta kan lämpligen ske i samband med att åklagaren begär in yttrande från socialnämnden enligt 11 § LUL. Åklagaren bör i sin begäran då ange att socialtjänsten skall undersöka förutsättningarna för medling. En bestämmelse av den innebörden bör införas i LUL.

Åklagaren bör även ha möjlighet att hänvisa ärenden där gärningsmannen har fyllt 18 år men inte 21 år till medling, om det med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet bedöms lämpligt. Ett sådant skäl kan vara att det framkommit att brottsoffret gärna vill att ett medlingsförfarande äger rum.

Även socialtjänsten bör kunna initiera medling. När det gäller ungdomar under 18 år bör socialtjänsten kunna undersöka förutsättningarna för medling när så bedöms lämpligt även om polis och åklagare inte har aktualiserat frågan. Det är väsentligt att socialtjänsten inte försummar frågan om medling. Det kan vara så att det under socialtjänstens arbete framkommer omständigheter som talar för att medling skulle kunna vara värdefull. Det kan också förekomma att socialtjänsten använder sig av medling som en behandlingsåtgärd i sin verksamhet mot ungdomsbrott. Socialtjänsten bör se medlingen som ett led i behandlingen av den unge. Särskilt vanligt torde det bli att socialtjänsten initierar medling i de fall den unge är under 15 år med hänsyn till de speciella regler som gäller i dessa fall. När det gäller dessa barn är det ju inte rättsväsendets utan socialtjänstens uppgift att vidta de åtgärder som kan behövas.

Ett sätt att arbeta med medling som har förekommit under försöksverksamheten är att någon från socialtjänsten i enlighet med föreskriften i 7 § LUL är närvarande vid polisförhört med den unge och då informerar om medlingsverksamheten. På så sätt kan både den unge och dennes vårdnadshavare, som normalt också skall vara närvarande vid förhört, tidigt få information om vad medling innebär. De får då också möjlighet att ställa frågor om medlingsförfarandet. Utredningen anser att ett sådant arbetssätt kan vara effektivt.

Slutligen bör även medling kunna initieras av domstolen i samband med att den inhämtar yttrande från socialnämnden. Det vanligaste torde vara att om medling är aktuellt i dessa fall kommer den att utgöra ett inslag i den vårdplan som socialtjänsten upprättar och således kan beaktas av domstolen enligt 31 kap. 1 § första stycket brottsbalken. I undantagsfall kan man tänka sig att medlingen är mycket nära förestående och skall genomföras så snart att det kan framstå som motiverat att avvakta med huvudförhandling. Om så är fallet kan domstolen avvakta att medlingen har genomförts och kan på så sätt vid påföljdsval och straffmätning beakta medlingen enligt den föreslagna bestämmelsen i 29 kap. 5 § brottsbalken. På grund av att det endast i

undantagsfall torde bli aktuellt att domstolen initierar medling anser utredningen att det inte finns skäl att särskilt ange att tidsfristen för att hålla huvudförhandling i 29 § LUL kan förlängas på grund av den unge skall delta i medling. Detta får i stället anses framgå av de regler om möjlighet till förlängning som finns enligt gällande rätt

Oavsett när och av vem frågan om medling aktualiseras är det enligt utredningen mycket viktigt att parterna får tillräcklig och adekvat information om vad ett medlingsförfarande innebär. Parterna måste vara införstådda med vad de samtycker till. Informationen bör ges både muntligen och skriftligen.

9.9.7 Medlingsmötet

Medlingsmötet skall vara till för både gärningsman och brottsoffer. Utformningen av medlingsförfarandet bör inte regleras i detalj. Både gärningsman och brottsoffer måste förberedas inför mötet på lämpligt sätt, t.ex. genom enskilda förmöten med medlaren. Som regel bör vårdnadshavare till både gärningsman och brottsoffer vara närvarande.

Medlingsmötet är till för både gärningsmannen och brottsoffret. Utredningen har i avsnitt 2.1 redogjort för hur ett medlingsförfarande kan gå till. Vidare har utredningen tidigare framhållit att medlingsförfarandet inte bör regleras i detalj, bland annat för att medling som metod bör tillåtas att utvecklas. Dessutom skiljer sig olika fall åt och medlingsmötet kan se olika ut beroende på t.ex. vilken typ av brott ärendet avser. Utredningen vill dock lämna vissa rekommendationer för medlingsmötet.

Det är mötet mellan brottsoffret och gärningsmannen och den dialog som sker dem emellan som enligt utredningens mening är en av de mest väsentliga delarna av medlingen. Medlaren har en mycket viktig funktion när det gäller att skapa förutsättningar för en bra dialog mellan gärningsman och brottsoffer. I regel krävs det, i vart fall vid något allvarligare brott, att medlaren har träffat gärningsmannen och brottsoffret samt eventuella vårdnadshavare enskilt före medlingen vid s.k. förmöten. Vid sådana förmöten kan medlaren informera närmare om vad medlingen innebär och parterna får möjlighet att ställa frågor till medlaren. Genom förmöten kan medlaren även få en bättre uppfattning om parterna och om vad som hänt vid brottstillfället, vilket kan underlätta medlingsmötet. Medlaren får då också tillfälle att bygga upp ett förtroende så att parterna kan känna sig trygga i medlings-

förfarandet. Särskilt viktig är förberedelsen när brottsoffret är en privatperson som har utsatts för ett något allvarligare brott.

Enligt Brottsförebyggande rådets utvärdering av försöksverksamheten var föräldrarna till gärningsmän under 15 år närvarande vid cirka 80 procent av medlingsmötena. Motsvarande andel för gärningsmän över 15 år var cirka 50 procent. Enligt rådets bedömning bör vårdnadshavare som regel närvara vid medlingen, särskilt om gärningsmannen är under 15 år. Utredningen, som anser att det är viktigt att föräldrarna engageras för att komma till rätta med den unges brottslighet, delar rådets bedömning. Lika viktigt är emellertid att ett underårigt brottsoffrets vårdnadshavare medverkar. Det bör därför föreskrivas i lag att vårdnadshavarna till både gärningsman och brottsoffer normalt skall beredas tillfälle att närvara vid medlingsmötet. Vårdnadshavarna bör ha en passiv roll vid medlingen och inte komma till tals förrän efter att gärningsmannen och brottsoffret har talat färdigt.

Brottsoffermyndigheten har framfört till utredningen att det vid medlingsmötet bör vara ett numerärt överläge på brottsoffersidan. Brottsofferjourenas riksförbund har betonat vikten av att brottsoffret har en stödperson med sig vid medlingsmötet. Utredningen delar uppfattningen att det många gånger kan vara en hjälp för brottsoffret att åtföljas av en eller flera stödpersoner.

Eventuella offentliga försvarare eller juridiska ombud bör enligt utredningen inte närvara, eftersom det inte är fråga om ett rättsligt förfarande i egentlig mening.

9.9.8 Resultatet av medlingen

Medlingens resultat är beroende av bland annat vilken typ av brott medlingen gäller, vilka eventuella krav brottsoffret ställer samt gärningsmannens inställning och möjligheter. Medlaren bör se till att de överenskommelser som ingås är skäliga. Medlingsverksamheten bör kontrollera att medlingsavtalen uppfylls och som huvudregel underrätta åklagaren om avtalet inte följs.

Vad resultatet blir av medlingen är beroende av bland annat vilken typ av brott medlingen gäller, vilka eventuella krav brottsoffret har samt gärningsmannens inställning och möjligheter. Enligt utredningens mening kan en uppriktigt menad ursäkt från gärningsmannen till brottsoffret och en överenskommelse om hur man skall förhålla sig till varandra i framtiden i många fall vara ett tillräckligt och gott resultat av

en medling. Det kan även i vissa fall vara tillräckligt att parterna har träffats och pratat om saken. Andra resultat av medlingsmötet kan t.ex. vara ett avtal om att gärningsmannen genom ersättning eller arbete skall gottgöra brottsoffret. För att medlingen skall beaktas t.ex. vid bedömningen av om åtalsunderlåtelse skall meddelas bör det enligt utredningen inte krävas att det faktiskt har träffats ett avtal.

Enligt utredningen bör det vara en uppgift för medlaren att se till att de överenskommelser som ingås är skäligen. I detta sammanhang bör beaktas att avtalet är rimligt i förhållande till det brott den unge har begått. Medlaren måste vara uppmärksam på styrkeförhållandet mellan parterna och försöka motverka att den starkare parten, oavsett om det är brottsoffret eller gärningsmannen, utnyttjar sin position.

Ungdomar under 18 år är enligt 9 kap. 1 § föräldrabalken omyndiga och får som huvudregel inte själva råda över sin egendom eller åta sig förbindelser. Det torde således vara så att den unge inte kan träffa ett bindande avtal om ekonomisk ersättning utan erforderligt samtycke. Ett medlingsavtal måste således normalt godkännas även av vårdnadshavarna. Som utredningen tidigare har anfört bör vårdnadshavarna i regel vara närvarande vid medlingsmötet. I dessa fall kan godkännandet ske i samband med mötet då avtalet upprättas. Om vårdnadshavare inte är närvarande får deras godkännande inhämtas på annat sätt.

Träffar parterna ett medlingsavtal kan detta komma att träda i stället för gärningsmannens skadeståndsskyldighet gentemot målsäganden. Detta gäller särskilt om avtalet avser en uppgörelse om ekonomisk ersättning till målsäganden. Det innebär att målsäganden inte kan kräva skadestånd på grund av brott i ett eventuellt brottmål. Om den unge inte fullgör avtalet får målsäganden i stället kräva ersättning med hänvisning till avtalet i en civilrättslig process. Om medlingsavtalet inte innehåller några ekonomiska konsekvenser utan t.ex. en ursäkt från gärningsmannen eller reglerar hur parterna skall förhålla sig till varandra i framtiden, kan det också sättas i fråga om målsägandens rätt att kräva ekonomisk ersättning i form av skadestånd på grund av brott kvarstår. Det är därför lämpligt att det av en klausul i avtalet framgår om målsäganden har rätt att kräva skadestånd på grund av brottet om avtalet inte uppfylls eller om avtalet har ersatt den rätten.

Det är emellertid inte alltid lämpligt att i medlingssituationen behandla frågan om skadestånd. Generellt kan sägas att ärenden som gäller egendomsbrott är mer lämpade för en diskussion kring skadeståndsfrågor än fall avseende vålds- och hotbrott. Är parterna mycket oense om nivån på ersättningen bör frågan om skadestånd behandlas på vanligt sätt i rättsprocessen. Medlingsmötet bör inte bli en förlikningsförhandling om skadeståndsfrågan.

En rapport om medlingsresultatet bör översändas till åklagaren och, om det är aktuellt med rättegång, även till domstolen. Även om en planerad medling inte kommer till stånd eller om den av någon orsak misslyckas skall detta rapporteras. På så sätt kan de rättsliga instanserna beakta medlingen vid sin prövning av ärendet. Om medlingsverksamheten har organiserats fristående från socialtjänstens övriga arbetsuppgifter, bör en underrättelse även ske till berörda handläggare som inte har deltagit vid medlingen. För att åstadkomma detta bör medlingsrapporten skickas till den instans som initierat medling. Om denna myndighet inte längre handlägger ärendet skall den i sin tur skicka rapporten till handläggande myndighet. Utredningen återkommer till dessa frågor i avsnitt 9.9.10 som behandlar vikten av samarbete.

Medlingsverksamheten bör kontrollera att ett avtal som ingåtts vid medling följs. Detta gäller såväl avtal om att betala ersättning eller utföra arbete som avtal av mer ideell natur. Lämpligen sker detta genom att brottsoffret kontaktas. Om det visar sig att den unge inte har uppfyllt avtalet, bör detta rapporteras till åklagaren som bör överväga om ett eventuellt beslut om åtalsunderlåtelse på grund av medling skall återkallas eller om en ansökan om undanröjande av en överlämnande-påföljd med föreskrift om medling skall göras. Det är således medlingsverksamheten som får bedöma om en rapportering skall ske. Huvudregeln bör vara att avvikelser från avtalet rapporteras till åklagaren. Rapportering bör dock kunna underlåtas om det är fråga om små avsteg. Utredningen återkommer till denna fråga i författningskommentaren.

9.9.9 Vilka skall fungera som medlare?

Utredningen anser sig inte ha underlag för att bedöma om medlingsverksamhet med tjänstemannamedlare eller med lekmannamedlare är den mest lämpliga formen. Oavsett vilka som fungerar som medlare bör dessa få adekvat utbildning. Socialtjänstsektessen enligt 7 kap. 4 § sekretesslagen (1980:100) gäller för båda kategorierna medlare.

Under försöksverksamheten var det helt övervägande antalet medlare tjänstemän. Endast i cirka 13 procent av ärendena förekom lekmän som medlare. Andelen lekmannamedlare ökade dock ju längre försöksverksamheten pågick. En fördel med tjänstemän som medlare är att de ofta har utbildning och kunskaper som är väsentliga i detta sammanhang.

Vidare har de normalt stor vana att handskas med ungdomar och deras problem. En nackdel med ett system med tjänstemannamedlare är dock att det kräver stora resurser. Vidare finns det en risk att medlaren inte uppfattas som opartisk av parterna. Parterna har troligen lättare att anse en lekman som opartisk. Ett av medlingens syften som anses särskilt väsentligt inom Restorative Justice (se avsnitt 2.2), nämligen att återföra konflikten till medborgarna, blir också tydligare med lekmannamedlare. En nackdel med ett system med lekmannamedlare är att det kan vara svårt att finna lämpliga personer som har de personliga egenskaper och den tid som krävs för medlingsuppdraget. Sammanfattningsvis kan således sägas att det finns för- och nackdelar med båda systemen.

Internationellt finns exempel på både system som i stort sett uteslutande använder sig av lekmannamedlare och sådana där enbart anställda tjänstemän svarar för medlingen.

Det framgår inte heller av Brottsförebyggande rådets utvärdering vilken ordning som är att föredra. Utredningen anser sig därför inte ha underlag för att bedöma om medlingsverksamhet med tjänstemannamedlare eller lekmannamedlare är den mest lämpliga formen. Som tidigare har anförts menar utredningen att det är olämpligt att låsa medlingsverksamheten i alltför fasta former. Utredningen anser därför att varje medlingsverksamhet bör få avgöra om det skall vara tjänstemän eller lekmän som är medlare. Det väsentliga är att medlarna är opartiska och får adekvat utbildning. Kravet på utbildning gäller oavsett om medlarna är tjänstemän eller frivilliga lekmän. Det kan nämnas att det i Sverige förekommer att både tjänstemän och lekmän är verksamma som medlare inom samma verksamhet. I dessa fall hanterar vanligen tjänstemännen de mer komplicerade ärendena.

Oavsett om medlarna är tjänstemän inom socialtjänsten eller lekmannamedlare gäller att medlarna inte får obehörigen avslöja vad de har erfarit under medlingen. Detta följer av socialtjänstsekretessen enligt 7 kap. 4 § sekretesslagen (1980:100).

Vilken utbildning som skall krävas och vilka eventuella krav i övrigt som skall ställas på medlarna bör enligt utredningen vara en fråga för den föreslagna nationella enheten.

9.9.10 Vikten av samarbete

De upparbetade rutiner som finns mellan polis, åklagare och socialtjänst för handläggning av ungdomsmål kan användas även när det gäller medling. Utredningen anser att ett bra sätt att förbättra samarbetet kan vara att tillskapa samverkansgrupper med representanter för berörda myndigheter. Det är även väsentligt att medlingsverksamheten samarbetar med bland annat brottsofferjourerna och att representanter för verksamheten ingår i lokala brottsförebyggande råd.

För att medlingsverksamheten skall fungera effektivt och medling komma till ökad användning krävs ett väl fungerande samarbete mellan de berörda myndigheterna, framför allt mellan polis, åklagare och socialtjänst. Redan de regler som gäller i dag för ungdomsmål fordrar en sådan samverkan för att handläggningen skall ske snabbt och effektivt. Då utredningens förslag bygger på dagens handläggningsregler för ungdomsmål, bör det enligt utredningen finnas upparbetade rutiner för samarbete, vilka kan användas även när det gäller medling.

Utredningen om handläggning av ungdomsmål betonade vikten av samarbete mellan berörda myndigheter för att handläggningen av ungdomsmålen skall vara effektiv. Utredningen ansåg emellertid inte att frågan om samarbete lämpade sig för författningsreglering, utan att myndigheterna i stället borde finna lokala lösningar som passar förhållandena på orten. Att tillskapa samverkansgrupper med representanter för de berörda myndigheterna skulle enligt utredningen vara ett bra sätt att förbättra samarbetet.

Utredningen delar denna bedömning. För att underlätta samarbetet bör dock införas bestämmelser om dels hur medlingen skall initieras, dels hur berörda myndigheter skall underrättas om resultatet av medlingen (se avsnitten 9.9.6 och 9.9.8). Att berörda rättsliga myndigheter underrättas om resultatet är en förutsättning för att de skall kunna beakta den genomförda medlingen vid sin prövning av ärendet. Vidare bör berörda handläggare inom socialtjänsten, om de inte själva har varit engagerade vid medlingen, underrättas om resultatet i de fall medlingsverksamheten har organiserats fristående från socialtjänstens övriga arbetsuppgifter.

Det är enligt utredningens mening även viktigt att medlingsverksamheten samarbetar med brottsofferjourerna och andra ideella organisationer som kan vara engagerade i brottsofferfrågor eller i frågor kring ungdomskriminalitet. Ett samarbete med brottsoffer-

jourerna framstår som särskilt angeläget, eftersom det kan finnas behov av stödpersoner för brottsoffer därifrån.

Utredningen anser att det också kan vara lämpligt att representanter för medlingsverksamheten ingår i de lokala brottsförebyggande råd som finns i många kommuner.

9.9.11 Indirekt medling

Indirekt medling, som innebär att parterna inte träffas personligen utan att deras synpunkter i stället vidarebefordras av medlaren, bör komma i fråga endast i undantagsfall. Detta torde bli aktuellt främst om brottsoffret inte vill träffa gärningsmannen personligen, men ändå vill få sina synpunkter framförda till denne.

Indirekt medling innebär att gärningsmannen och brottsoffret inte träffas personligen. I stället har medlaren kontakt med parterna och vidarebefordrar vad de vill säga till varandra.

Som utredningen tidigare framhållit är det personliga mötet mellan parterna ett av de väsentligaste inslagen i medlingsförfarandet. Enligt vissa internationella studier (se avsnitt 5.2) är också parternas upplevelser av medling något mindre positiva efter indirekt medling än efter ett vanligt medlingsförfarande.

Brottsfemyndigheten har framfört till utredningen att denna form av medling kan vara av värde för brottsoffret och även bättre för brottsoffren när det gäller grövre brott som har riktats mot privatpersoner. Myndigheten har uppgett att det är positivt att brottsoffret på detta sätt får tillfälle att berätta om sina upplevelser för någon som lyssnar samtidigt som han eller hon vet att gärningsmannen får kännedom om detta utan att de själva behöver konfronteras med denne.

Utredningen anser för sin del att det personliga mötet mellan brottsoffret och gärningsmannen är en så väsentlig del av medlingsförfarandet att indirekt medling bör vara en undantagsföreteelse. Det kan dock inte uteslutas att det kan finnas fall då en sådan form av medling kan vara av värde. Detta gäller främst i de fall önskemål därom framförs av brottsoffret och orsakas av att denne av någon anledning inte vill träffa gärningsmannen direkt, men ändå vill framföra sin syn på brottet och konsekvenserna av det till denne. Att gärningsmannen inte vill möta brottsoffret bör inte vara styrande. I dessa fall torde medling normalt inte bli aktuell.

9.9.12 Övrigt

Det är väsentligt att socialtjänsten tar brottsofferfrågor på allvar och inte använder brottsoffren som ett medel att söka rehabilitera gärningsmännen. Det är viktigt att medlingsverksamheten följs och utvärderas samt att forskning kring medling kommer till stånd.

Utredningen har föreslagit att medlingsverksamheten skall organiseras inom kommunernas socialtjänst. Socialtjänsten har som tidigare påpekats stor vana att hantera ungdomar som har begått brott och de problem som är förknippade med detta. Emellertid torde socialtjänsten inte på samma sätt vara förtrogen med brottsofferfrågor. Det är enligt utredningen mycket viktigt att socialtjänsten verkligen tar brottsofferproblematiken på allvar och inte enbart använder brottsoffren i medlingen som ett medel att söka rehabilitera gärningsmännen.

Vidare kan det vara värdefullt att medlaren en tid efter medlingen kontaktar parterna, även om något avtal som skall uppfyllas efter medlingen inte har träffats. Parterna kan ha behov av att få prata om hur de har upplevt medlingen och tiden efter denna. Särskilt viktigt kan detta vara för brottsoffret.

En annan fråga som utredningen vill framhålla är att det är väsentligt att det vid behov anlitas tolk vid medlingen. Självklart blir det mer komplicerat att genomföra en medling med tolk, men man bör inte avstå från medling på grund av språksvårigheter. Tolk bör även anlitas om vårdnadshavarna för gärningsmannen eller brottsoffret har behov av det.

Utredningen har tidigare anfört att medlingsverksamheten inte bör regleras i detalj bland annat för att tillåta en utveckling av metoden med medling. Det är därför viktigt att medlingsverksamheten följs och utvärderas. Även forskning kring medling är givetvis mycket väsentlig samt att det förs statistik avseende medlingsverksamheten.

10 Ekonomiska konsekvenser m.m.

År 1997 lagfördes sammantaget 123 823 personer i Sverige. Av dessa var 26 179 eller cirka 21 procent 15–20 år. När det gäller brottstyperna tillgrepp av fortskaffningsmedel och rån (även grovt rån) gällde över 50 procent (54 respektive 52 procent) av lagföringarna denna åldersgrupp. Vid skadegörelsebrott gällde knappt 50 procent (48 procent) av lagföringarna åldersgruppen.

Det finns ingen statistik över hur många brott som begås av barn under 15 år. Av rättsstatistiken kan man dock utläsa att år 1997 registrerades 12 113 brottsanmälningar som uppklarade på grund av att den misstänkte var under 15 år, vilket utgör cirka 4 procent av det totala antalet uppklarade brott. Det kan således antas att polisen handlägger relativt många ärenden där den misstänkte är under 15 år.

Utredningens förslag är främst inriktade på åldersgruppen 15–17 år. Enligt kriminalstatistiken är antalet misstänkta ungdomar i åldersgruppen 15–17 år relativt konstant för varje år från år 1980 t.o.m. 1997. Det är vissa variationer mellan åren, men i stora drag är det varken någon ned- eller någon uppåtgående trend. År 1980 misstänktes 14 371 ungdomar för brott, vilket utgör cirka 4 procent av den totala befolkningen i den åldersgruppen det året. Motsvarande siffror för år 1990 är 11 129 ungdomar (cirka 3 procent) och för år 1997 12 553 ungdomar (cirka 4 procent).

Det totala antalet lagföringar av ungdomar i åldersgruppen 15–17 år följer en svagt nedåtgående trend över tidsperioden 1980 till 1998, men samvarierar tydligt med antalet ungdomar som misstänks för brott. År 1980 registrerades 21 930 lagföringar av ungdomar. Motsvarande siffror för åren 1990 och 1998 är 17 059 respektive 14 672. Att antalet lagföringar ligger på en högre nivå än antalet misstänkta beror på att statistiken över misstänkta endast räknar samma person en gång under året, även om denne misstänks för flera brott och vid flera tillfällen, medan lagföringsstatistiken räknar antalet lagföringstillfällen.

Av kriminalstatistiken kan man även utläsa antalet misstänkta ungdomar i åldersgruppen 15–17 år med avseende på olika brottstyper. Den vanligaste brottstypen som dessa ungdomar misstänks för är tillgreppsbrott (8 kap. brottsbalken). Av samtliga misstänkta i ålders-

gruppen misstänktes år 1980 cirka 48 procent för tillgreppsbrott. Motsvarande siffror för åren 1990 och 1997 är 54 respektive 56 procent. Andra större brottskategorier för misstänkta ungdomar är brott mot liv och hälsa (3 kap. brottsbalken), skadegörelsebrott (12 kap. brottsbalken) samt trafikbrott. Delas statistiken upp på mer specifika brottstyper är snatteri det vanligaste brottet, följt av misshandel (ej grov) och skadegörelse.

Enligt statistik från Riksåklagaren avseende perioden september 1999–augusti 2000 uppgick antalet avgjorda ärenden där den misstänkte var 15–17 år till totalt 24 535. I genomsnitt meddelades åtalsunderlåtelse i cirka 13,9 procent av dessa ärenden. Åtal väcktes eller strafföreläggande utfärdades i cirka 48,7 procent av fallen, varav 28,4 procent avser åtal och 20,3 procent strafföreläggande.

Enligt 14 § kommittéförordningen (1998:1474) skall utredningen, om förslagen påverkar kostnaderna för bland annat stat och kommun, redovisa en beräkning av dessa konsekvenser. Innebär förslagen samhällsekonomiska konsekvenser i övrigt skall även dessa redovisas. I bestämmelsen anges även att när det gäller kostnadsökningar för staten, kommuner eller landsting skall utredningen föreslå en finansiering.

Utredningen har försökt att med ledning av ovan redovisad statistik göra en uppskattning av hur många fall som skulle kunna bli aktuella för medling. En sådan uppskattning skulle emellertid nödvändigtvis vara förenad med så många osäkerhetsfaktorer att den inte är meningsfull att genomföra. Det är mycket svårt, för att inte säga omöjligt, att beräkna hur omfattande medlingsverksamheten kan komma att bli. Försöksverksamheten ger inte någon egentlig ledning, eftersom det har varierat avsevärt mellan projekten i vilken omfattning medling har förekommit. Vid något projekt har medling aktualiserats i så gott som samtliga ungdomsmål. I andra projekt har medling förekommit mycket sparsamt.

Att försöka jämföra med kostnaderna för medlingsverksamhet i andra länder ger inte heller någon ledning, bland annat på grund av att det system för medling som utredningen föreslår på olika sätt skiljer sig från dessa verksamheter.

Utredningens förslag bör leda till att antalet beslut om åtalsunderlåtelse ökar, eftersom medling enligt förslaget kommer att utgöra en särskild grund för åtalsunderlåtelse. Till följd av detta kommer även antalet väckta åtal att minska. Detta torde sammantaget innebära minskade kostnader för rättsväsendet. Att uppskatta omfattningen av dessa minskade kostnader är emellertid inte möjligt av skäl som redovisats ovan.

För kommunernas del torde utredningens förslag medföra vissa kostnadsökningar, i vart fall inledningsvis. Det kan bli fråga om

utbildningsinsatser och eventuellt personalförstärkningar. Även kostnader för arvoden till lekmanamedlare kan bli aktuella. Hur stor kostnadsökningen kan förväntas bli är emellertid ytterst svårt att förutsäga. Det beror bland annat på hur kommunen väljer att organisera sin medlingsverksamhet och i vilken utsträckning samarbete mellan kommunerna kommer att äga rum. I många kommuner (se avsnitt 2.4) finns redan en fungerande medlingsverksamhet i kommunal regi. Dessa kommuner torde inte drabbas av några större kostnadsökningar, även om det kan förväntas att antalet medlingsfall kommer att öka till följd av utredningens förslag. De kommuner som inte har någon kommunal medlingsverksamhet bör prioritera medling som en väsentlig och angelägen åtgärd inom ramen för sin verksamhet för unga lagöverträdare. Medlingsverksamheten kan då ersätta annan kommunal verksamhet för unga lagöverträdare, vilket kan medföra att kostnaderna för kommunerna sammantaget inte behöver öka i större omfattning.

Utredningens förslag kan komma att innebära att även Socialstyrelsen får ökade kostnader till följd av dess roll som samordnande nationell enhet för medlingsverksamheten. Dessa kostnader bör emellertid kunna bli relativt begränsade.

De kommunala kostnadsökningarna kan i viss utsträckning uppvägas av att rättsväsendet kan komma att avlastas. Eftersom det är fråga om ett åläggande för kommunerna att ha en viss verksamhet, bör staten kompensera kommunerna för de ökade kostnader som kan bli följden av utredningens förslag. Det framstår enligt utredningen som mest lämpligt att regeringen i samband med att förslagen skall genomföras kommer överens med Svenska kommunförbundet om hur de ekonomiska konsekvenserna för kommunerna skall regleras.

Utredningens förslag innebär som tidigare nämnts att kommunerna åläggs att ha en viss verksamhet (se ovan och avsnitt 9.8). En fråga är då om detta inskränker den kommunala självstyrelsen. Förslaget påverkar emellertid inte uppgiftsfördelningen mellan stat och kommun, eftersom det är socialtjänsten som har det huvudsakliga ansvaret för unga lagöverträdare (se t.ex. prop. 1997/98:96 s. 142 ff.). Inte heller torde förslaget ha någon betydelse för den lokala demokratin. Sammantaget anser utredningen att förslaget inte menligt inkräktar på den kommunala självstyrelsen.

Enligt utredningens mening kommer en utvidgad användning av medling vid ungdomsbrott att ha en brottsförebyggande effekt. En viktig aspekt som bör vägas in är även medlingsverksamhetens betydelse för brottsoffren. Att medling kan verka brottsförebyggande är givetvis av stor betydelse från brottsoffersynpunkt. Medling vid brott har även på andra sätt visat sig positiv för brottsoffer. Genom utredningens förslag förbättras således brottsoffrens situation. Denna

förbättring för brottsoffren är omöjlig att uppskatta i pengar. Det kan dock inte uteslutas att den kan komma att påverka samhällsekonomin i stort positivt, t.ex. genom ett minskat antal sjukskrivningar och kortare sjukskrivningsperioder.

Utredningen har även beaktat de övriga samhällsfrågor som anges i 15 § kommittéförordningen, men har inte funnit att förslagen har betydelse i dessa avseenden.

11 Författningskommentar

11.1 Förslag till lag om ändring i brottsbalken

29 kap. 5 §

Vid straffmätningen skall rätten utöver brottets straffvärde i skälig omfattning beakta

1. om den tilltalade till följd av brottet drabbats av allvarlig kroppsskada,
2. om den tilltalade *har deltagit i medling enligt lagen (2000:000) om medling vid ungdomsbrott eller på annat sätt* efter förmåga sökt förebygga eller avhjälpa eller begränsa skadliga verkningar av brottet,
3. om den tilltalade frivilligt angett sig,
4. om den tilltalade förorsakas men genom att han på grund av brottet utvisas ur riket,
5. om den tilltalade till följd av brottet drabbats av eller om det finns grundad anledning anta att han kommer att drabbas av avskedande eller uppsägning från anställning eller av annat hinder eller synnerlig svårighet i yrkes- eller näringsutövning,
6. om den tilltalade till följd av hög ålder eller dålig hälsa skulle drabbas oskäligt hårt av ett straff utmätt efter brottets straffvärde,
7. om en i förhållande till brottets art ovanligt lång tid förflutit sedan brottet begicks eller
8. om någon annan omständighet föreligger som påkallar att den tilltalade får ett lägre straff än brottets straffvärde motiverar.

Föreligger omständighet som avses i första stycket, får rätten, om särskilda skäl påkallar det, döma till lindrigare straff än som är föreskrivet för brottet.

I paragrafen har gjorts ett tillägg innefattande att domstolen vid straffmätningen utöver brottets straffvärde i skälig omfattning skall beakta att den tilltalade har deltagit i medling enligt den föreslagna lagen om medling vid ungdomsbrott. Av hänvisningen i 30 kap. 4 § brottsbalken till denna paragraf framgår att domstolen även vid valet av

påföljd skall beakta att den tilltalade har deltagit i sådan medling. Att den unge har deltagit i ett medlingsförfarande bör således regelmässigt beaktas av domstolen vid både påföljdsval och straffmätning. Att bestämmelsen har tillämpats bör också framgå av domskälen.

För att medlingen skall beaktas av domstolen bör det inte krävas att ett avtal har träffats mellan parterna. Det är tillräckligt att den unge har deltagit i ett medlingsförfarande och därigenom försökt ställa till rätta. Om det har träffats ett medlingsavtal med förpliktelser för den unge, bör detta dock få större betydelse vid påföljdsvalet och straffmätningen än om den unge endast deltagit i förfarandet.

Ingen ändring förslås i bestämmelsen om att domstolen skall beakta om den unge på annat sätt än genom medling efter förmåga har sökt förebygga eller avhjälpa eller begränsa skadliga verkningar av brottet.

Även i de fall det är aktuellt för åklagaren att utfärda strafföreläggande skall hänsyn tas till att medling har skett om gärningsmannen är under 18 år. Detta framgår av 48 kap. 4 § första stycket rättegångsbalken och 15 § LUL.

Frågan om hur domstolen bör beakta att den unge har deltagit i medling har behandlats av utredningen i avsnitt 9.7.5.

11.2 Förslag till lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

4 §

En förundersökning mot den som inte har fyllt 18 år och som gäller brott för vilket det är föreskrivet fängelse i mer än sex månader skall bedrivas med särskild skyndsamhet. Förundersökningen skall avslutas och beslut i åtalsfrågan fattas så snart det kan ske och senast inom sex veckor från dagen för delgivning av brottsmisstanke enligt 23 kap. 18 § första stycket rättegångsbalken. Tidsfristen får överskridas endast om det är nödvändigt med hänsyn till utredningens beskaffenhet eller andra särskilda omständigheter *eller om den misstänkte skall delta i medling enligt lagen (2000:000) om medling vid ungdomsbrott.*

Enligt paragrafen skall, när det gäller ungdomar under 18 år som misstänks för brott för vilket det är föreskrivet fängelse i mer än sex månader, förundersökningen vara avslutad och beslut i åtalsfrågan fattat senast inom sex veckor från dagen för delgivning av brottsmisstanke. Utredningens förslag innebär att denna tidsfrist får över-

skridas om den misstänkte skall delta i medling enligt den föreslagna lagen om medling vid ungdomsbrott.

Även om ett medlingsförfarande skall ske skyndsamt (se kommentaren till 7 § den föreslagna lagen om medling vid ungdomsbrott) torde det inte sällan bli svårt att hålla den föreskrivna sexveckorsfristen om förfarandet skall kunna genomföras. Åklagaren bör i dessa fall medge förlängning av tidsfristen så att medlingsförfarandet hinner avslutas. På så sätt kan åklagaren beakta medlingen vid sin prövning av åtalsfrågan (se nedan under kommentaren till 17 § LUL).

Utredningen har redovisat skälen till förslaget i avsnitt 9.7.4.

4 a §

Den misstänkte skall i samband med förhör tillfrågas om han eller hon vill delta i medling enligt lagen (2000:000) om medling vid ungdomsbrott, om det inte bedöms olämpligt.

Paragrafen är ny och innebär att den misstänkte i samband med förhör skall tillfrågas om han eller hon vill delta i medling om detta inte bedöms olämpligt. Utredningen har behandlat frågan i avsnitt 9.9.6.

I första hand torde det bli polisen som framför förfrågan om medling. I de fall någon representant för socialtjänsten är närvarande kan det dock vara lämpligt att det är denne som tar upp frågan om medling. En förutsättning för att den unge skall tillfrågas är att förutsättningarna enligt den föreslagna lagen om medling vid ungdomsbrott är uppfyllda. I detta skede är det framför allt fråga om den unge har erkänt brottet eller i vart fall tagit på sig skuld för de huvudsakliga delarna av brottet. Vidare bör det vara fråga om ett brott som lämpar sig för medling (se avsnitt 9.9.3 och kommentaren till 5 § den föreslagna lagen om medling vid ungdomsbrott). Både ungdomar under och över 18 år omfattas av bestämmelsen. Den unges inställning i frågan bör dokumenteras i förundersökningsprotokollet. Har den unge tillfrågats skall detta och hans inställning till medling framgå av den underrättelse som polisen skall skicka till socialtjänsten i de fall någon som är under 18 år är skäligen misstänkt för ett brott på vilket fängelse kan följa (se kommentaren till 6 § LUL).

Den unge skall tillfrågas om det inte bedöms olämpligt. Utredningen har i avsnitt 9.9.3 och i kommentaren till 5 § den föreslagna lagen om medling vid ungdomsbrott tagit upp frågan om vilka brott som generellt kan anses vara mindre lämpliga för medling. I dessa fall bör polisen normalt avstå från att aktualisera frågan om

medling. Utredningen återkommer till denna fråga i kommentaren till 6 § i den föreslagna lagen om medling vid ungdomsbrott.

6 §

Om någon som inte har fyllt arton år är skäligen misstänkt för ett brott på vilket fängelse kan följa, skall socialnämnden genast underrättas. *Av underrättelsen skall framgå om den misstänkte har tillfrågats om han eller hon vill delta i medling enligt lagen (2000:000) om medling vid ungdomsbrott samt den misstänktes inställning till deltagande.*

Förslaget innebär att det skall framgå av polisens underrättelse till socialnämnden om att någon som är under 18 år är skäligen misstänkt för brott på vilket fängelse kan följa om den unge har tillfrågats om han eller hon vill delta i medling samt den unges inställning till deltagande. Som framgår av den föreslagna bestämmelsen i 4 a § LUL skall polisen som huvudregel tillfråga den unge om han eller hon vill delta i medling. Genom underrättelsen till socialnämnden får socialtjänsten på ett snabbt och enkelt sätt kännedom om frågan om medling har aktualiserats och kan i aktuella fall påbörja ett medlingsförfarande. För att handläggningen skall kunna ske snabbt är det väsentligt att socialtjänsten i sin tur underrättar medlingsverksamheten i de fall denna är organiserad som en mer fristående gren av socialtjänsten. Även i övrigt är det viktigt att underrättelsen verkligen når rätt person så att medling kan komma till stånd.

De gärningsmän som omfattas av den föreslagna regleringen är åldersgruppen 15–17 år, vilken är den åldersgrupp som utredningen anser främst bör komma i fråga för medling. För ungdomar över 18 år och för barn under 15 år gäller andra handläggningsregler, vilket innebär att dessa fall får komma till medlingsverksamhetens kännedom på annat sätt.

Vidare omfattar bestämmelsen brott där fängelse ingår i straffskalan, vilket det gör i de allra flesta fall. I de undantagsfall då medling kan vara aktuell vid brott som endast har böter i straffskalan bör polisen se till att socialtjänsten underrättas. Utredningen anser inte att det krävs att dessa undantagsfall, som vid t.ex. hemfridsbrott och åverkan, regleras i författning.

Frågan har behandlats av utredningen i avsnitt 9.9.6.

11 §

I fråga om den som misstänks för att ha begått brott innan han fyllt arton år skall åklagaren, innan han fattar beslut i åtalsfrågan, inhämta yttrande från socialnämnden i den kommun som enligt socialtjänstlagen (1980:620) har ansvaret för den unge, om denne har erkänt gärningen eller det annars finns skäligen misstanke att han har begått brottet. Yttrande behöver inte inhämtas om brottet är ringa, om det är uppenbart att det finns förutsättningar för åtalsunderlåtelse eller om det annars är obehövligt. *Om det bedöms lämpligt skall åklagaren i sin begäran om yttrande ange att förutsättningarna för medling enligt lagen (2000:000) om medling vid ungdomsbrott skall undersökas.*

Ett yttrande enligt första stycket skall innehålla en redogörelse för vilka åtgärder som nämnden tidigare har vidtagit i fråga om den unge samt en plan för de åtgärder som nämnden avser att vidta, varvid arten, omfattningen och varaktigheten av åtgärderna skall framgå. Yttrandet skall, om åklagaren begär det eller om nämnden finner det nödvändigt, även innehålla en redogörelse för den unges personliga utveckling och hans levnadsomständigheter i övrigt.

Nämnden skall även utan samband med yttrande lämna åklagaren de upplysningar som denne begär i fråga om den unge.

Den föreslagna bestämmelsen innebär att åklagaren i samband med att yttrande från socialnämnden begärs in anger att förutsättningarna för medling skall undersökas. Frågan har behandlats av utredningen i avsnitt 9.9.6.

Bestämmelsen blir aktuell främst i de fall ett medlingsförfarande inte har aktualiserats tidigare under förundersökningen. Åklagaren får här göra en bedömning av om det kan vara lämpligt med medling i det enskilda fallet. Om förutsättningarna för medling enligt den föreslagna lagen om medling vid ungdomsbrott är uppfyllda, bör det normalt anses lämpligt att socialtjänsten gör en sådan undersökning. Det kan emellertid av handlingarna i ärendet framgå att det inte är lämpligt med medling. En sådan situation kan vara att målsäganden är rädd för gärningsmannen och inte vill träffa denne eller att den unge klart uttalat att han inte vill delta i medling. Har ett medlingsförfarande redan påbörjats eller avbrutits av något skäl, finns det inte anledning för åklagaren att på nytt aktualisera frågan om medling.

Åklagaren behöver inte inhämta yttrande om brottet är ringa, om det är uppenbart att det finns förutsättningar för åtalsunderlåtelse eller om det annars är obehövligt. Det finns dock inget som hindrar att åklagaren i dessa fall på annat sätt, t.ex. genom att ta kontakt med medlingsverksamheten, aktualiserar frågan om medling. Man kan tänka sig situationer där en bakomliggande konflikt mellan parterna gör att medling framstår som en lämplig åtgärd. En annan situation kan vara

att brottsoffret uttryckt önskemål om medling. Även gärningsmannen kan ha uttalat att han vill göra rätt för sig och be brottsoffret om ursäkt.

Även i de situationer åklagaren anser att åtal skall väckas oavsett om medling sker eller inte, kan det många gånger vara av värde att ett medlingsförfarande sker. I dessa fall begär dock åklagaren normalt in yttrande och frågan om medling blir på så sätt aktualiserad.

17 §

Åtalsunderlåtelse får beslutas, om den unge blir föremål för sådan åtgärd som anges nedan och det med skäl kan antas att därigenom vidtas vad som är lämpligast för den unge:

1. vård eller annan åtgärd enligt socialtjänstlagen (1980:620),
2. vård eller annan åtgärd enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga,
3. annan åtgärd som innebär att den unge får hjälp eller stöd, *eller*
4. *medling enligt lagen (2000:000) om medling vid ungdomsbrott.*

Åtalsunderlåtelse får också beslutas, om det är uppenbart att brottet har skett av okynne eller förhastande.

Vid bedömningen av om åtalsunderlåtelse skall meddelas skall åklagaren utöver vad som följer av första och andra styckena särskilt beakta den unges vilja att ersätta målsäganden för skada som uppkommit genom brottet, att avhjälpa eller begränsa skadan eller att på annat sätt gottgöra målsäganden.

Åtalsunderlåtelse får inte beslutas, om något väsentligt allmänt eller enskilt intresse därigenom åsidosätts. Vid bedömningen av om något väsentligt allmänt intresse åsidosätts skall särskilt beaktas om den unge tidigare har gjort sig skyldig till brott.

För att främja användandet av medling vid ungdomsbrott för straffmyndiga ungdomar under 18 år föreslår utredningen att den omständigheten att den unge har deltagit i medling skall utgöra en särskild grund för åtalsunderlåtelse. Utredningen har behandlat frågan i avsnitt 9.7.4.

I och för sig kan den omständigheten att den unge deltar i medling rymmas inom grunden för åtalsunderlåtelse enligt första punkten, eftersom det är en åtgärd som socialtjänsten vidtar. Utredningen anser emellertid att det är väsentligt att det klart av författningstexten framgår att medling är en särskild grund för åtalsunderlåtelse.

För att medling skall beaktas vid prövningen av åtalsfrågan skall den unge ha deltagit i förfarandet. Det är således inte tillräckligt att medling planeras. Om detta innebär att sexveckorsfristen i 4 § LUL inte kan hållas, bör åklagaren med stöd av det föreslagna tillägget till samma paragraf medge att tidsfristen överskrids. Det finns inte något

krav på att den unge har uppfyllt ett träffat medlingsavtal innan åklagaren fattar beslut i åtalsfrågan, utan det är genomförandet av själva medlingsförfarandet som är avgörande. Om den unge inte uppfyller ett medlingsavtal har åklagaren möjlighet att återkalla ett beslut om åtalsunderlåtelse (se nedan under kommentaren till 22 § LUL).

För att medlingen skall beaktas vid prövningen av åtalsfrågan bör det således inte krävas att ett avtal har träffats mellan parterna. Det är tillräckligt att den unge har deltagit i medlingsförfarandet och därigenom försökt ställa till rätta. Om det har träffats ett medlingsavtal med förpliktelser för den unge, bör detta dock få större betydelse vid prövningen av åtalsfrågan än om den unge endast deltagit i förfarandet. Även den unges inställning till att göra rätt för sig skall givetvis beaktas (jfr 17 § tredje stycket LUL).

Vilken betydelse en genomförd medling får vid prövningen av åtalsfrågan i det enskilda fallet är svårt att ange generellt. Åklagaren får göra en helhetsbedömning i varje särskilt fall. Vidare bör Riksåklagaren genom nya allmänna råd ge anvisningar om den närmare tillämpningen av bestämmelsen. Att den unge har deltagit i medling bör dock få betydligt större betydelse än enbart hans vilja att göra rätt för sig. Medling bör i många fall av inte alltför allvarlig brottslighet och då det inte är fråga om återfall i brott medföra att den unge erhåller åtalsunderlåtelse.

22 §

Den som får åtalsunderlåtelse enligt 17 § skall iaktta skötsamhet.

Ett beslut om åtalsunderlåtelse får återkallas, om särskilda omständigheter föranleder det. Vid bedömningen av om återkallelse skall ske skall särskilt beaktas om den unge har återfallit i brott inom sex månader från beslutet om åtalsunderlåtelse *eller om den unge inte har uppfyllt ett avtal som träffats vid medling enligt lagen (2000:000) om medling vid ungdomsbrott.*

Förslaget innebär att det tydliggörs att åklagaren vid bedömningen om en meddelad åtalsunderlåtelse skall återkallas särskilt skall beakta om den unge inte har uppfyllt ett träffat medlingsavtal. Utredningen har behandlat frågan i avsnitt 9.7.4. I regel bör återkallelse ske i sådana fall, i vart fall om det står klart att åtalsunderlåtenheten har meddelats därför att medling har ägt rum. Är det fråga om en mindre avvikelse från avtalet eller om avvikelsen av någon anledning framstår som ursäktlig kan åklagaren dock underlåta att återkalla det tidigare beslutet

om åtalsunderlåtelse. Åklagaren får således göra en bedömning i det enskilda fallet om beslutet om åtalsunderlåtelse bör återkallas.

Som framgår av kommentaren till 11 § den föreslagna lagen om medling vid ungdomsbrott skall åklagaren genast underrättas om det förhållandet att den unge inte har uppfyllt medlingsavtalet om det inte är uppenbart obehövt.

11.3 Förslag till lag om ändring i socialtjänstlagen (1980:620)

12 b §

Kommunen skall sörja för att unga lagöverträdare och deras målsägande kan erbjudas medling enligt lagen (2000:000) om medling vid ungdomsbrott.

Bestämmelsen innebär att det åligger kommunen att ha medlingsverksamhet för unga lagöverträdare. Utredningen har behandlat frågan i avsnitt 9.8.

Medlingsverksamheten skall organiseras inom den kommunala socialtjänsten. En sådan verksamhet ligger väl i linje med socialtjänstens övriga verksamhet för unga lagöverträdare.

Av skäl som tidigare har angetts är det inte lämpligt att alltför detaljerat reglera hur verksamheten skall organiseras. Resultaten från försöksverksamheten tyder dock på att en fristående enhet är mest effektiv. I vart fall bör det inom socialtjänsten finnas en person som har det övergripande och samordnande ansvaret för verksamheten.

Det är den kommun som i övrigt enligt socialtjänstlagen har ansvaret för den unge som skall svara för medlingsverksamheten för denne.

Vem som avses med begreppet målsägande är kommenterat nedan under 3 § i den föreslagna lagen om medling vid ungdomsbrott.

När det är fråga om mindre kommuner med låg ungdomsbrottslighet kan det vara lämpligt med ett samarbete kommunerna emellan. Att ett sådant samarbete är möjligt framgår av 4 § tredje stycket socialtjänstlagen.

11.4 Förslag till lag om medling vid ungdomsbrott

1 §

Denna lag gäller sådan medlingsverksamhet för unga lagöverträdare som kommunens socialtjänst enligt 12 b § socialtjänstlagen (1980:620) skall sörja för.

Paragrafen anger endast vilken medlingsverksamhet lagen avser, nämligen den som kommunen enligt den föreslagna bestämmelsen i 12 b § socialtjänstlagen skall sörja för.

Frågan har behandlats av utredningen i avsnitt 9.8.

2 §

Medling skall avse unga lagöverträdare som avses i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare. För medling med barn under tolv år krävs synnerliga skäl.

I paragrafen anges vilken åldersgrupp som lagen omfattar, dvs. ungdomar som inte har fyllt 21 år. Utredningen har behandlat frågan i avsnitt 9.9.2. Flera av de förslag som utredningen lämnar om handläggningen av medlingsärenden och möjligheten att beakta medling i rättssystemet är hänförliga till ålderskategorin 15–17 år. Medlingsverksamheten kommer därför främst att vara inriktad på ungdomar som både vid gärningstillfället och under brottsutredningen är 15–17 år. Det är också för denna åldersgrupp som medling framstår som lämpligast. Emellertid är det fullt möjligt med medling även när det gäller gärningsmän som fyllt 18 men inte 21 år. Även för icke straffmyndiga, dvs. barn under 15 år, kan medling ske i syfte att vara en behandlingsåtgärd inom socialtjänsten. För att medling skall vara aktuell i sistnämnda fall måste dock barnet ha uppnått en tillräcklig ålder och mognad för att kunna förstå medlingsförfarandet.

Andra meningen innehåller en specialreglering för barn under tolv år. För dessa barn är medling aktuell endast om det föreligger synnerliga skäl. Sådana skäl kan föreligga om även brottsoffret är ett barn och parterna har en konfliktfylld relation, t.ex. i skolan, som behöver lösas. Vårdnadshavarnas inställning är givetvis av stor betydelse.

Någon reglering som anger begränsningar för brottsoffrets ålder finns inte. Emellertid bör försiktighet iaktas när det gäller de yngre

offren. På samma sätt som gäller för gärningsmän bör medling aktualiseras endast om det föreligger synnerliga skäl när brottsoffret inte har fyllt tolv år.

3 §

Medling skall syfta till att den unge lagöverträdaren får ökad insikt om brottets konsekvenser och målsäganden ges möjlighet att bearbeta sina upplevelser genom att gärningsmannen och målsäganden möts inför en opartisk medlare. Vid mötet skall gärningsmannen ges möjlighet att be om ursäkt för sitt handlande och målsäganden ges möjlighet att kräva gottgörelse.

Paragrafen anger vilka syften medlingen skall ha och huvudinriktningen för medlingsmötet. Frågorna har behandlats av utredningen bland annat i avsnitt 9.9.1 och 9.9.7.

Medlingen har två huvudsyften vilka båda är lika viktiga. Det ena är att den unge skall få en ökad insikt om brottets konsekvenser. Det andra huvudsyftet är att målsäganden, dvs. brottsoffret, skall ges möjlighet att bearbeta sina upplevelser av brottet. Inte sällan kan dock ett av dessa huvudsyften vara det mest framträdande beroende på omständigheterna i det enskilda fallet. Vikten av att medlaren skall vara opartisk och tillvarata båda parternas intressen behandlas nedan i kommentaren till 9 §.

Begreppet målsägande finns definierat i 20 kap. 8 § fjärde stycket rättegångsbalken som ”den, mot vilken brott är begånget eller som därav blivit förnärmat eller lidit skada”. Med målsägande enligt lagen avses endast målsäganden personligen. Eventuella successorer, t.ex. försäkringsbolag som genom försäkringsavtal har övertagit målsägandens skadeståndsanspråk, omfattas således inte.

Paragrafens andra mening anger huvudinriktningen för medlingsmötet. Det väsentliga vid detta är att gärningsmannen får möjlighet att be om ursäkt för sitt handlande och att brottsoffret får en möjlighet att kräva gottgörelse. Som utredningen tidigare framhållit bör det inte utgöra ett krav att det verkligen träffas ett avtal mellan parterna. Vad resultatet av medlingen blir är beroende av bland annat vilken typ av brott medlingen avser, brottsoffrets eventuella krav samt gärningsmannens möjligheter och inställning.

Som utredningen uttalat i avsnitt 9.9.11 bör s.k. indirekt medling, som innebär att parterna inte träffas personligen utan att deras synpunkter i stället vidarebefordras av medlaren, komma i fråga endast undantagsvis. Målsättningen för medlingen skall vara att parterna träffas. När ett medlingsförfarande inleds är det emellertid svårt att

avgöra om ett medlingsmöte verkligen kommer att ske. Lagen blir således tillämplig även vid s.k. indirekt medling.

För att ge medling som metod utrymme att utvecklas är en närmare reglering av formerna för medlingsmötet inte lämplig. I avsnitt 9.9.7 ges dock vissa rekommendationer.

4 §

Medling skall vara frivillig för både gärningsman och målsägande.

I paragrafen anges att medlingen skall var frivillig för både gärningsmannen och brottsoffret. Utredningen har behandlat frågan om vikten av frivillighet i bland annat avsnitt 9.9.1. Varken gärningsmannen eller brottsoffret skall utsättas för påtryckningar att delta i ett medlingsförfarande. Särskilt viktigt är detta när det gäller brottsoffret. Det är väsentligt att båda parter redan i samband med att frågan om medling aktualiseras får klart för sig att ett deltagande är frivilligt.

Det finns inget som hindrar att gärningsmannen upplyses om de fördelar medlingen kan innebära för honom när det gäller möjligheten att meddelas åtalsunderlåtelse eller få viss strafflindring. Emellertid bör informationen om medlingen även, och kanske i första hand, vara inriktad på de mer personliga aspekterna av medlingen, dvs. att den unge kan få möjlighet att ställa till rätta och be om ursäkt.

För att undvika risken att brottsoffret ställer upp trots att han eller hon egentligen inte vill det, bör det i de inledande kontakterna framhållas de fördelar som ett medlingsförfarande kan innebära för offret. Som exempel kan nämnas att det kan vara ett bra sätt att bearbeta brottet och en möjlighet att få svar från gärningsmannen på olika frågor som uppkommit i anledning av brottet.

5 §

För att ett ärende skall kunna anmälas till medling krävs att brottet är anmält till polisen samt att gärningsmannen påtagit sig skuld och samtyckt till medling.

I paragrafen anges de grundläggande förutsättningar som skall vara uppfyllda för att ett ärende om ungdomsbrott skall anmälas till medling. För det första skall brottet i fråga vara anmält till polisen. Vidare skall den unge ha erkänt brottet eller i vart fall ha tagit på sig det huvudsakliga ansvaret för brottet. Den unge skall slutligen också ha

samtyckt till medling. För att ett medlingsförfarande sedan skall kunna genomföras krävs självfallet att även brottsoffret samtycker till medling. Utredningen har dock ansett det mer lämpligt att företrädare för medlingsverksamheten frågar brottsoffret om denne vill medverka (se avsnitt 9.9.6), varför brottsoffrets samtycke inte utgör en förutsättning för att ett ärende anmäls till medling.

Frågan om vilka brott som kan överlämnas till medling har utredningen behandlat i avsnitt 9.9.3. Inga brott är enligt lagen uteslutna från medling. Emellertid finns det vissa brott där medling normalt inte är lämplig, t.ex. vid s.k. brottsofferlösa brott och sexualbrott. Vid allvarliga och integritetskränkande brott bör speciell hänsyn tas till brottsoffret. I dessa fall bör man avstå från att ta upp frågan om medling med offret, eftersom detta kan upplevas som en ytterligare kränkning. Om brottsoffret själv på något sätt uttrycker önskemål om medling är det givetvis inget som hindrar ett medlingsförfarande.

Utvärderingen av försöksverksamheten har visat att medlingen upplevts som mer positiv vid brott som har riktat sig mot en privatperson än när det gällt brott riktade mot juridiska personer. I förstnämnda fall, särskilt vid något mer allvarliga brott, torde medlingen få en mer brottsofferorienterad prägel. Medling kan dock ha en viktig funktion även vid brott mot juridiska personer.

Medling vid butiksnatterier kan vara en lämplig åtgärd. Eftersom brottsoffret i dessa fall många gånger inte behöver en så omfattande förberedelse kan medlingsförfarandet genomföras något förenklat. Det samma gäller vid andra lindrigare brott mot juridiska personer.

En annan fråga är om och i så fall i vilka fall medling kan vara aktuell när den unge har återfallit i brott (se avsnitt 9.9.4). Om medling kan komma i fråga vid återfall får bedömas i det enskilda fallet. Görs bedömningen att medling kan ha positiva effekter för den unge och/eller för brottsoffret bör medling kunna komma i fråga även vid återfall. Detta gäller även om den unge tidigare har deltagit i medling. Om gärningsmannen har varit med om medling tidigare och inte fullföljt det avtal som då träffades, bör dock medling vid återfall normalt vara utesluten. Att brottsoffret uttryckt önskemål om medling kan vara ett skäl till att medling genomförs i annars tveksamma fall.

6 §

Ett ärende kan anmälas till medling av polis, åklagare, socialtjänst eller domstol.

Paragrafen anger vilken instans som kan anmäla ett ärende till medling. Utredningen har behandlat frågan i avsnitt 9.9.6.

Med att anmäla ett ärende till medling avses att frågan aktualiseras för socialtjänsten och således även för medlingsverksamheten. Detta ger verksamheten ett incitament till att undersöka om det finns förutsättningar att genomföra ett medlingsförfarande.

Som kommenterats under den föreslagna 4 a § LUL skall polisen, under förutsättning att det inte bedöms olämpligt, tillfråga den unge i samband med förhör om han eller hon vill delta i medling. Vidare skall polisen enligt det tillägg som föreslås i 6 § LUL i underrättelsen till socialnämnden ange om den unge har tillfrågats och dennes inställning till ett deltagande. Det är inte någon förutsättning för medling att polisen har tillfrågat den unge om inställningen – det står socialtjänsten fritt att på eget initiativ ta upp frågan om medling. Inte heller är socialtjänsten formellt skyldig att inleda ett medlingsförfarande om frågan har aktualiserats av polisen.

Som nämnts ovan skall polisen enligt utredningens förslag tillfråga den unge om det inte bedöms olämpligt. Polisen kan i de fall det framstår som tveksamt om frågan om medling bör tas upp med den unge kontrollera med förundersökningsledaren, vanligen en åklagare, om medling skall aktualiseras i samband med förhöret. En sådan kontroll kan vara motiverad om det är fråga om ett allvarligare brott eller om den unge inte fullt ut har erkänt gärningen.

Även åklagaren förslås kunna anmäla ett ärende till medling, om det bedöms lämpligt. Anmälan går i detta fall normalt till på så sätt att åklagaren i samband med att han begär in yttrande från socialnämnden enligt 11 § LUL anger i sin begäran att förutsättningarna för medling skall undersökas. Detta torde främst komma i fråga om medling inte uppmärksammas av polisen tidigare under förundersökningen.

Socialtjänsten har också möjlighet att initiera medling även om polis eller åklagare inte har aktualiserat frågan. Under socialtjänstens arbete kan det framkomma omständigheter som gör att medling framstår som en lämplig åtgärd. Det bör påpekas att det i dessa fall är väsentligt att, i de fall ärendet handläggs även av en annan instans, denna underrättas om det eventuella medlingsförfarandet (jfr nedan under kommentaren till 8 §).

Medling kan slutligen initieras av domstolen. Detta torde bli aktuellt endast i undantagsfall och då främst i samband med att domstolen inhämtar yttrande från socialnämnden.

7 §

Medlingsförfarandet skall genomföras skyndsamt. Både gärningsman och målsägande skall informeras om vad förfarandet innebär och på annat sätt förberedas i erforderlig omfattning.

Paragrafens första mening anger att medlingsförfarandet skall ske skyndsamt. Vikten av att ungdomsmål handläggs snabbt och att ett medlingsförfarande sker skyndsamt har behandlats i avsnitt 9.7.4 och 9.9.5. Att medlingsförfarandet sker skyndsamt är särskilt viktigt om det sker före den rättsliga prövningen. I de fall medling blir aktuell efter en avslutad rättsprocess är skyndsamhetskravet inte lika framträdande.

Det är väsentligt att parterna får tillräcklig information om vad förfarandet innebär och förbereds på ett lämpligt sätt, vilket anges i paragrafens andra mening. Vikten av att parterna förbereds på ett adekvat sätt har utredningen tagit upp i avsnitt 9.9.6 och 9.9.7. Information om förfarandet bör ges både skriftligen och muntligen. S.k. förmöten kan i många fall vara viktiga att hålla för att förbereda parterna. I vart fall vid något allvarigare brott bör medlaren träffa de båda parterna och eventuella vårdnadshavare enskilt innan det är aktuellt med ett medlingsmöte. Vid ett sådant förmöte finns det tillfälle både att ge parterna den information som kan behövas och att få dem att känna sig tryggare inför själva medlingen.

8 §

Den myndighet som anmält ärendet skall genast skriftligen underrättas om att ett medlingsförfarande skall inledas och om resultatet efter avslutad medling eller om att förutsättningar för medling saknas. Denna myndighet skall i förekommande fall underrätta den myndighet som handlägger ärendet.

Paragrafen anger att den instans som har initierat medlingen genast skriftligen skall underrättas om att ett medlingsförfarande skall inledas och medlingens resultat eller om det saknas förutsättningar för medling. För främst polis och åklagare är det väsentligt att få veta om ett medlingsförfarande skall inledas, eftersom det för handläggning av ungdomsmål gäller ett skyndsamhetskrav och i många fall en tidsfrist inom vilken beslut i åtalsfrågan skall vara fattat. Det är också viktigt att den instans som handlägger ärendet får veta vad medlingsförfarandet resulterat i. Detta gäller kanske särskilt åklagaren och domstolen som vid sin prövning på olika sätt skall beakta medlingen. Om ett medlingsförfarande inleds kommer det således att utgå två

underrättelser. Saknas förutsättningar för medling krävs endast en underrättelse.

Om det inte är den initierande myndigheten som längre handlägger ärendet när underrättelsen inkommer, skall den myndigheten i sin tur underrätta den myndighet som handlägger ärendet. Ett exempel kan vara att polisen har lämnat fallet till medling, men det handläggs vid åklagarmyndigheten när medlingen har avslutats.

Utredningen har behandlat frågan om denna underrättelseskyldighet i avsnitt 9.9.8.

9 §

Medlaren skall bevaka att båda parter intressen tillgodoses. Medlaren får inte obehörigen yppa vad som har förekommit under medlingsförfarandet.

I paragrafens första mening anges att medlaren skall vara opartisk och hjälpa båda parter i den utsträckning som det behövs. Detta är en grundläggande utgångspunkt för medlingsverksamheten. Medlaren skall se till att ingen av parterna får alltför stort övertag vid medlingsmötet utan att båda parter kan komma till tals och ge sin syn på det inträffade.

Medlaren bör vara särskilt uppmärksam på att brottsoffret under förfarandet inte utsätts för någon ytterligare kränkning.

Paragrafens andra mening innehåller en erinran om att en medlare inte obehörigen får yppa vad som har förekommit under medlingsförfarandet. Den sekretess som gäller för socialtjänstens verksamhet regleras i 7 kap. 4 § sekretesslagen (1980:100) och medlingsverksamheten omfattas av denna. Även om medlaren är lekman gäller socialtjänstsekretessen (jfr 1 kap. 6 § samma lag). Frågan om medlarnas tystnadsplikt har utredningen behandlat i avsnitt 9.9.9.

10 §

Vårdnadshavare till både gärningsman och målsägande skall beredas tillfälle att närvara vid medlingsmötet, om det inte finns särskilda skäl mot det.

Paragrafen innebär att båda parter vårdnadshavare skall ges tillfälle att medverka vid medlingsmötet, om det inte finns särskilda skäl mot det. Frågan har behandlats av utredningen i avsnitt 9.9.7. Enligt utredningen är det väsentligt att vårdnadshavarna till både gärningsmän och brottsoffer medverkar vid medlingen.

Vid bedömningen av om det finns särskilda skäl mot att vårdnadshavare skall medverka, bör liknande hänsyn tas som vid bedömningen av om dessa skall underrättas och kallas till polisförhör med den unge gärningsmannen (se 5 § LUL och prop. 1994/95:12 s. 64 f.). Det bör således finnas starka skäl för att gå med på den unges önskan att slippa vårdnadshavares närvaro. Om den unge har svårt att prata när vårdnadshavarna är närvarande, kan det vara lämpligt att de får lämna rummet, i vart fall tillfälligt. Om vårdnadshavarna på något sätt stör mötet, kan det också vara lämpligt att de får vänta utanför.

11 §

Om det framkommer att gärningsmannen inte uppfyller ett avtal som har träffats mellan denne och målsäganden, skall åklagaren genast underrättas om detta om det inte är uppenbart obehövligt.

Paragrafen anger att åklagaren genast skall underrättas om det framkommer att ett medlingsavtal som har träffats inte uppfyllts av den unge. Frågan har behandlats i avsnitt 9.9.8. Som utredningen tidigare har anfört bör medlingsverksamheten kontrollera att medlingsavtalet uppfylls, lämpligen genom en kontakt med brottsoffret. Vem som bör utföra kontrollen beror på hur socialtjänsten har organiserat sin medlingsverksamhet.

Åklagaren skall genast underrättas om den unge inte fullföljer avtalet. På så sätt kan han göra en prövning av om ett beslut om åtalsunderlåtelse skall återkallas enligt 22 § andra stycket LUL. I detta sammanhang kan nämnas att det i 65 a § socialtjänstlagen (1980:620) föreskrivs en underrättelseskyldighet för socialnämnden gentemot åklagaren för de fall den unge i dom har överlämnats till vård inom socialtjänsten och vården eller de andra åtgärder som redovisats i vårdplanen inte kommer till stånd. Underrättelseskyldigheten gäller även i fall då den unge bryter mot en föreskrift som har meddelats med stöd av 31 kap. 1 § tredje stycket brottsbalken. Om medling har ingått i vårdplanen eller om domstolen har meddelat en föreskrift om medling, kan åklagaren i dessa fall enligt 38 kap. 2 § brottsbalken vid domstolen ansöka om att överlämnandepåföljden skall undanröjas.

Underrättelse enligt paragrafen behöver inte ske om det är uppenbart obehövligt. Med detta avses att den unge avvikit från avtalet i liten grad eller att hans handlande annars framstår som ursäktligt.

Även om det inte finns anledning för åklagaren att vidta någon åtgärd på grund av att den unge har brustit i fullgörandet av avtalet kan underrättelsen vara av värde. Som utredningen tidigare har uttalat (se

avsnitt 9.9.4 och under kommentaren till 5 §) bör vid återfall i brott medling normalt vara utesluten om den unge tidigare har deltagit i medling och inte fullföljt medlingsavtalet. Genom underrättelsen får åklagaren kännedom om att den unge inte uppfyllt avtalet och kan således beakta detta vid ett eventuellt återfall.

12 §

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får utfärda närmare föreskrifter angående tillämpningen av denna lag.

I avsnitt 9.6 och 9.8 har utredningen gjort bedömningen att det inte är lämpligt att alltför detaljerat söka reglera hur medlingsverksamheten skall organiseras och att tiden ännu inte är mogen för att mer i detalj reglera formerna för medlingsverksamheten. Enligt utredningen kan det dock behövas viss ytterligare reglering inom ramen för vad som anges i den föreslagna lagen. Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer bör därför ha möjlighet att i förordning utfärda närmare föreskrifter om lagens tillämpning.

11.5 Författningsändringarnas ikraftträdande m.m.

Med beaktande av att det krävs viss tid för förberedelse för och uppbyggnad av medlingsverksamheten i kommunerna bedömer utredningen att de föreslagna bestämmelserna kan träda i kraft tidigast den 1 april 2002. Även inom Socialstyrelsen torde det behövas tid att bygga upp den kompetens som erfordras liksom för annat förberedelsearbete.

I 2 kap. 10 § regeringsformen föreskrivs att svårare brottspåföljd inte får åläggas för en gärning än den som var föreskriven då gärningen förövades. Även om medling inte är någon ny påföljd bör denna princip vara vägledande. Enligt utredningens mening kommer den samlade reaktionen på ett brott dock inte att bli strängare än tidigare för att medling äger rum. Principen i 2 kap. 10 § regeringsformen uppfylls således även beträffande brott som har begåtts före de nya bestämmelsernas ikraftträdande. De kan därför tillämpas även på brott som har begåtts före ikraftträdandet och några övergångsbestämmelser krävs inte.

Bilaga 1

Kommittédirektiv

Medling för unga lagöverträdare

**Dir.
1998:30**

Beslut vid regeringssammanträde den 16 april 1998.

Sammanfattning av uppdraget

En särskild utredare skall utreda och analysera frågan om medlingens roll i rättssystemet. Utredaren skall i detta sammanhang även belysa frågan om familjerådslag. Utredaren skall – om arbetet ger anledning till det – lämna förslag till sådan lagstiftning som övervägandena leder fram till.

Bakgrund

På flera orter i landet pågår i dag medlingsverksamhet. Med medling avses i detta sammanhang att gärningsman och brottsoffer möts inför en medlare med anledning av ett brott. Medlingsverksamheten har vuxit fram spontant och utan styrning från statsmakterna. De olika projekten bedrivs inom olika organisationer och med delvis olika målsättning. Medlingsverksamhet förekommer bl.a. inom polisen och socialtjänsten och är i första hand inriktad på unga lagöverträdare. Det förekommer också på vissa håll medling inom ramen för den verksamhet som bedrivs av brottsofferjourerna. Det har även tagits initiativ till medlingsverksamhet inom andra frivilligorganisationer och inom näringslivet.

Verksamheten är som regel inriktad på att en uppgörelse i någon form skall uppnås vid mötet mellan gärningsman och brottsoffer. Uppgörelsen kan bestå i att gärningsmannen åtar sig att betala skadestånd till den som blivit utsatt för brottet eller att han på annat sätt gottgör denne. Mötet kan också resultera i att den unge lagöverträdaren

helt enkelt ber brottsoffret om ursäkt. Medling torde bara förekomma vid erkända brott.

Den verksamhet som bedrivs i dag har huvudsakligen varit inriktad på att låta unga lagöverträdare få konfronteras med följderna av sina brott. Det finns också medlingsverksamhet som primärt syftar till att utgöra ett led i rehabiliteringen av offren för brotten. Brottsofferfonden har lämnat ekonomiskt stöd till medlingsverksamhet.

Behovet av en utredning

Ungdomsbrottskommittén behandlade frågan om medling i sitt betänkande Reaktion mot ungdomsbrott (SOU 1993:35). Kommittén konstaterade att man under senare år alltmer har framhållit betydelsen av att ungdomar som begår brott gör rätt för sig och uttalade att starka skäl talar för att unga lagöverträdare bör konfronteras med följderna av sina handlingar och få ta ansvar för dessa. Kommittén definierade medling som en alternativ sanktion som innebär att den unge och offret för brottet träffas inför en tredje person i syfte att få fram ett avtal eller ett s.k. förhandlingsresultat och att detta förfarande äger rum utanför det etablerade rättsväsendet. Ungdomsbrottskommittén framhöll att det hos den unge skapar en medvetenhet om vad brottsligheten innebär för dem som drabbats av den om han direkt konfronteras med den skada som orsakats av brottet.

Ungdomsbrottskommittén avstod från att lämna något förslag till formaliserat medlingsförfarande men uttalade att det finns skäl att undersöka möjligheterna att införa ett medlingsförfarande som en alternativ reaktion i straffsystemet. Kommittén pekade därvid på den medling som finns i Norge och Finland och som förekommer på ett tidigt stadium av det rättsliga förfarandet. Genom att medlingen äger rum i ett tidigt skede av förundersökningen uppnås syftet att man kan undvika ett domstolsförfarande.

Riksåklagaren fick i mars 1994 regeringens uppdrag att kartlägga erfarenheterna av befintliga medlingsprojekt och att utarbeta en eller flera modeller för hur medlingsverksamhet för unga lagöverträdare skulle kunna bedrivas. Resultatet av detta uppdrag redovisades till regeringen i december 1996 (dnr Ju96/4689). Rapporten innehåller en beskrivning av bedrivna medlingsprojekt och ett förslag till modell för medling. Riksåklagaren menade emellertid att medlingsverksamheten bör få utvecklas ytterligare innan statsmakterna lägger fast formerna för en enhetlig medlingsverksamhet. En särskild fråga är enligt Riksåklagaren huruvida medling är förenlig med en av de grundläggande principerna för straffrättskipningen, nämligen att det

allmänna ensamt ansvarar för de sanktioner som följer på brott. Enligt Riksåklagaren kan det mot bakgrund av denna princip finnas motiv för att medlingsinstitutet bör vara ett mer fristående förfarande från den ordinarie brottmålsprocessen.

Riksåklagaren föreslog att regeringen skulle ta initiativ till en vetenskaplig utvärdering av den bedrivna verksamheten och att regeringen skulle ge ett uppdrag åt Kommittén för brottsförebyggande arbete att anordna en rikstäckande fortsatt försöksverksamhet. Något närmare underlag för hur en sådan rikstäckande försöksverksamhet skulle genomföras eller vilken inriktning en sådan försöksverksamhet skulle ha lämnades inte.

Justitieutskottet har i betänkandet 1996/97:JuU12 Ungdomsbrott behandlat frågan om medling. Justitieutskottet uttalade att det enligt utskottets uppfattning finns skäl att försöksvis använda medlingsverksamhet i större omfattning än som sker i dag och att det framstår som överflödigt att avvakta beredningen av Riksåklagarens rapport i denna del. Enligt utskottet bör regeringen genast utarbeta en samordnad och rikstäckande försöksverksamhet med medling och denna försöksverksamhet bör inledas så snart som möjligt.

Riksdagen biföll Justitieutskottets hemställan den 9 april 1997 (rskr. 1996/97:179).

I brottsofferutredningens betänkande BROTTSOFFER Vad har gjorts? Vad bör göras? (SOU 1998:40) har frågan om medling uppmärksamats. Enligt utredningen kan medling kan vara positivt för brottsoffret under förutsättning att han eller hon visas tillbörlig hänsyn.

Frågan om medling har således under en längre tid varit föremål för mångas intresse. Någon genomgripande analys av medlingens funktion och dess betydelse i rättssystemet har dock inte gjorts.

Enligt regeringens mening kan medling vara ett sätt både att göra den unge lagöverträdaren medveten om effekten av sina gärningar och att på ett konstruktivt sätt ge brottsoffret möjlighet att bearbeta sina upplevelser.

Innan det är möjligt att ta ställning till frågan om medlingens roll i framtiden måste ett antal frågor besvaras. En grundläggande fråga är vad som avses med begreppet medling. Andra frågor är i vilken form och i vilken organisation medling bör bedrivas, om verksamheten bör göras enhetlig, vilken betydelse medling skall tillmätas i rättsprocessen och om det finns något behov av en reglering. Man kan tänka sig att medling utgör ett komplement till den traditionella lagföringen, men också att den blir ett alternativ. Regeringen anser därför att det finns skäl att låta frågan om medlingens former, funktion och ställning i rättssystemet bli föremål för en genomgripande analys.

För att ge ett ordentligt underlag för en sådan analys har regeringen i dag gett Brottsförebyggande rådet i uppdrag att inleda en försöksverksamhet med medling för unga lagöverträdare. Brottsförebyggande rådet har också fått i uppdrag att utvärdera försöksverksamheten. Regeringen har vidare gett Kommittén för brottsförebyggande arbete i uppdrag att efter samråd med Brottsförebyggande rådet och den särskilde utredaren välja ut de projekt som skall omfattas av försöksverksamheten samt att fördela medel till dessa projekt.

Medlingens innehåll och funktion

Som redan har nämnts innebär medling att ett möte kommer till stånd inför en opartisk medlare mellan den som har begått ett brott och den som har drabbats av det. Ett sådant möte kan vara värdefullt av flera skäl.

Ett möte mellan brottsoffer och gärningsman kan vara betydelsefullt för den unge lagöverträdaren. Vid ett medlingsmöte får han tillfälle att försöka förklara för brottsoffret varför han har begått brottet och brottsoffret får i sin tur möjlighet att förklara för den unge lagöverträdaren hur han har upplevt det. Genom att den unge lagöverträdaren på detta sätt får konfronteras med följderna av sitt brott kan han komma till insikt om vad det inneburit för den som drabbats av det. En sådan insikt kan leda till att han avhåller sig från att begå brott och verkar på så sätt rehabiliterande och därmed också brottsförebyggande. Den unge lagöverträdaren får vid mötet möjlighet att be den som blivit utsatt för brottet om ursäkt. För brottsoffrets del kan ett möte med gärningsmannen vara ett sätt att kunna bearbeta händelsen och lägga den bakom sig.

Medling mellan gärningsman och brottsoffer kan resultera i en uppgörelse om hur gärningsmannen skall gottgöra offret för brottet, exempelvis genom att åta sig att utföra visst arbete åt denne. Av hänsyn till den som har drabbats av ett brott är det ett viktigt principiellt krav att rättssystemet bidrar till att den som begår brott gör rätt för sig. Det viktigaste medlet för detta är allmänt sett att den som har begått ett brott betalar skadestånd till målsäganden. I många fall kan det emellertid anses vara till fördel om den unge, i stället för att betala skadestånd, genom egna insatser hjälper till att reparera det som har blivit skadat eller på annat sätt ställer till rätta efter brottet.

Att låta unga lagöverträdare och brottsoffer delta i medling kan således vara positivt för båda parter.

Som tidigare har nämnts bedrivs i dag medlingsverksamheten inom olika myndigheter och organisationer som har olika verksamhetsmål.

Det förekommer skillnader när det gäller vem som tar initiativ till medling liksom i vilket skede av den rättsliga processen frågan om medling aktualiseras. I vissa projekt är det tjänstemän som genomför medlingen, i andra projekt är det lekmän. Det är inte möjligt att ge någon enhetlig beskrivning av den medlingsverksamhet som bedrivs i dag.

I detta sammanhang bör även familjerådslag nämnas. Familjerådslag kan beskrivas som ett möte vid vilket den unges familj och andra närstående till familjen samlas för att diskutera och göra en plan för hur den unge skall få ordning på sitt liv. Till rådslaget bjuds även offret för brottet in. Vid mötet ställs den unge till svars för sina handlingar och uppmantras att ta ansvar för sitt beteende dels genom att be brottsoffret om ursäkt och erbjuda gottgörelse, dels genom att delta i diskussionen och besluten om sin framtid. Det viktigaste inslaget vid familjerådslaget är familjens enskilda överläggning. Utan inblandning från utomstående diskuterar den unge, hans familj, släkt och vänner och fattar beslut om en handlingsplan för den unges framtid.

I september 1997 fick Svenska kommunförbundet i uppdrag av Kommittén för brottsförebyggande arbete att genomföra ett projekt med familjerådslag för unga brottslingar. Målen för projektet är i många avseenden desamma som för de medlingsverksamheter som finns. Den unge skall ta ansvar för sina handlingar och ställa till rätta efter brott och brottsoffret skall få upprättelse. Vid familjerådslag är tanken vidare den att familjen och andra närstående till familjen skall ta ansvar för den unges utveckling och att man skall ta till vara familjens resurser och finna lösningar för den unge som är hållbara på sikt. Ett ytterligare mål är att förbättra samarbetet mellan familj, socialtjänst, polis och åklagare. Det yttersta syftet är givetvis att minska ungdomsbrottsligheten.

Betydelsen av medling inom ramen för gällande lagstiftning

Den medlingsverksamhet som bedrivs i dag är inte reglerad. Som konstateras inledningsvis har medlingsverksamheten som finns i dag vuxit fram spontant och utan styrning från statsmakterna. Medling har dock viss betydelse inom ramen för påföljdssystemet. Det finns i lagstiftningen bestämmelser som syftar till att åstadkomma att den som begått brott gör rätt för sig och bestämmelser som innebär att den unges vilja att ställa till rätta efter sig beaktas vid den rättsliga prövningen vid misstanke om brott.

I lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL) finns en bestämmelse som ger polisen en uttrycklig rätt

att anmoda unga lagöverträdare att ställa till rätta. Av 13 § LUL följer att en polisman får anmoda den som har fyllt eller kan antas ha fyllt 15 men inte 18 år att så snart som möjligt vidta åtgärder för att avhjälpa eller begränsa skada på egendom på grund av brott, om den unge erkänt brottet eller om det annars med hänsyn till omständigheterna är uppenbart att den unge begått brottet.

Det finns vidare bestämmelser i brottsbalken som ger domstol möjlighet att meddela föreskrifter som syftar till att få unga lagöverträdare att ställa till rätta efter brott. Av 31 kap. 1 § brottsbalken följer att om det har uppkommit skada på egendom genom brottet och det bedöms vara ägnat att främja den dömdes anpassning i samhället, får rätten, i samband med att den överlämnar den unge lagöverträdaren till vård inom socialtjänsten, föreskriva att den dömda på tid och sätt som anges i domen skall biträda den skadelidande med visst arbete, som syftar till att avhjälpa eller begränsa skadan eller som annars i belysning av brottets och skadans art framstår som lämpligt. En sådan föreskrift får meddelas endast med den skadelidandes samtycke. Möjligheten för domstol att kunna meddela en sådan föreskrift gäller inte bara unga lagöverträdare. Motsvarande möjlighet finns även i fråga om den som döms till skyddstillsyn eller villkorlig dom.

Om den som begått ett brott visar vilja att ställa till rätta efter sig skall detta beaktas vid den rättsliga prövningen.

Av 29 kap. 5 § p 2 brottsbalken följer att domstolen vid straffmätningen – utöver brottets straffvärde – i skälig omfattning skall beakta om den tilltalade efter förmåga har försökt förebygga eller avhjälpa eller begränsa skadliga verkningar av brottet. Av 30 kap. 4 § brottsbalken följer vidare att rätten vid val av påföljd skall fästa särskilt avseende vid omständigheter som talar för en lindrigare påföljd än fängelse. Därvid skall rätten beakta sådana omständigheter som anges i 29 kap. 5 § brottsbalken.

Den bestämmelsen i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare som gäller åtalsunderlåtelse gör det möjligt att, vid prövningen av frågan om åtalsunderlåtelse skall meddelas, beakta den unges vilja att ställa till rätta efter sig. Genom propositionen 1987/88:135 ändrades bestämmelserna om åtalsunderlåtelse på så sätt att det i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare uttryckligen anges att åklagaren vid sin bedömning av om åtalsunderlåtelse skall meddelas, skall väga in den unges vilja att ersätta målsäganden för den skada som uppkommit genom brottet eller att avhjälpa eller begränsa skadan. I förarbetena till bestämmelsen framhölls dock att det är angeläget att en sådan bestämmelse inte får leda till olikhet inför lagen på det sättet att den som har det så ställt att han utan större uppoffringar kan gottgöra målsäganden därigenom ges

större möjlighet att undgå domstolsprövning. Det uttalades vidare att avsikten inte varit att skapa ett system där man kan "köpa sig fri" från åtal (prop. 1987/88:135 s. 30).

För att ytterligare uppmuntra att unga lagöverträdare tar ansvar för sina handlingar gjordes genom 1995 års ungdomsmålsreform (se prop. 1994/95:12) ett tillägg till bestämmelsen om åtalsunderlåtelse i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare. Av ändringen följer att åklagaren vid prövningen av om åtalsunderlåtelse skall meddelas skall beakta – förutom den unges vilja att ersätta målsäganden för skada som uppkommit genom brottet, att avhjälpa eller begränsa skadan – den unges vilja att på annat sätt gottgöra målsäganden. Som exempel angavs i propositionen att den unge kan ha utfört visst arbete för målsägandens räkning eller deltagit i medling. Det uttalades vidare att det kan beaktas att den unge bett målsäganden om ursäkt (se prop. s. 78).

Benägenheten att ställa till rätta kan också vägas in vid polisens bedömning av om rapporteftergift bör meddelas (se prop. 1987/88:135 s. 29).

Gällande lagstiftning innebär således att den unges vilja att gottgöra målsäganden skall beaktas dels av domstol vid straffmätning och påföljdsval, dels av polis och åklagare vid prövningen av om rapporteftergift och åtalsunderlåtelse kan meddelas. Det innebär att den omständigheten att en ung lagöverträdare har deltagit i medling redan i dag skall beaktas vid den rättsliga prövningen. Det förhållandet att den unge deltagit i medling tillerkänns dock inte någon avgörande betydelse. Medling kan därmed i dag sägas utgöra ett komplement till påföljdssystemet.

Regeringens uppdrag i fråga om medling

Som angetts tidigare har regeringen i dag gett Brottsförebyggande rådet i uppdrag att inleda en försöksverksamhet med medling för unga lagöverträdare. Brottsförebyggande rådet har också fått i uppdrag att följa upp och utvärdera försöksverksamheten. Regeringen har vidare i tilläggsdirektiv uppdragit åt Kommittén för brottsförebyggande arbete att sprida kunskap om försöksverksamheten. Kommittén skall vidare, i samråd med Brottsförebyggande rådet och den särskilde utredaren, välja ut de projekt som skall omfattas av försöksverksamheten samt fördela medel till dessa projekt.

Utredaren skall med utgångspunkt från försöksverksamheten och utvärderingen av denna utreda frågan om formerna för medlingsverksamheten, medlingens funktion och dess ställning i rättssystemet.

Frågan om medling bör belysas utifrån ett brottsförebyggande perspektiv och utifrån det perspektivet att medling kan utgöra ett led i rehabiliteringen av unga lagöverträdare inom ramen för såväl rättsväsendets som socialtjänstens verksamhet. Utredaren skall i detta sammanhang även belysa frågan om familjerådslag.

Frågan om medling skall också belysas utifrån ett brottsofferperspektiv. Utredaren skall dels analysera vilken roll brottsoffren ges och hur deras intressen allmänt sett tas till vara inom olika medlingsverksamheter, dels analysera och bedöma medling vars primära syfte är att rehabilitera offer för brott.

Utredaren skall överväga om de möjligheter som i dag finns att beakta att en ung lagöverträdare har deltagit eller kommer att delta i medling bör förändras. Utredaren skall också ta ställning till om medlingsverksamheten bör regleras eller på annat sätt göras enhetlig och i så fall föreslå hur en sådan verksamhet skall bedrivas. Utredaren skall i så fall även föreslå inom vilken organisation medling bör bedrivas och hur den skall finansieras. Utredaren skall därvid ta ställning till hur tillämpningsområdet för medlingsverksamheten bör avgränsas samt ange vilken betydelse en reglerad medlingsverksamhet bör tillmätas vid den rättsliga prövningen.

Utredaren bör också, med utgångspunkt från de resonemang som fördes av Ungdomsbrottskommittén samt med beaktande av Riksåklagarens rapport, pröva möjligheten att införa medling som en sorts alternativ reaktionsform. Vid denna prövning bör särskilt frågan om villkorade åtalsunderlåtelse övervägas. Utredaren skall i detta sammanhang belysa frågan om de straffrättsliga principerna om förutsebarhet, proportionalitet och rättvisa kan tillgodoses och om medling som en sorts alternativ reaktionsform är förenlig med den grundläggande principen inom straffrättskipningen, att det allmänna ensamt ansvarar för de sanktioner som följer på brott.

Utredaren skall – om arbetet ger anledning till det – lämna förslag till sådan lagstiftning som övervägandena leder fram till.

Under arbetets gång skall utredaren på nära håll följa den pågående försöksverksamheten med medling. Utredaren skall under arbetets gång samråda med Brottsförebyggande rådet. Utredaren skall även samråda med Socialstyrelsen och Brottsoffermyndigheten samt med andra myndigheter vars intressen berörs av eventuella åtgärder som föreslås.

Utredaren skall avsluta sitt arbete före den 1 oktober 2000.

Övrigt

För utredningsarbetet gäller regeringens direktiv till samtliga kommittéer och särskilda utredare om att redovisa regionalpolitiska konsekvenser (dir. 1992:50), om att pröva offentliga åtaganden (dir. 1994:23), om att jämställdhetspolitiska konsekvenser (dir. 1994:124) samt om att redovisa konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet (dir. 1996:49).

(Justitiedepartementet)

Bilaga 2

Medlingsprojekt som har ingått i försöksverksamheten

Borlänge
Eskilstuna
Forshaga
Göteborg (Jour)
Göteborg (Linnéstaden)
Göteborg (Västra Frölunda)
Haninge
Helsingborg
Hudiksvall/Nordanstig
Järfälla
Laholm
Lund
Mariestad
Motala
Mölndal
Skövde
Sollentuna
Solna/Sundbyberg/Ekerö
Stockholm (Kungsholmen)
Stockholm (Maria/Gamla stan)
Stockholm (Skärholmen)
Stockholm (Vantör)
Sundsvall
Timrå
Tyresö
Umeå
Uppsala
Värmdö
Västerås (Kommun)
Västerås (Revansch)
Örnsköldsvik
Österåker